

SVERIGES STÖRSTA INTELLEKTUELLA TIDSKRIFT

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - NR 2 MARS 2011 PRIS: 75:-

Hjärnornas kamp

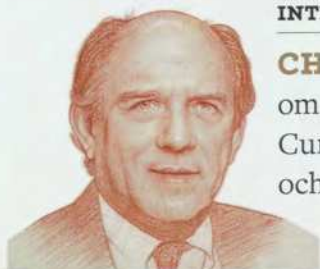
Om artificiell intelligens, IQ-tester
och nätfördumning

JOHAN NORBERG, NICHOLAS CARR, ANNIKA WALLIN och NICKLAS LUNDBLAD reder ut begreppen.

SAMHÄLLE

ANNE BRYNOLF

om hur vi i framtiden
ska skilja det psykiskt
sjuka från det friska.

INTERVJU

CHARLES MURRAY

om skandalboken The Bell
Curve, medfödd intelligens
och utbildningsväsendet.

RECENSION

TORBJÖRN ELENSKY

om Egypten och
Muslimska brödraskapets
politiska agenda.

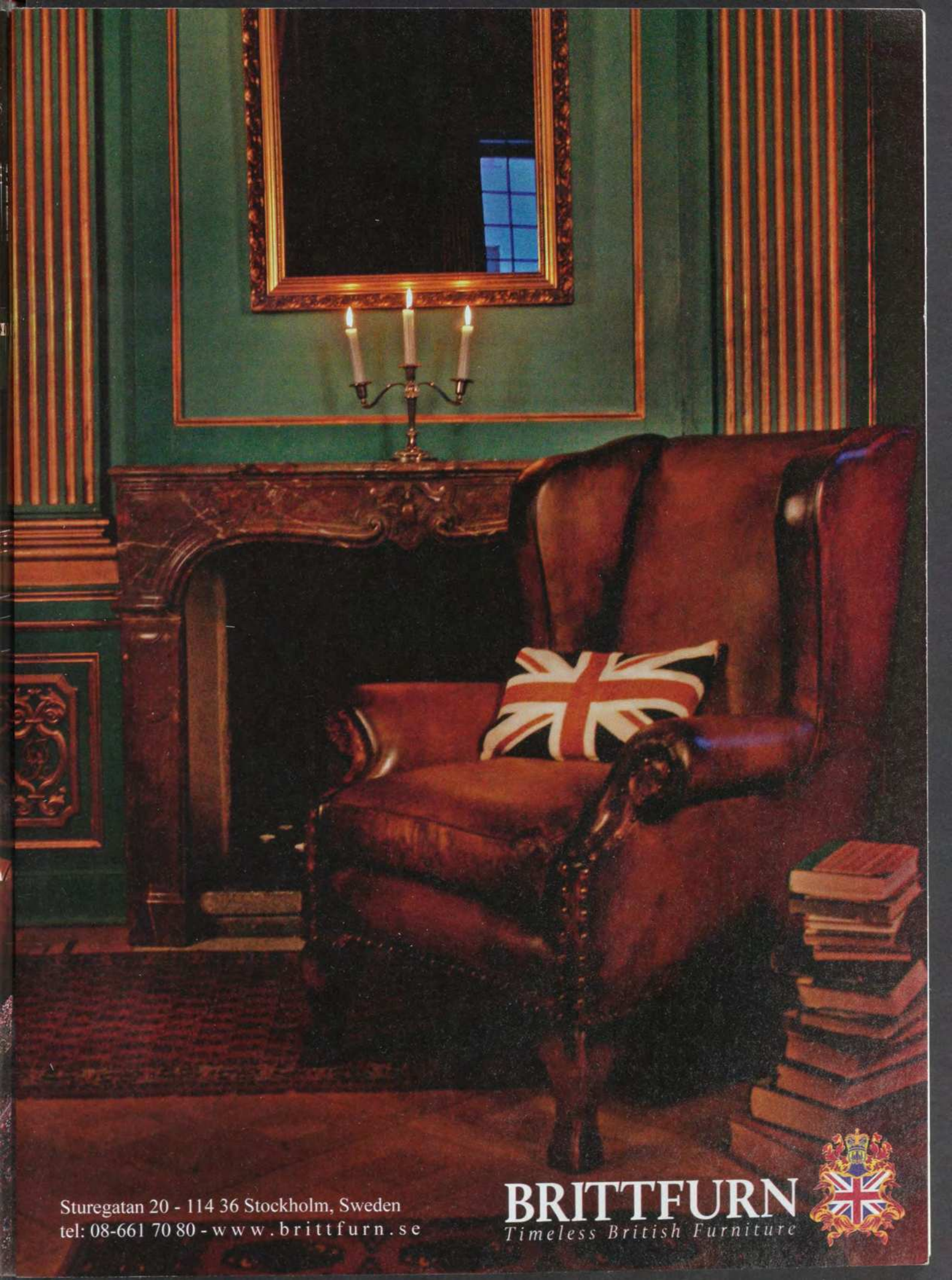

7 388280 407508

RETURVECKA V 17

Läderfåtöljer som åldras med skönhet
Klassiskt engelskt hantverk
Välkommen till vår butik och hemsida!

Sturegatan 20 - 114 36 Stockholm, Sweden
tel: 08-661 70 80 - www.brittfurn.se

BRITTFURN
Timeless British Furniture

AI-forskningen söker sig nya vägar

Den 6 maj 2010 ägde det hittills största och snabbaste kursraset rum på New York- och Nasdaqbörserna. Klockan 14.45 var raset nästan 10 procent. 500 miljarder dollar, mer än Sveriges samlade BNP, gick upp i rök på ett par minuter. Men innan några mäklare hade hunnit kasta sig ut genom fönstren, började kurserna att återhämta sig. De direkta orsakerna till "The Flash Crash" stod heller inte att finna hos människor, utan hos datorer.

Den statliga utredning som tillsattes med anledning av kursraset kom fram till att den skyldige var en stor aktör, vars algoritmstyrda program hade handlat med en aktie under 20 minuter. Det räckte för att trigga igång andra algoritmer i vad som kom att bli en kedjereaktion av alltmer bisarra transaktioner, där Accenture-aktier såldes för en penny, medan Apple-aktier gick för 100 000 dollar styck (vilket dock hann annulleras).

Under de senaste decennierna har finansmarknaderna i allt högre grad datoriserats. I senaste numret av tidskriften *Wired* beskriver Harold Bradley hur han som chef på ett medelstort investeringsbolag i Kansas ägnade flera år av 1990-talet åt att skapa så effektiva datorprogram som möjligt för aktiehandel.

Bradley ville dock gå längre än till att kombinera de faktorer som han erfarenhetsmässigt uppfattade som styrande för en akties utveckling. I bland andra Jim Simons och David E. Shaw efterföljd var hans mål att skapa ett system som kunde analysera aktierörelser på ett fundamentalt annorlunda – och smartare – sätt än vad människor är kapabla till. Därför gav han i uppgift åt AI- (artificiell intelligens-) specialister och finansanalytiker att utveckla ett algoritmiskt system, uppbyggt kring de sju viktigaste variabelerna för förutsägelser av en aktieportföljs utveckling. Detta program kördes sedan mot den historiska utvecklingen hos tio aktier som slumpmässigt valts ut bland de då mest lukrativa. Därefter gjordes viktningar mellan variabelerna, och dessa viktningar finkalibrerades sedan genom ytterligare körningar mot nya urval av aktier. På basis av de tio viktningar som visat sig mest effektiva destillerades sedan 100 nya viktningar fram och kördes mot nya aktier, så att de tio mest optimala riktningarna kunde urskiljas, vilka fick utgöra grunden för 100 nya viktningar, av vilka ett nytt urval gjordes, och så vidare.

UNDER 00-TALET HAR EN RAD LIKANDE ALGORITMBASERADE PROGRAM TAGIT ÖVER ALLT STÖRRE SEKTORER AV FINANSMARKNADEN. ALGORITMERNÄR ÄR TYPISKA FÖR HUR ARTIFICIELL INTELLIGENS ANVÄNDS IDAG. INTE FÖR ATT EFTERLIKNA MÄNSKLIGT TÄNKANDE, UTAN TVÄRTOM FÖR ATT

närma sig marknaden från ett maskinellt perspektiv. Ungefär på samma sätt som man med algoritmers hjälp tar sig an vädersystem: genom att skapa jättelika, invecklade mönster på basis av oöver-skådliga mängder data, vars fluktuationer blixtnsnabbt analyseras – där en nanosekunds fördröjning på finansmarknaden kan utgöra skillnaden mellan köp och sälj.

För den moderna AI-forskningens del tycks därmed cirkeln ha slutits. Från att i datorpionjären Alan Turings fall ha utvecklats i syfte att knäcka chiffer under andra världskriget, kom AI-forskningen under 1960- och 70-talen att användas i hopp om att skapa artificiella mänskliga hjärnor. Därefter har man från 1980-talet och framåt mer och mer koncentrerat sig på att optimera olika avancerade mekaniska och tekniska processer, inte nödvändigtvis modellerade efter den mänskliga intelligensen. Detta har i sin tur revolutionerat utvecklingen av sökmotorer, bilar, kreditkort och medicinsk forskning.

Kanske kan denna process tolkas som att AI-forskningen har retirerat från den sorts mekanistiska och instrumentella syn på människan som ofta tycks ha varit en förutsättning för visionerna om att på konstgjord väg simulera fram mänskligt beteende och tänkande. Paradoxalt nog har det varit under historiska perioder då den mänskliga individen har stått i centrum som intresset för artificiellt konstruerade människor har skjutit i höjden.

Inte för inte ägde de första experimenten med mänskliga robotar rum under renässansen, och typiskt nog utfördes de av en av humanismens kardinalgestalter, Leonardo da Vinci. Men spekulationerna om att på artificiell väg konstruera människor tog inte ordentlig fart förrän i och med den moderna, borgerliga individens födelse. Under upplysningen framställde La Mettrie i Descartes efterföljd människan som en maskin; Voltaire liknade i *Filosofiska brevsjälén* vid en klocka; och Jacquet-Droz skapade konkreta mänskliga automater.

Orsaken var naturligtvis att en naturvetenskapligt mekanisk människobild hade ersatt en essentialistiskt religiös. Därmed föddes också på allvar det intresse för intelligens som detta nummer av *Axess Magasin* är en utlöpare av. Men det betydde alltså inte att religionen var överspelad. Som korrektiv till en hårdtagad empirisk verklighetsuppfattning skulle religionen i existentiella och vetenskapliga sammanhang visa sig ha framtiden för sig. Inte minst i så måtto att dess vörddnad för det specifikt mänskliga var betydligt mer seglivad än man kunde tro på 1770-talet och 1970-talen.

Johan Lundberg

Johan Lundberg

Paradoxalt nog är det under historiska perioder då den mänskliga individen har stått i centrum som intresset för artificiellt konstruerade människor har skjutit i höjden.

Läs idag det du vill vara imorgon.

Känner du att dagarna börjar upprepa sig? Att du behöver helt ny kunskap eller förfinad den du har? En dagkurs på Berghs kan vara vägen dit. Med 38 kurser inom en rad områden har du mycket att välja mellan. Från planning och visual branding till storytelling och marknads-pr.

Förutom nya insikter får du chansen att bredda ditt nätverk. Antalet deltagare i varje klass är begränsat, vilket ger små och

täta grupper. Lärarna arbetar själva inom de områden de undervisar i, vilket ger dig tillgång till den senaste kunskapen. Kurserna är på max tio hel- eller halvdagar. Några med ett tillfälle i veckan, några med samtliga tillfällen i följd.

Börja förändringen idag, genom att gå in på berghs.se och se om det finns någon kurs som passar dig.

BERGHS
SCHOOL OF
COMMUNICATION

10 SAMHÄLLE

- Egypten* Ingvar von Malmberg besöker de religiösa motsättningarnas Alexandria **10**
Psykatri Anne Brynolf om den psykiatriska diagnostikens slutna värld **12**
Grekland Johan Lundberg ser ett land svika sin historia **14**
Politik Jacob Rennerfelt granskar myndigheter i pr-branschen **15**
Kuba Niklas Ekdal konstaterar att Tea Party-rörelsen försvagar USA **16**
Juridik Nils Funcke vill ha ett grundlagsskydd för elektroniska meddelanden **18**
Demokrati Olle Wästberg om massan på torget **19**
Krönika Theodore Dalrymple om en kris som inte syns **20**
Notiser Ohran Pamuk, Olof Palme, multikulturalism och Egyptens konstitution **21**

22 FRIZON

- Äventyrare* Fredrik Sjöberg om sambandet mellan ekonomisk trygghet och självständig forskning **22**
Mätmetoder Jan Henrik Swahn fördjupar sig i den legendariske litteraturprofessorn E. N. Tigerstedt **26**

30 OPINION

- Politik* Ulf Kristersson om den svenska välfärden.

50 INTERVJU

Erik W Larsson samtalar med Charles Murray.

54 TRADITION

Johan Östling berättar om den i utbildningsdebatten ofta återopade Wilhelm von Humboldt.

58 KULTUR

- Museer* Ivar Arpi frågar sig vem kulturarvet egentligen tillhör **59**
Konst Anna Brodow-Inzaina har följt en debatt om nyromantiskt måleri **60**
Tv Kjell Häglund om förbisedda kvaliteter i tv-serien *Bibliotekstjuven* **62**
Litteratur Fay Schopen har läst litterära kontaktannonser av ensamma brittiska cyniker **63**
Foto Iggy Drougge botaniserar bland systemkameror **64**
Krönika Tanja Bergkvist om att utbilda sig i kulturella skillnader **66**
Notiser Vikbodagbok, landskapsmåleri och Lexikon över vedertagna åsikter **66**

68 RECENSIONER

Torbjörn Elensky diskuterar Egyptens muslimska brödraskap, Andreas Danielsen ser ett monument vakna till liv, Martin Lagerholm hittar litteraturen som förändrade världen, Olle Häggström sätter ned foten om vetenskaplighet, och Anna-Lena Laurén ser maktens förgänglighet i Ryssland.

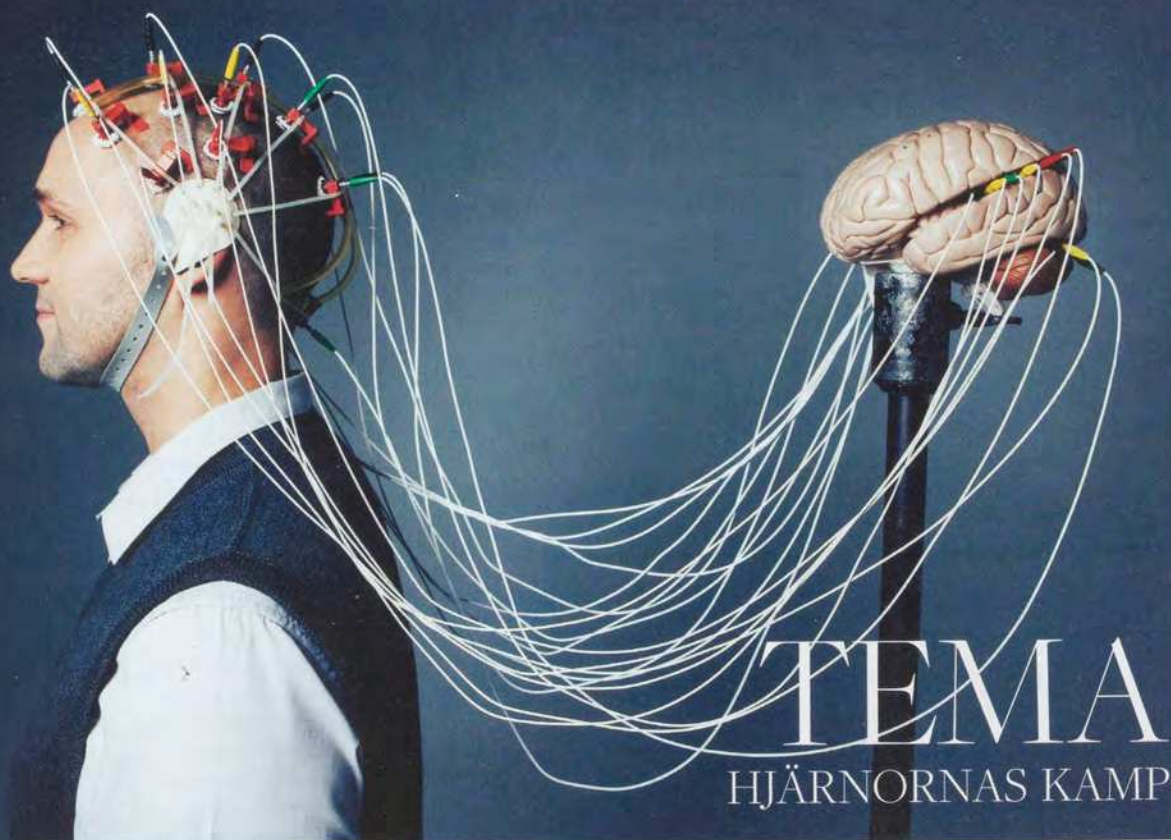
90 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

Intelligensen är
den sista bas-
tionen i kriget
om människans
unika ställning i
skapelsen.

Nicklas Lundblad, sid 38

TEMA

HJÄRNORNAS KAMP

34 Hur intelligenta kan vi bli?

Den tekniska revolutionen når snart vår hjärna. I framtiden kan den mycket väl förstärkas med minimala mikroprocessorer som förstärker vårt minne. **Av Johan Norberg**

38 Som om den vore intelligent

Den artificiella intelligensens utveckling väcker frågan om vad en dator kan göra. Snart kan vi få maskiner som beter sig som om de vore intelligenta. **Av Nicklas Lundblad**

42 Överbelastat medvetande

Internets kakofoni av stimuli kortsluter både medvetet och omedvetet tänkande. Det leder till att våra hjärnor överbelastas och vi får svårare att skilja relevant från irrelevant information.. **Av Nicholas Carr**

46 Högt IQ inget krav för smarta beslut

Man behöver inte vara särskilt intelligent för att fatta framgångsrika beslut. Det viktiga är att veta vilka fakta som är viktiga och förmågan att lägga ihop dem. **Av Annika Wallin**

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Blutgruppe/Corbis/Scanpix
Nästa nummer: 13 april 2011
Annonser: Sara Skyttedal 08-788 50 78
Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

Ivar Arpi
Frilansskribent.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik, verksam vid FOI.

Mats Bergquist
Diplomat och ambassadör.

Anna Brodow Inzaina
Doktorand i konstvetenskap vid Uppsala universitet samt konstskribent i *Svenska Dagbladet*.

Anne Brynolf
Ledarskribent i *Dagens Nyheter*.

Nicholas Carr
Författare.

Lorenzo Casini
Fil. dr. i filosofi vid Uppsala universitet.

Andreas Danielsen
Skribent och diplomat.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Iggy Drougge
Frilansskribent.

Niklas Ekdal
Författare.

Torbjörn Elensky
Författare.

Nils Funcke
Sekreterare i Yttrandefrihetskommittén.

Bo G Hall
Fil. dr. i historia.

Johan Hakelius
Skribent.

Mattias Hessérus
Doktorand i historia vid Uppsala universitet och redaktör på *Axess*.

Olle Häggström
Professor i matematisk statistik vid Chalmers tekniska högskola.

Kjell Häglund
Redaktionschef på *Residence* samt kolumnist och tv-kritiker.

Ola Klippvik
Författare.

Ulf Kristersson
Socialförsäkringsminister.

Martin Lagerholm
Fri skribent och litteraturkritiker i *Svenska Dagbladet*.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Anna-Lena Laurén
Journalist på *Hufvudstadsbladet*.

Nicklas Lundblad
Ph.D. samt Senior Policy Counsel Public Policy and Government Affairs vid Google Inc.

Ingvar von Malmberg
Journalist och författare.

Johan Norberg
Liberal debattör och författare.

Axel Odelberg
Journalist och författare.

Jacob Rennerfelt
Samhällsanalytiker och kommunikationsrådgivare.

Claes Sandgren
Professor i rättsvetenskap vid Stockholms universitet.

Fay Schopen
Journalist på *Sunday Times*.

Fredrik Sjöberg
Författare och hedersdoktor vid SLU.

Jan Henrik Swahn
Författare.

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i ekologisk zoologi.

Annika Wallin
Docent i kognitionsvetenskap vid Lunds universitet.

Gunnar Wetterberg
Samhällspolitisk chef på Saco.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på *Axess*.

Olle Wästberg
Skribent och tidigare generaldirektör för Svenska institutet.

Johan Östling
Fil. dr. i historia vid Lunds universitet.

"Det var layoutarnas fel"

Lite boktips

Av Johan Lundberg 2011-02-01 kl. 13:47

Med anledning av utvecklingen i Egypten vill jag passa på att tipsa om boken *"Egypten - En arabisk demokrati"* från 1987, där alltså var Per Gahrton för fram Egypten som ett demokratiskt föredöme. Där kan man till exempel läsa: "Är Egypten en demokrati? Inte fullständigt, men vilken demokrati är det? Några demokratiska grundvalar existerar oförändring: allmän och lika rösträtt, pressfrihet, flerpartisystem. (...) Egypten är en demokrati (...)". Domstolarnas självständighet och rakryggade hållning (...) har varit ett särdrag för Mubarak-regimens Egypten".

Tack för reklamen för min gamla Egypten-bok - där det förstås skulle ha stått ett frågetecken efter titeln, men tyvärr passade det inte layoutarna på förlaget. Samtidigt är det ett faktum att det fanns visst demokrati hopp i början av 80-talet, vilket bekräftas av nutida egyptiska Mubarakkritiker, se min ledare häromdagen hos Cogito där jag bland annat skrev: "När Husni Mubarak tog över 1981 fanns vissa förhoppningar. I en av de många böcker, såväl arabiska som engelska, där egyptiska författare spår Mubarak-regimens undergång, påminns man om att Mubarak i början av 80-talet avskaffade många av Sadats frihetsinskränkande lagar.

Tusentals politiska fångar frigavs. Censuren av massmedier mildrades. Folkrörelser och fackförbund fick stärkt roll. Valsystemet ändrades så att oppositionspartier fick reell chans att bli representerade. (Tarek Osman: *Egypt on the Brink*, Yale University Press, 2010). Under 80- och 90-talen bestod parlamentet alltid av 25-30 procent oppositionsföreträdare. Så sent som 2005 tilläts Muslimska brödraskapet vinna 88 platser. Samma år ändrades spelreglerna för presidentval som tidigare varit en fars med en enda kandidat som folket fick säga ja eller nej till. Nu tilläts flera kandidater.

Men någonting satte stopp för denna blygsamma "demokratisering". Framgången för Muslimska brödraskapet (MB) i parlamentsvalet och uppmärksamheten kring en av oppositionens presidentkandidater fick makteliten att inse att demokrati betyder att det kan bli "regimskifte" med fredliga medel, utan USA-invasion. Därför förfuskades valet i november 2010, regeringspartiet lade beslag på fyra femtedelar av platserna, MB fick bara en. Reaktionen blev ilskan, också på många egyptiska tidningars förstasidor. Redan här föddes revolten."

Detta är fakta. Om det intresserar högerskribenter betvivlar jag dock.

Per Gahrton

MANADENS BUCHON

Viglömde boken

Vi borde ha upplyst om att Kwame Anthony Appiahs text i Axess nr 1 2011 var ett utdrag ur hans bok *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers* (2006).

"Vad har jag missat mer än champagnen?"

Kollade resultatet av er julquiz i senaste numret av Axess och fann att jag hade fel på bara en fråga, den om Linné och bråddjupen. Tillåt en fråga: var kunde man läsa detta? Jag sträckläste (!) för skojs skull alla nummer under julhelgen men fann inget om Linné, (min prenumeration började med nr 2 2010) annat än en artikel jag hittade på hemsidan från nr 1 2010 men den blev jag inte klokare av. Vad har jag missat (mer än champagnen)?

Björn Johansson

SVAR: Vi medger att det var en svår fråga. Svaret fanns i det sista ordet som föll bort ur en recension med rubriken "Linneaner bland lianer" i Axess nr 1 2010. Det bortfallna ordet fanns dock att läsa i nr 2 2010 bland rättelserna. Där framgår att den fullständiga meningen lyder: "Vi måste ner i historiens bråddjup."

Dags för fri television

Det är dags att vi uppdaterar till en opartisk, fri television i Sverige.

Idag ångar SVT obekymrat vidare med samma förment opartiska vänsterupplägg som alltid: En utsänd sosse/miljöpartist på plats som vinklar nyheterna åt folket varje kväll. Det blir något fars-artat eftersom man redan på förhand vet vilka SVT bestämt sig för är goda respektive onda. USA-reportage är liktydigt med mysypsig intervju med en demokrat som tillsammans med SVT-reportern demoniserar republikaner/ abortmotståndare/ "den kristna högern". Mellanöstern-reportage är synonymt med en intervju med palestinier om hur onda israelerna är. Det är på den intellektuella nivån man ligger - noll problematisering.

Och betänk vilken skruvad bild SVT:s reportrar skulle ge oss av Sverige, om så att säga Sverige vore ett av länderna man rapporterade ifrån - det skulle väl bli en kärvändig intervju med Ohly om hur Reinholdt har förstört Sverige.

Anders Olsson

Skolan bör undervisa om kommunismens brott

Vid ett besök i Kambodja blev jag mycket upprörd under ett möte med två unga "backpackers", som rest runt i Sydostasien under sex veckor. De hade besökt bland annat Korea utan att ha en aning om Koreakriget. De undrade om jag, INNAN jag kom till Kambodja, hade kännedom om de Röda kmerernas framfart och massmord på det egna folket? Det hade inte de och beskylldes den svenska skolan för brist på närhistorisk (?) undervisning.

Jag rekommenderade dem att läsa *Pol Pots leende* av Peter Fröberg Idling. Det är en vidunderlig beskrivning av aningslösheten och cynismen inom den svenska vänsterrörelsen. Sist men inte minst vill jag tacka för all intressant läsning jag får ta del av i tidningen Axess.

Birgitta Serlachius

Diagnos - någon?

12 Anne Brynolf om den psykiatriska diagnostikens slutna värld

Ett land utan rättsstat

14 Johan Lundberg ser ett land svika sin historia

Myndigheter och pr

15 Jacob Rennerfelt granskar myndigheter i pr-branschen

Revolution inget teparty

16 Niklas Ekdal konstaterar att Tea Party-rörelsen försvagar USA

Grundlagsskydda nätet

18 Nils Funcke vill ha ett grundlagsskydd för elektroniska meddelanden

Massan på torget

19 Olle Wästberg om torgets betydelse för demokrati

Krönika och Notiser

20 Theodore Dalrymple, Ohran Pamuk, s-ideologi, multikulturalism samt Egyptens konstitution

EGYPTEN

Alexandria

Alexandria och dess nya bibliotek skulle bli ett centrum för dialog mellan Nordafrika och Europa. Men spänningarna mellan kristna kopter och muslimer riskerar att omintetgöra försöken till samförstånd, menar **Ingvar von Malmberg**.

NÄR BIBLIOTEKET I Alexandria stod klart 2003 uppfattade många det som en pånyttfödelse.

En nystart inte bara för Alexandria – en trädsliten stad med ett grandios mangkulturellt förflutet – utan också för dialogen mellan Mellanöstern och Europa. Alexandria skulle bli den träffpunkt där civilisationerna, den muslimska och den kristna, kunde mötas i ett fascinerande samtal. På biblioteket – om inte annat.

Förutsättningarna verkade lovande. Trettio procent av stadens befolkning, tre miljoner, är koptiska kristna. Dessutom är Alexandria en hamnstad och en badort med långa sandstränder i centrum; i samma liga som Rio de Janeiro, Tel Aviv och Los Angeles. Även detta talade för en mer tolerant livsställning.

Bibliotheca Alexandrina anlades nära den plats där man tror att Museion låg, den centrala lärdomsplatsen för stadens greker och romare. Här låg även det antika biblioteket, alla biblioteks moder, som utgått från Aristoteles samlingar och under sin glansperiod hade minst en halv miljon volymer.

Från havet ser biblioteket ut som en solskiva. Det sluttar vackert mot stranden och kvarteret är ett givet promenadstråk i Alexandria. Den spektakulära byggnaden ritades av norska arkitektbyrån Snøhetta; det finns en hel del svenska pengar investerade här och ännu mer norska.

Alltihop var en del av Barcelonaprocessen, startad 1995 av EU. Med olika åtgärder skulle man bidra till ett fredligt samförstånd mellan Medelhavsländerna. För en tid sedan lade Frankrikes president Nicolas Sarkozy in en extra växel och verksamheten heter nu UfM, Unionen för Medelhavet. Egypten är ett av två ordförandeländer.

Sverige bidrog även med Institutet i Alexandria, invigt i oktober 2000 av Anna Lindh och dåvarande egyptiske utrikesministern Amre Moussa. Byggnaden är vackert renoverad. Den ligger på Cornichen, den långa solbelysta kustvägen i Alexandria, och uppfördes på 1920-talet av en svensk konsul. Enligt statuterna ska verksamheten fungera som dialogcentrum: kulturdialog, genusdialog och religionsdialog.

Ätta år har gått och det är dags för en ut-

FOTO: AFP/SCANPIX

Är rädd sin historia

värdering. Fungerar dialogen? Ger den några synliga – eller åtminstone diffust urskiljbara – resultat?

När Mohammed-teckningarna publicerades i Danmark bröt som bekant en storm ut i arabvärlden. Då var Svenska Institutet i Alexandria mycket aktiva. De tog genast emot en grupp från Sverige och sökte upp företrädare för islam för att diskutera frågan. Deras uppgift är just att sköta sådana saker.

Även idag försöker institutet hålla en optimistisk ton. Jodå, seminarier runt kvinnors situation har fungerat bra. Och konferensen om sociala medier var lyckad, tillräckligt lyckad. Men tonläget är ansträngt, det framgår av besök och rapporter.

TROTS KRITIK FRÅN kristna grupper i Sverige försvann religionsdialog som prioriterat ämnesområde från institutet för två år sedan. Även hos UFM har ordet religionsdialog halkat iväg. Ingen säger det rent ut, men reaktionerna blev för starka.

Biblioteket i Alexandria skulle ha rollen av dialogpartner. Det fanns uttalat både i konstruktionen av byggnaden och i inriktningen på de många evenemangen där.

Genom åren har Bokmässan i Göteborg haft flera seminarier i ämnet, senast hösten 2010 med bibliotekschefen Ismail Serageldin. En person med karisma, pondus och intellektuell skärpa: så vill vi européer se en

representant för staden och biblioteket.

Få seminariebesökare visste att Ismail Serageldin blivit mordhotad flera gånger. Han lever med ständig poliseskort: en måltavla för grupper som inte vill ha dialog och ser biblioteket som en främmande kropp i Alexandria. Islamistiska grupper har velat göra om byggnaden till moské – och varit nära att lyckas.

Explosionen på nyårsnatten kom inte helt oväntat.

I DEN KOPTISKA KYRKAN Al-Qiddissin (Helgonkyrkan) i Alexandria avslutade man precis nyårsmässan när bomben utlöstes. Drygt tusen personer befann sig i kyrkan, många ute på trappan. En bil stannade, flera män klev ut och sedan kom knallen. Drygt 20 döda, ett sjuttiofem skadade.

”Denna terrorattack chockade hemlandet och krossade hjärtat på alla egyptier”, skrev dagstidningen *Al-Jumhuriyah*. ”Detta förrådiska brott är inte bara riktat mot Egyptens kopter, utan också mot den muslimska befolkningen”, menade Al-Akhbar i Beirut. Flera inhemska tidningar varnade då för en form av religionsbaserat inbördeskrig.

President Hosni Mubarak fördömde genast attentatet. Det gjorde även flera uppsatta muslimska ledare och Muslimiska brödraskapet.

Först tog ”Islamiska irakiska staten” på

sig ansvaret, samma grupp som var ansvarig för attacken mot en kyrka i Bagdad i oktober där sextio personer dödades. För Egypten kändes det onekligen bättre att de skyldiga varen utländsk grupp. Men snart kom andra uppgifter: egyptiska polisen menade sig ha bevis för att bomben istället utgått från palestinska Jeish al-Islam. Båda grupperna har kopplingar till al-Qaida.

OAVSETT VILKET ÄR problemet betydligt mer komplicerat än så. Attacker mot kopter förekommer regelbundet: i samband med julfirandet 2009 dödades sex personer och i november 2010 brändes flera koptiska hus och företag i norra Egypten. Utanför varje kyrka står soldater på vakt och kopterna anser sig inte kunna göra karriär inom staten.

I sådana situationer cirkulerar alltid rykten. En historia handlar om en tolvårig flicka som skulle ha våldtagits av kopter i södra Egypten. En annan går ut på att koptiska kyrkan håller två prästfruar inlåsta; de ska ha konverterat till islam för att få tillstånd att skilja sig, vilket är förbjudet. Vidare ska man gömma vapen i kyrkornas källare. Allt i hop förnekas bestämt av kopternas företrädare.

Egypten har cirka åtta miljoner kopter, tio procent av befolkningen. Enligt legenden grundade aposteln Marcus år 33 den första kristna församlingen. År 641 tågade 6000 arabiska ryttare in i Alexandria. Sta- >>

den fick då en ny författning som innebar att kristendomen och judendomen erkändes som religioner, vilket innebar ett hyfsat mått av religiös tolerans och balans. Sedan dess – i snart 1 400 år – har kopter och muslimer levt i någorlunda fred.

Så varför fungerar det inte längre? Varför har våldet ökat mellan grupperna senaste årtiondet?

Ofta skyller man på finanskris och hög ungdomsarbetslöshet, eller på vattentillgången i öknen i södern. Allt detta bidrar säkert. Men på ett övergripande plan har Egyptens ekonomi varit förhållandevis god med en BNP på 4-5 procent årligen. Snarare handlar det om landets inre utveckling och framtid. Här finns samma problematik som i Tunisien – fast med farligare ingredienser.

Medan gatudemonstrationerna rasar i Alexandria och provinsregeringens kontor bränts ned vrids perspektivet bort från den religiösa konflikten. Visserligen ropar man på gatorna att muslimer och kopter står på samma sida i kampen för demokrati och yttrandefrihet. Men problematiken finns där likafullt.

EGYPTEN KONSTITUERADES som republik 1953. Tre år senare, i samband med konflikterna runt Suezkanalen, blev Nasser president. Sedan 1820-talet och fram till dess hade Alexandria varit en byggkulturell metropol var välstånd byggde på bomullshandeln och sjöfarten.

Nasser var uppvuxen i ett medelklassområde i Alexandria. Han och många andra nationalistiska egyptier såg inget positivt i det mångkulturella utan uppfattade det som en utväxt av brittisk kolonialism och turkiskt imperiebygge.

Efter Suezkrisen fick därför alla briter, fransmän och judar – judarna var många – ge sig av, ofta med bara ett par timmars varsel. Snart tvingade man iväg även italienarna, turkarna, armenierna, ryssarna, rumänerna och de otaliga statslösa. Många familjer hade bott i Alexandria i fem-sex generationer.

Greker och libaneser var de sista stora etniska grupperna som lämnade Alexandria 1960–1961 i en väldig exodus. Då hade deras markinnehav konfiskerats, tillgångarna var frysta, rederier och handelsföretag var försatta i konkurs.

Och Alexandria sloknade. Sjöfarten minskade dramatiskt, byggindustrin gick på tomgång, varubrist uppstod och på det följde kravaller, bomullsbörsen förstördes.

Det första verkligt positiva som hände staden var när biblioteket byggdes.

Det är bara femtio år sedan "utlänningarna" drevs iväg. Kopterna har gott minne. Därav nervositeten, rädslan. ✨

PSYKIATRI

Diagnos – någon?

Den psykiatriska diagnostiken förändras. Debatten om personlighetsstörningarnas vara eller icke vara ger en inblick i en annars sluten värld, skriver **Anne Brynolf**.

"VAD BETYDER DET ATT människor önskar bli igenkända på gator och torg och gör allt för att komma med i tv? Har narcissism blivit ett ideal?", frågade sig historieprofessorn Kim Salomon i artikeln "Kändiskulten en seismograf för tidsandan" (*Svenska Dagbladet* 17/9 2010).

Frågan är intressant. Kan en personlighetsstörning ha blivit upphöjd till ett ideal?

Vissa skulle hålla med. I den uppmärksammade boken *The Narcissism Epidemic* från 2009 lanserar författarna Jean Twenge och W. Keith Campbell – just det – härjande självförälskelse som en förklaring till det ständigt ökande antalet plastikkirurgiska ingrepp och misslyckade äktenskap. Ja, också finanskrisen kan vara ett resultat av självförälskelsen, menar de.

Budskapet gick hem: miljontals amerikaner hade skaffat för dyrt boende ("jag är värd ett hus för två miljoner dollar") och börmäklare belönades med fantasiummor ("det har jag förtjänat") trots att alla kurvor pekade nedåt.

I sin forskning visar Twenge, också professor vid institutionen för psykologi vid San Diego State University, att andelen narcissistiska personlighetsdrag sedan början av 90-talet har ökat markant bland amerikanska collegestudenter. Runt 10 procent kan idag sägas ha en påvisbar narcissistisk personlighetsstörning. För dem över 65 år är motsvarande siffra runt tre procent, enligt Twenge.

American Psychiatric Association, APA, reder sig med andra beräkningar, och tror att antalet ligger runt 0,5 till 1 procent. Sannolikt en inte särskilt exakt kalkyl (personlighetsstörningar låter sig inte räknas på en-

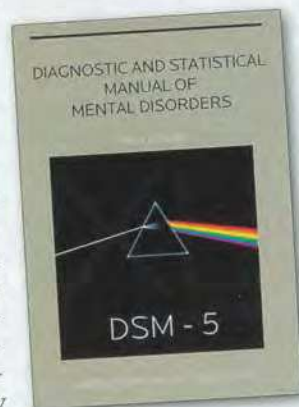
kelt vis), men beständig över tid. Beständig – tills nu. För i arbetet med att ta fram den nya upplagan av DSM, psykiatrins bibel *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, ryktas det att narcissisten ska försvinna. När den fjärde upplagan blir den femte (2013) är det tänkt att tio varianter på personlighetsstörning ska bli hälften så många. Även histrionikern (tänk Scarlett O'Hara) ligger alltså pyrt till, liksom paranoikern.

Vilket betyder? Ganska mycket, faktiskt. DSM är avgjort mer inflytelserik än känd: ett register över psykisk sjukdom, som skiljer sjukt från friskt på nära nog tusen sidor. Kriterier, varav den sjuke måste leva upp till ett visst antal, finns för allt från koffeinintoxikation till schizofreni, för snart sagt varje inre plåga.

Personlighetsstörningarna bor på en helt egen axel. Till sin uppbyggnad är de prototyper, en radda kriterier – som är mer eller mindre träffande i det enskilda fallet.

I NYA DSM PLANERAS ett mer komplext, flerdimensionellt koncept. Som det förklarats för mig: det som tidigare var en "antisocial personlighetsstörning" kan bli en "antisocial personlighetsstörning med grav funktionsnedsättning till följd av brister i empati och förmåga till intimitet med uttalade drag av antagonism, disinhibition och emotionell negativitet".

Låter det för komplicerat? John Gunderson, professor i psykiatri vid Harvard, som ledde den arbetsgrupp som tog fram kapitlet om personlighetsstörningar i nuvarande DSM har kallat förslaget för "drakoniskt" och "oupplyst". I septembernumret av *Ame-*

Innan twitter fick narcissister nöja sig med sjöar.

FOTO: ERICH LESSING/BL BILDBYRÅ

rican Journal of Psychiatry utvecklade Gunderson tillsammans med sju kollegor kriterierna. Den psykiatriska diagnostiken blir "ohanterlig" för klinikerna. Dagens personlighetsstörningar må vara tillräckligt, men att göra sig kvitt befintliga "välkända" och "vitt spridda" syndrom kommer att driva en kilt mellan klinisk vardag och officiell diagnostik, menar han.

I januari i år försvarade sig psykiatriprofessorn, ordföranden för personlighetsstörningssektionen i kommande DSM, Andrew E Skodol, också han i *American Journal of Psychiatry*.

Nuvarande klassifikation är behäftad med "allvarliga problem" och syndromen överlappar varandra, vilket berättigar till krafttag snarare än stegvisa förändringar. Förslaget är faktiskt heller inte särskilt krångligt, det är en missuppfattning, skriver Skodol.

MEN, VÄNTA! EN HALV pudel följer. Visserligen finns "goda vetenskapliga skäl" för att skära ned från tio till fem typpersonligheter. För att underlätta övergången till nya DSM kan arbetsgruppen ändå tänka sig att konstruera tio prototyper, utifrån redan existerande tio personlighetsstörningar.

Medicin är, i motsats till hur det ofta framställs, ingen arena för revolutioner. Förändringar stöts och blöts, bråkas om och idisslas. Narcissisten, visade det sig, låter sig helt enkelt inte ignoreras så lätt. Tipset är att han hittar in även i nya DSM. Ett första utkast presenteras i maj 2013.

Dispyten tjänar som illustration över vad som skiljer psykiatri från somatiken. Regelverket är mer plastiskt, utrymmet för förändringar större, kriterierna många fler och tolkningarna närmast oändliga. Diagnoser kommer och går, provas och omformuleras. Psykisk sjukdom är fortfarande ett område där många av orsakssambanden fortfarande är hölida i dunkel.

DIAGNOSERNA I DSM – från paranoid schizofreni till nikotinberoende, från det stora till det mindre – engagerar också långt fler än professionens utövare. Envar är sin egen hobbypsykiater, och det professionella språket påverkar samtalet, påverkar den gängse definitionen av friskt och sjukt.

De psykiatriska orden kommer i bruk lite varhelst – i journalistiken, i kritiken, i analyserna. De patologiserar politiker, kategoriserar kändisar. Om den första delen av 1900-talet tillhörde Sigmund Freud – ego,

projektion, repression – befolkas samtiden av narcissister, passivt-aggressiva och borderline.

Inte undra på. Önskan om att förstå sig själv och andra är en allmänmänsklig egenskap. Behovet av att sätta ord på och klassa det som inte passar in är närmast oändligt.

Men, en psykiatrisk terminologi speglar inte nödvändigtvis en verklig psykiatrisk diagnos. Ta "schizofrent beteende" som exempel – en term som används för att beskriva hattighet, något motsägelsefullt eller två oförenliga ståndpunkter. En "schizofren" personlighet är tudelad, som doktor Jekyll och mister Hyde. Psykiatriens schizofreni är något annat, helt väsensskilt.

Också narcissismen har en vardaglig betydelse som skiljer sig från den psykiatriska. Självtilräcklighet, arrogans och okänslighet kan vara nog så outhärdliga karaktärsdrag. Videobloggande, skönhetsoperationer och tjugotusen inlägg på Twitter är nog så förtretliga samtidsfenomen.

Men sjukligt? Nja, knappast.

PSYKIATRIS DEFINITION AV personlighetsstörning är ett varaktigt och oflexibelt mönster av beteenden som avviker från vad den sociokulturella miljön påbjuder. Liksom sina kusinpersonligheter är narcissismen ett kontinuum från normalvariant till patologi. Diagnostiken är därför ett finlir: avvikande upplevelser, patientens reflektioner över sig själv och sin omvärld. Rimlighet och intensitet i känslouttryck bedöms, liksom samspel med andra människor och impuls kontroll. Ibland finns ett stort lidande, problem med arbetet och i umgänget med andra. Narcissisten karaktäriseras av ett gränslöst behov av att bli beundrad och saknar empati. Ofta överdrivs framgångar och prestationer, och personen har orimliga förväntningar på sin omgivning. Arrogant, med fantasier om obegränsad skönhet och makt.

"Karaktären Mats framställs som charmant egocentrisk när han i själva verket skulle kunna diagnostiseras som en man med djup narcissistisk störning", skrev författaren Maria Sveland i en kritik av tv-serien "Våra vänners liv" i *Dagens Nyheter* härom månaden. Journalisten Åsa Beckman reflekterade i samma tidning över att "man brukar rabbla ord som narcissism, självbespeglning, exhibitionism när man ska förklara den starka utvidgningen av privatlivets gränser som vi ser 2010."

Hur kommer framtidens samtid att diagnostiseras och dömas? Snart finns fler diagnoser att välja mellan, i en ny upplaga av DSM, formulerad och fixerad av den tämligen lilla gruppen akademiker som utgör den amerikanska psykiatriska världseliten. Den har vuxit både till volym och till antal med varje ny upplaga – och vil lär inte ha blivit friskare sedan sist. ✨

Ett land utan rättsstat

Greklands ekonomiska kris har sin grund i medborgarnas svaga förtroende för de demokratiska institutionerna. Men utan en fungerande statsförvaltning kan inte korruptionen bekämpas, påpekar **Johan Lundberg**.

ETT FRAMTRÄDANDE motiv i den grekiska tragedin från 400-talet före Kristus är relationen mellan stat och individ. Redan hos Aischylos tematiseras själva grunden för rättsskipning. Orestes hämnd på sin fars mördare i *Orestien*-trilogin tar form inom ramen för ett vidare resonemang där den egna släktens ära kontrasteras mot en idé om en högre instans – en rättsordning som är överordnad klanens eller familjens krav på vedergällning som hotar att hålla individerna fångna i repetitiva mönster av ständigt pågående släktfejder. I ett vidare perspektiv kan man se grunden för den moderna rättsstaten ta form i erinyernas förvandling i dramat till eumenider, vilket innebär ett accepterande av den nya samhällsordningen. Där ersätts solidariteten med blodsband av solidariteten med samhället:

Hör min bön.
Måtte aldrig tvedräkt, tvist,
som ej kan bli mått på ofärd,
fylla staden med sitt larm.
Aldrig må marken som
druckit av medborgarblodet
ropa på hämnd och dråp,
störta er stad i fördärv.

DET TER SIG ONEKLIGEN paradoxalt att det Grekland, där själva grunden för den moderna rättsskipningen och den sekulära staten formulerades, idag brottas med ekonomiska problem, vilka har sin grund i en bristande tilltro till just stat och rättsväsende.

VASSILIOS RAPANOS, styrelseordförande i Greklands största bank, National Bank of Greece, påpekar för mig och några andra tillresta svenska journalister, att bankväsendet i Grekland – till skillnad från många av de andra länder som har drabbats hårdast av den

senaste finanskrisen – emellertid står stadigt. De grekiska problemen härrör, menar han, inte minst från en rad strukturella problem i den grekiska ekonomin, problem som i hög grad är kopplade till framväxten av

en svart marknad, vilken antas omfatta så mycket som en tredjedel av den grekiska ekonomin. En rad invecklade regleringar, som uppstått inte

minst som följd av starka intresseorganisationer, har skapat ett system där mutor uppmuntrats snarare än motverkats.

Yrkeskategorier, som apotekare och advokater, har varit låsta i ett slags skråsystem, där etableringsrätten hållits inom strikt begränsade grupper. Därmed har

dynamik och konkurrenskraft dämpats.

Extremt komplicerade regelverk för till exempel lastbils-transporter har gjort att behovet av frakt bara har kunnat tillfredsställas genom framväxten av en svart marknad. En rad högutbildade yrkeskategorier som läkare och lärare har tjänat hälften så mycket som buss- och tunnelbaneförare, men ändå kunnat leva gott genom *fakelaki*, ett slags mellanting mellan dricks och muta, det vill säga det sorts smörjmedel som med automatik tenderar att uppkomma i alltför strikt reglerade ekonomier. Men som givetvis inte genererar skatteinkomster. Vilket måste sägas vara katastrofalt i ett land med ett budgetunderskott på näs-

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/EL

– Att få hem Axess
i brevlådan är
månadens höjdpunkt!

Prova två nummer av Axess för endast 59 kronor eller ett helår för bara 499 kronor!

it
sälls-
iver

ter valet ut-
a pr kring re-
bemärkt pas-
sannen (DO)
är att "Iden-
ombudsman-
ordens spinn-

ende av Europeiska centralbanken, Internationella valutafonden och EU-kommissionen, som lånat ut 110 miljarder euro till Grekland. Dessa stämmer en gång i kvartalet av hur statsförvaltningen klarar av det krisprogram som arbetats fram tillsammans med Pasok-regeringen. Det inbegriper sänkta löner (med upp till 20–30 procent), sänkt pensionsålder (från i vissa fall 50 år till 65), nedskärningar av offentliga ställda samt ökad transparens i statsförvaltningen.

DET PARADOXALA ÄR inte bara att det är en socialdemokratisk regering som nu avreglerar arbetsmarknaden och att den som tvingas städa upp är sonen till den socialdemokratiske premiärministern Andreas Papandreou, som på 1980-talet lade grunden till de eskalerande offentliga utgifterna. Nej, det paradoxala är också att det är just via den svarta sektorn som konsumtionen fortsätter att hållas på en förhållandevis hög nivå, vilket förser marknaden med pengar och därmed dämpar krisen – liksom folkets missnöje. Den stora utmaningen nu är att ta itu med korruptionen: att skapa ett system med betydande sanktioner mot dem som vidmakthåller korruptionen; att visa att man menar allvar; att utdöma kännbara fängelsestraff – också, eller kanske i första hand – för dem som sitter på olika maktpositioner i samhället.

Kanske finns det i det avseendet anledning att vända tillbaka till de antika tragödena och aktivt återknyta kontakten med den kungslinje i europeiskt tänkande som man tappade bort någonstans på vägen. Men då gäller det att agera snabbt. Under 2011 menar många att landets öde avgörs. Ska Grekland utplåna skulden eller ska skulden utplåna Grekland? ✧

doktor för opinionsbildning och propaganda.

Frågan om myndigheternas opinionsbildning har stötts och blötts under flera år. Regeringen vill begränsa myndigheternas opinionsbildning (även om tillsättningen av en särskild propagandastatssekreterare knappast stärker trovärdigheten), men senast i somras rullade Försvarsmakten ut en kampanj med tydligt opinionsbildande anslag. Med slogans som "Din kompis tycker att internationella insatser för demokrati verkar lite onödigt", "Din kusin är inte särskilt intresserad av att upprätthålla fred utomlands" och "Har du det som krävs för att ha en älskt?" propagerade Försvarsmakten ogenerat för den nya yrkesarmén.

Så länge inget förbud mot opinionsbildning införs har myndigheterna vad som ser ut att vara ett närmast ointagligt övertag. Deras funktion som experter inom sina respektive områden gör dem automatiskt intressanta och skänker dem ett problemformuleringsprivilegium. Möjligheten att bestämma dagordningen underlättas av omvärldens passivitet, särskilt om myndighetens världsbild överensstämmer med journalisters och forskares.

Myndigheterna förfogar också över stora ekonomiska resurser. ST Press beräknar, enligt en försiktig uppskattning, myndigheternas kostnad för att delta i lobbyisternas årliga branschmössa i Almedalen till mellan 20 och 30 miljoner kronor. För några år sedan uppskattade en rapport från tankemedjan Timbro kostnaden för myndigheternas idé- och opinionsbildning till svindlande två miljarder kronor (och då omfattade granskningen endast ett antal utvalda myndigheter). Den som surfar runt på olika myndigheters hemsidor stöter på en kader av informationspolitruker med gradbeteckningar som pressekreterare, presschef, kommunikationschef, webmaster, informatör, kommunikationsstrategi etcetera. Möjligen kan en jämförelse med pr-branschen, som har till uppgift att bedriva lobbying och opinionsbildning åt kunder, vara på sin plats. Den visar att myndigheterna hävdar sig bra. I alla fall storleksmässigt. DO:s informationsavdelning är lika stor som en mindre, men fullt respektabel pr-byrå, medan Högkvarterets är lika stor som en större pr-byrå, men inte lika stor som de största. Räkner man med samtliga anställda skulle Försvarsmakten med sina drygt 100 kommunikations-törer utgöra landets största pr-byrå.

Att myndigheter bedriver opinionsbildning framstår som en märklig konstruktion i en demokrati där all offentlig makt utgår från folket, eftersom den myndighetsdrivna opinionsbildningen har karaktären av ett medvetet demokratiskt underskott. Politiker misstror av någon anledning medborgarna (och sig själva, nota bene) och makten över opinionsbildningen inom vissa utvalda politikområden förflyttas därför bort från intresseorganisationer, politiska partier och enskilda till en byråkratisk elit. Den upplysta despotins devis om "allt för folket, inte genom folket" framstår därför även den som megafonmyndigheternas *raison d'être*. ✧

KUBA

Revolutionen är inget teparty

När den amerikanska Tea Party-rörelsen polariserar den politiska debatten försvagar de samtidigt USA både hemma och i världen, skriver **Niklas Ekdal**

I OKTOBER-NOVEMBER 2010 dundrade The Tea Party Express över den nordamerikanska kontinenten, från Reno, Nevada, i väster till Concord, New Hamp-

shire, i öster. Refrängen till countrytonerna riktades mot "politikerna i Washington" och gick så här:

"Ni har svikit folket med räddningspaket för bankerna, budgetunderskott, socialisering av ekonomin, statlig sjukvård, klimatåtgärder och högre skatter. Om ni trodde att vi skulle försvinna i tysthet, eller att denna rörelse bara var en dagslända, trodde ni fel. Nu tar

vi tillbaka vårt land!" Att något i denna stil skulle komma efter republikanernas kollaps under George W. Bushs och Barack Obamas triumf 2008 var väntat; minns hur Newt Gingrich-högern gjorde livet surt för Bill Clinton med sitt Contract with America på 1990-talet. Ändå kan man inte undgå att förundras över den amerikanska politikens särartade blandning av kalkylerad elitism och oberäknelig folklighet, av vitalitet och ironi, idealism och cynism.

RETORIKEN FRÅN The Tea Party Express liknar inte något som man hör i andra demokratier. Snarare leder jargongen tankarna till Leipzig i DDR före Berlinmurens fall 1989, när tusentals demonstranter skanderade "Wir sind das Volk" – det är ju vi som är folket!

Här finns ironi nummer ett med tepartyrörelsen. Frihetstvågen från realsocialismens fall för tjugo år sedan har dämpts upp i kommunistländer där den verkligen skulle behövas – Nordkorea, Kina, Vitryssland,

Kuba – men i frihetens hemland på jorden eggas den antisocialistiska retoriken sin-

FOTO: BENSKLAR/GETTY IMAGES/SCANPIX

nena som aldrig förr. Ironi nummer två är att de samhällsproblem som den konservativa gräsrotsrörelsen klagar på har väl-lats av konservativa politiker: slapp finans-politik, dyra krig i Irak och Afghanistan, po-litisk symbios med Wall Street, en historia av passivitet när det gäller bostadsbubblan, oljeberoendet, den hämningslösa bilismen och den nationella sjukvården.

Tepartyt är en uppfriskande kontrast till de medborgerliga demonstrationerna i län-der som Grekland och Frankrike, där varje kritisk synpunkt på staten handlar om att dess silversked är för liten. "Fråga inte vad du kan göra för ditt land, fråga vad ditt land kan göra för dig med lånade pengar", lyder européernas motto. Nordafrikaner har ett starkare *case* efter decenniernas politiskt förtryck, men också där handlar protesterna till stor del om misnöje med statens krym-pande kaka.

Tepartyrörelsen har en del poänger i sak, men var höll den hus då Georg W. Bush körde USA i botten? När det så uppenbart skjuts på fel pianist blir man misstänksam. Det folkliga upproret kanske inte är fullt så folkligt som det ser ut.

Ironi nummer tre är de stående anklagelserna mot Obama-administrationen för vänsterradikalism, när Washington i själva verket in-tecknar kommande generationers skattepengar för att rädda kapitalismen.

Om vita huset bebos av socialister, var finns då den ekonomiska frihetens vänner år 2011? Om Barack Obama är kommunist, vad är då Fidel Castro?

UNDER ETT BESÖK PÅ Kuba funderar jag över detta. En kort sjöresa söder om Tepartyex-pressens färdväg lever fortfarande planeko-nomin, och den har inte mångalikheter med Obamas USA.

"Todos para la Revolución" kräver grafitin på murarna i Havanna, och man för-bluffas över att de hårt prövade kubaner-na inte klottersanerar nattetid, att de inte går ut på gatorna som folket i Kairo. Den ge-nomsnittliga månadslönen på Kuba är 150 kronor, ekonomin är lika paralyserad som en blödande blue marlin på torra land, fy-ra femtedelar av maten importeras trots ett överflöd av god jord.

Här om någonstans skulle invånarna be-höva påminna eliten om vem som utgör folket. En verklig revolution vore att öpp-na sig för världen, erkänna äganderätt och individers fria strävan att förbättra sina liv. Så länge bröderna Castro kastar varje opp-onent i fängelse blir det dock inte tal om nå-gon sådan Havana-Cigar-Express.

Av många surrealistiska upplevelser i den underbara men misshandlade kuban-ska huvudstaden är det en som tar priset: att läsa den ledande dagstidningen *Granma*. Detta blad har fått sitt namn efter far-tyget som tog Fidel Castro och Che Gueva-

ra tillbaka till Kuba efter landsförvisningen på 1950-talet.

Granma är ett tragikomiskt eko av Öst-tysklands *Neues Deutschland*, där man kun-de roa sig med att räkna porträtten av kam-rat Erich Honecker. En gång var det över trettio.

I *Granma International* finner vi på sam-ma vis Fidel i samspråk med studenter, Fi-del med basebollspelare, Fidel i profil och Fidel en face samt Fidels reflektioner på te-mat Nato. "Många människor blir illamåen-de av att höra det ordet",

börjar han sin diatrib.

Försvarsalliansens danske generalsekre-terare Anders Fogh Rasmussen kallas för "en liten nazi-führer", och västlän-dernas aktiviteter i Afghanistan för "folk-mord".

Diktatorns utlägg-ningar är inte friska, och han ser inte frisk ut på bilderna. Det gör dessvärre hans bror Raúl, när han leder mötet med det kuban-ska ministerrådet om den ekonomiska fem-årsplanen för 2011-2015. Receptet för höjd standard är att spara på resurser och ut-kräva ansvar av produktionsledarna, säger Raúl.

Lycka till. Ni har haft ett halvt sekel på er att testa den modellen.

Femtio år har också gått sedan startskot-tet för Operation Peter Pan, en av den ame-rikanska historiens märkligaste episoder, när 14 000 kubanska barn skildes från sina föräldrar för att skickas till USA i syfte att undgå kommunistisk hjärntvätt.

Jubileet är ett tillfälle att reflektera över den olyckliga växelverkan mellan den ku-banska revolutionen och den amerikanska utrikespolitiken i skuggan av det kalla kriget. USA:s attityd till Kuba har varit lika misslyckad som bröderna Castros aggressi-va och tjurskalliga politik. Facit talar i bägge fallen för sig själva.

REVOLUTIONEN OCH sanktionerna har för-vandlat Latinamerikas rikaste land till dess fattigaste. Det onödiga lidande som de kom-munistiska fantasierna vållat Kuba är dock en västanfläkt om man jämför med Kina.

Femtio år efter Mao Zedongs "Det sto-ra språnget" och den efterföljande sväl-ten börjar de kinesiska arkiven bli tillgäng-liga, och en grotesk bild tonar fram. Enligt de senaste uppskattningarna dog 45 miljo-ner människor åren 1958-1962, 2-3 miljoner av dem som ett direkt resultat av tortyr och summariska avrättningar.

Svälten var ett terrorvapen för att få folk att lyda partiet. Det handlade inte om have-rerade reformer eller missväxt, utan om or-ganiserat massmord.

En rapport från den 30 november 1960

berättar om en Wang Ziyong som fick öronen avskurna, benen hopbundna med ståltråd och en tiokilos sten släppt på ryggen innan han brändes med ett glödgat järn. Brottet: han hade olovandes grävt upp en potatis.

När en pojke i Hunan-provinsen stal en näve spannmål tvingade den lokala parti-bossen fadern att begrava sin son levande. Mannen dog av sorg tre veckor senare.

När de amerikanska teparty-aktivister-na kallar Barack Obama för kommunist blir det svårt att hitta någon passande etikett

USA har räddat världen från fas-cism, nazism, kommunism och is-lamism. Problemet är att form-kurvan dalar så påtagligt i kam-pen mot totalitära krafter.

för Mao Zedong. Här finns en fjärde ironi med en gräsrotsrörelse som åkallar en stolt historia, men inte tycks intresserad av vad som verkligen hänt i det förflutna.

En sådan lärdom är att amerikansk in-rikespolitik med tiden får betydelse för ame-rikansk utrikespolitik, och att denna ofta är det enda som står mellan oss andra och bar-bariet. USA har räddat världen från fascism, nazism, kommunism och islamism. Proble-met är att formkurvan dalar så påtagligt i kampen mot totalitära krafter.

KRIGEN MOT JAPAN och Tyskland var ound-vikliga, motvilliga, och ledde till försoning och återuppbyggnad. Kraftmätningen med Sovjetkommunismen präglades däremot av överdrivna hotbilder och tragiska felslut som Vietnam, där nationell befrielse miss-togs för en kommunistisk varböld som kun-de bombas bort.

Kriget mot terrorismen har inte varit bättre. Istället för att dämpa upp den mi-litanta islamismens källådror i Saudiarabien, Iran och Pakistan eliminerade USA de muslimska fundamentalisternas fiende nummer ett, Saddam Hussein, och hällde olja på brasan.

Nu kommer också notan för decenniernas missriktat stöd till despoter som Hosni Mu-barak, i stabilitetens namn.

President Obama har dragit de rätta slut-satserna av dessa utrikespolitiska irrfärder, och valt förnuftiga medelvägar genom min-fält som Egypten, Pakistan, Irak och Afgha-nistan. Här finns den femte och slutgiltiga ironin med den "patriotiska" Tea Party-rö-relsen:

Den är *de facto* opatriotisk, eftersom den genom polariseringen försvagar USA bå-de på hemmaplan och i världen, vid en tid-punkt när det öppna samhället behöver sin starkaste tillskyndare mer än någonsin. ✱

Friheten på nätet bör skyddas av

Yttranden via internet spelar en allt viktigare roll i det offentliga samtalet. Därför behöver också elektroniska meddelanden ett grundlagsskydd, menar **Nils Funcke**.

DEN SVAGASTE LÄNKEN i yttrandefrihetskedjan är distributionen, det vill säga överföringen av yttranden från skaparen till läsaren, lyssnaren och tittaren. Det är här som makten historiskt har satt in stöten. Det är här som stöten kommer att sättas in om trycket från utlandet blir tillräckligt starkt eller om det råder upprorsstämning i riket.

Under andra världskriget belades en rad tidningar med transportförbud. De fick inte transporteras med allmänna kommunikationer. Visserligen lurade de kommunistiska tidningarna Westman/Günther genom att proppa resväskor fulla med tidning-

Våren 2006 grep dåvarande utrikesminister Laila Freivalds in när Muhammed-krisen drabbade främst danska intressen i Mellanöstern. Med ministerns godkännande informerade hennes närmaste politiske medarbetare det webbhotell där Sverigedemokraterna hade sin webbplats om den fara som en tävling om den bästa karikatyrteckningen av profeten Muhammed utgjorde för svenska intressen. Webbplatsen släcktes. När utrikesministerns inblandning blev känd genom tidningen *Riksdag & Departement* fick hon silkesnöret av statsministern. Ett enigt konstitutionsutskott kriti-

För tio år sedan fanns 46 000 abonnemang med fast bredbandsuppkoppling i Sverige. Vid halvårsskiftet 2010 var antalet uppe i 3 miljoner. Visserligen har tillväxten av fasta abonnemang avstannat. Men i gengäld har antalet mobila bredband formigen exploderat från noll 2006 till 1,5 miljoner vid halvårsskiftet 2010.

De allt fler och allt snabbare uppkopplingarna används även till tjänster som inte direkt berör yttrandefriheten, till exempel betaltjänster. Men internet har starkt förändrat våra medievanor. Det gäller i synnerhet de yngre.

FOTO: TRONS/SCANPIX

ar som placerades på tågens hatthyllor. Men trots att det gick att kringgå distributionsförbudet förorsakade det de drabbade tidningarna problem. Inte minst Ture Nermans anti-nazistiska veckotidning *Trots Allt!* drabbades hårt.

Den nya tryckfrihetsförordningen från 1949 gjorde rent hus med samlingsregeringens inskränkningar. Det skrevs in en uttrycklig skyldighet för dåvarande Kungliga Postverket att distribuera alla tryckta skrifter oavsett deras innehåll. Det hindrade dock inte Posten AB att i valrörelsen 2002 vägra att distribuera Nationaldemokraternas valmanifest. Innehållet ansågs inte stämma med Postens kvalitetskrav. Med hänvisning till att distributionsplikten endast gällde adresserade försändelser och inte masskorsband vägrade Posten att dela ut skriften.

Det är inte det enda exemplet i närtid på hur spridningen av yttranden försvårats eller helt stoppats.

serade senare utrikesministern. KU menade att påtryckningar kan leda till att en publicering hindras och uttalade att det är särskilt känsligt om den som agerar företrädare för regeringen eller ett departement.

DET ÄR OMÖJLIGT ATT helt stoppa myndigheterna från att med försiktiga uttalanden, förklädda till information och subtila handlingar, kapa distributionslänken. Men trots det måste utrymmet för styrningar och strypningar så långt det är möjligt begränsas och ett förbud skrivas in i grundlag.

Uppfinningsrikedomen är stor hos dem som berövas sin yttrandefrihet. Det visade anti-nazisterna i Sverige under andra världskriget och det såg vi nyligen exempel på i Egypten. Med tanke på den betydelse elektroniska överföringar, läs internet, fått är det frågan om inte också elektroniska meddelanden behöver ett grundlagsskydd. Det bör motsvara det som finns för distributionen av tryckta skrifter.

ENLIGT SOM-UNDERSÖKNINGAR ägnade svensken i snitt en timma per dag åt olika aktiviteter via internet år 2009. Utöver att ta del av information är många med och skaparen, till exempel genom chattar, bloggar och sociala medier som Facebook.

Skillnaderna är stora mellan yngre och äldre. I åldersgruppen 15-49 år var andelen som tog del av en tryckt dagstidning 65 procent medan 50-85-åringarna låg på 85 procent. Bland de yngre låg nättidningarna på 48 procent, vilket är en dubbelt så hög andel som bland de äldre med 24 procent. Andelen som läser nyheter i mobilen minst en dag per vecka har tredubblats sedan 2005 till 9 procent 2009, i gruppen 15-49 år är andelen 23 procent.

Statistiken är riklig och entydig. Yttranden via internet spelar en allt viktigare roll i det offentliga samtalet. Den ständiga utvecklingen av tekniken och nya plattformar har gett svenskarna tidigare oanade möjlig-

grundlagen

heter att få del av andras och dela med sig av sin egen information och åsikter. Särskilt de yngre tar till sig landvinningarna. Eftersom de tar sig med sig vanorna upp i åldrarna är det bara en tidsfråga innan det som idag gäller yngre kommer att gälla för hela befolkningen.

Precis som när det gäller tryckta skrifter friskrivs de som tillhandahåller tjänster som enbart förmedlar information från allt ansvar för innehållet. Det regleras i lagen om elektronisk handel och andra av informationssamhällets tjänster. Eftersom det är vanlig lag kan ordningen upphävas med ett enkelt riksdagsbeslut. En sådan förändring skulle vara förödande för yttrandefriheten genom att skapa ängsliga internetoperatörer. De skulle bli tvingade att kontrollera såväl sina kunder som det som passerar genom deras kablar och servrar. Idag kan ansvar bara utkrävas om de kan påverka innehållet i informationen.

NÄR DET GÄLLER distributionen av tryckta skrifter och tekniska upptagningar, till exempel film på dvd-skivor, råder i stort sett monopol. Posten AB har en sådan dominerande ställning att det är nödvändigt med en regel som förbjuder Posten att vägra distribuera skrifter på grund av deras innehåll. Regleringen i tryckfrihetsförordningen är viktig även om den har brister.

När det gäller internetoperatörerna som tillhandahåller olika tjänster för att vi ska kunna använda internet finns omkring 260 aktörer.

Visserligen är det fem bolag som dominerar men det finns trots allt alternativ. Det är till dessa mindre företag den som ogillar att operatörer blockerar vissa hemsidor kan vända sig. Det är bland dessa det också går att teckna abonnemang som anonymiserar vad vi gör på nätet.

Mångfalden bland operatörerna talar inte lika starkt, som när det gäller tryckta skrifter, för att det bör införas ett förbud för internetoperatörer att vägra distribuera yttranden på grund av deras innehåll. Eller att förbjuda dem att blockera viss information.

Men det svaga skydd som fanns för spridning av tryckta skrifter fram till 1950 får inte tillåtas uppstå när det gäller elektroniska yttranden. Distributionens sårbarhet och maktens benägenhet att utnyttja denna svaghet gör att denna länk måste smidas i en legering som står emot politisk korrosion. Grundämnet i den stavas grundlag. ✱

DEMOKRATI

Massan på torget

Ända sedan antiken har torget varit både plats för samtal och skådeplatsen för revolten för människor som förnekats inflytande och värdighet, skriver **Olle Wästberg**.

TAHRIRTORGET I KAIRO 2011. Självständighetstorget i Kiev 2004. Václavplatsen i Prag 1989. Himmelska fridens torg i Peking 1989. Sångarfältet i Tallinn 1988. Riddarholmstorget i Stockholm 1838.

När medborgarna gått ut på torget har något hänt. Det leder inte självklart till demokrati. På Himmelska fridens torg krossade stridsvagnarna demonstranterna. Men stora folkliga protester sätter spår i en nation.

Också i den svenska vandrigen mot folkstyrelse spelade de stora folksamlingarna roll.

1793 samlades en folkmassa utanför poliskammaren på Slottsbacken i det som senare – efter talesmannen Niclas Ebel – kom att kallas det ebiska upploppet. De upproriska krävde att de officerare som misshandlat två fabrikörer skulle straffas. Det ebiska upploppet var vändpunkten. Tidigare kravaller hade varit fylleupplopp, som ofta speglade gesällernas förtryckta frustration. Nu begav sig medelklassen till torget och krävde rättvisa.

CRUSENSTOLPEKRAVALLERNA 1838 utlöstes av en demonstration för tryckfriheten. Den år 2010 så hyllade Karl XIV Johan ingrep mot journalisten Magnus Jacob Crusenstolpe som dömdes till tre år på fästning för majestätsbrott. För första gången samspelade folkmassan och medierna, främst *Aftonbladet* och *Dagligt Allehanda*. Tidningarnas rapportering skapade ett sammanhang och fick demonstrationerna att pågå dag efter dag på Riddarholmstorget i Stockholm.

1848 års svenska demonstrationer mot kungamakten var starkt påverkade av vad som samtidigt hände i Europa, främst februarirevolutionen i Paris. På nytt krävdes folkligt inflytande och kungamaktens fall. Den demonstrationen kvävdes i blod vid Storkyrkobrinken med 18 dödade och flera hundra skadade. I Stockholm förvandlades en del av manifestationen till ett antisemitiskt upplopp där hantverkare och köpmän krossade fönstren i framgångsrika judiska företag.

Allt detta finns väl skildrat i Mats Berglunds doktorsavhandling i historia 2009, *Massans röst. Upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848*.

Upploppen – från Riddarholmstorget till Tahrirtorget – har haft gemensamma drag. Det har krävts ett mediegenombrott för information och kontinuitet. En ny folklig press i 1800-talets Sverige, faxen vid kommunismens fall, Facebook och Twitter i Tunisien och Egypten.

MEDIERNA HAR OCKSÅ LÄNKAT IN revolterna i ett internationellt sammanhang. 1848 års svenska protester skulle inte ha varit tänkbara utan medierapporteringen från Paris; de egyptiska protesterna blev en följd av upproret i Tunis.

Det är inte nödvändigtvis fattigdomen som drivit fram protesterna – även om höjda priser och arbetslöshet ofta spelat roll – utan kraven på inflytande och värdighet. Det var studenter som revolterade i Peking, borgare i Stockholm. Upproren har varit protester från en medelklass som stängts ute från inflytande i privilegiesamhällen.

Tidiga liberaler knöt demokrati till utbildning och kunskap. De var ofta skeptiska till "massan". Här finns en ideologisk och historisk bas för att liberaler i alla tider intresserat sig för utbildning som grund för demokrati och individuell utveckling. Därför är det intressant att se hur torget både varit antikens Agora, en plats för samtal och diskussion och skådeplatsen för revolten för människor som förnekats inflytande och värdighet. ✱

En krasch utan tecken på kris

George Bernard Shaw, en författare som alltid föredrog en flinande kvickhet framför sanningen, förnekade i ett välkänt (eller snarare ökänt) uttalande att det förekom svält i Sovjetunionen eftersom han själv ätit gott när han var där. Detta borde varna oss för att alltför lättvindigt tolka vilket land som helst, även ett litet land, enbart baserat på vår personliga erfarenhet av ett besök där. En stor del av landets verklighet undgår ofrånkomligen oss.

Jag var nyligen i Irland, och den fråga jag ställde mig var huruvida jag, om jag inte hade känt till att det rådde ekonomisk kris i landet, skulle ha kunnat gissa det utifrån vad jag såg. Mitt svar tänkte jag mig inte skulle baseras på jämförelser med mina tidigare besök i landet, med undantag för minnen från det första, för 42 år sedan.

Så skulle jag till exempel inte få kommentera det faktum att Dublins centrum tedde sig långt mindre livligt än tre eller fyra år tidigare, och att det nu var lätt att få en parkeringsplats medan det var mycket svårt då; men jag skulle få kommentera den dramatiska minskningen sedan 1969 av smuts och sjaskighet på de georgianska byggnader som hade snyggats upp och vars interiörer nu glimmade av ljuskronor, för att inte tala om de chica restaurangerna i varje gathörn (1969 var maten genomgående bedräglig).

Kort sagt, jag tror inte att jag under de förutsättningar jag just stipulerat för mig själv skulle ha märkt att det pågick en kris. Jag skulle kanske ha noterat att det fanns nya kontorsbyggnader i glas och stål som stod tomma, att en del affärer var stängda och, när jag lämnade staden för landet, att det fanns hundratals hus, antingen halvfärdiga eller färdiga, men ändå tomma (under uppsvingets år byggdes ett nytt hus för var sjätte invånare). Men dessa iakttagelser i sig själva skulle inte ha lett mig till slutsatsen att landet befann sig i ekonomisk kris. Så fanns det till exempel inga tecken på upplopp eller tångas hängande i luften som kunde peka på att befolkningen kände ilska inför politikerna. Allt pågick som vanligt.

VISSA SAKER VAR FÖRSTÅS INTE synliga för blotta ögat, som till exempel arbetslöshetens nivå, nu på 13 procent. Den siffran skulle dessutom ha varit betydligt högre om det inte 5 procent av befolkningen i arbetsför ålder hade lämnat landet under de senaste två åren. Men en tillfällig besökare i Dublin från låt oss säga Paris skulle lägga märke till att tiggarna på Dublins gator är färre än i Paris.

Det är svårt att bedöma ett lands verklighet. Ska man jämföra dess nuvarande situation med den för fyra år sedan eller den för 40 år sedan? Därtill kommer att den aktuella situationen kan vara bräcklig och bedräglig, och det finns skäl att tro just det om Irlands aktuella situation. Det finns en nära framtid likaväl som ett nära förflutet. Irlands totala utlandsskuld per capita ligger på omkring 480 000 dollar, och även med beaktande av utländska tillgångar måste per capita-skulden vara alltför stor för att kunna betalas. Det finns redan de i Irland som förespråkar inställda betalningar som den enda långsiktiga lösning på skulden.

Detta skulle emellertid krossa banker i Storbritannien, Tyskland och Belgien (belgierna har, förvånansvärt nog, lånat mest till Irland i förhållande till sin befolkning) och utlösa ännu en kris över hela Europa, om inte världen.

Den enda nationalekonomiska lag som Irland har lärt mig är denna: när taxichaufförer och affärsbiträden talar om sina egendomsinvesteringar (så som de gjorde mot slutet av uppsvingets år i Irland) vet man att en krasch är på väg. ☘

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Det är uppenbart att européer har mindre erfarenhet än amerikaner av att leva med skilda religioner, hudfärger och kulturella identiteter, och att många inte uppskattar tanken: oviljan mot främlingar gör Europas interna problem än svårare att lösa. Det visar diskussionerna i Tyskland om integration och multikulturalism.

När jag betraktar ett Istanbul som för varje år blir aningen mer komplext och kosmopolitiskt och som numera drar till sig immigranter från Asien och Afrika, har jag inga svårigheter att dra slutsatsen att Afrikas fattiga, arbetslösa och skyddslösa som söker nya platser att leva och arbeta inte kan hållas utanför Europa i all oändlighet. Högre murar, hårdare visarestriktioner och patrullbåtar längs gränserna skjuter bara upp avgörandets stund. Väst av allt är att invandrarfientlig politik och fördomar redan förstört de grundläggande värderingar som gjort Europa till vad det var. I de turkiska skolböckerna från min barndom stod det ingenting om demokrati och kvinnors rättigheter, men på paketen till

Gauloiscigarettorna, som franska intellektuella rökte, kunde man läsa 'liberté', 'égalité' och 'fraternité', och de fanns på många ställen. 'Fraternité' kom att stå för den anda av solidaritet och

motstånd som vänstern representerade. Men likgiltigheten mot immigranter och minoriteters lidande och hudflängningen av asiater, afrikaner och muslimer som lever i utsatthet på Europas periferi – där de till och med hålls ansvariga för sina svårigheter – är inte 'broderskap'.

Man kan förstå att många européer känner rädsla och till och med panik när de försöker bevara Europas stora kulturtradition, tillgodogöra sig rikedomarna som de traktar efter utanför västvärlden och bevara sina fördelar efter århundraden av klasskonflikter, kolonialism och förödande krig. Men om Europa vill skydda sig, är det bättre att sluta sig inåt, eller kanske hellre erinra sig sina grundläggande värderingar som en gång i tiden gjorde det till tyngdpunkten för världens intellektuella?"

Från **Öhran Pamuks**
essä "Europas visnande dröm"
i *New York Review of Books*

Multikulturalism under attack

Den anglikanske biskopen Michael Nazir-Ali, med rötter i Pakistan, är bara en av de brittiska opinionsbildare som ansluter sig till den kritik av multikulturalismen som på sistone har formulerats av Angela Merkel och David Cameron.

Kritiken ligger nära de åsikter som förs fram i temat i det förra numret av *Axess*. Det vill säga: kritiken gäller i första hand identitetspolitiken, där man vill optimera möjligheterna att slå vakt om de lokala kulturella sedvänjorna, därför att man menar att vi på basis av våra kollektiva identiteter (på basis av kön, religiös tillhörighet, etnicitet, sexuell läggning eller vad det nu kan vara) är predisponerade att utvecklas och förverkligas endast genom att bejaka de för kollektivet karakteristiska kulturella reglerna, kulturella uttryckssätten och sedvänjorna.

Mot en identitetspolitiskt orienterad multikulturalism behöver man dock inte nödvändigtvis ställa en lika hårdagen som

historielös liberal bejakelse av tillfälliga individuella begär. Utan man kan på goda grunder argumentera för en kosmopolitiskt orienterad historiemedvetenhet, där man bejakar ett historiskt och kulturellt arv, dock utan att detta knyts till den kollektiva identitet som individen för tillfället uppfattar som mest angelägen att bejaka.

Vem tillhör egentligen den grekiska antikens kulturskatter? På vilka sätt är dagens greker de självklara arvtagarna till budskapet i Sofokles tragedier? Till Parthenonfrisen? Varför bör kulturellt arv knytas till just nationer och inte till enskilda släkter? Varför skulle italienska staten vara den rättmätiga ägaren till etruskisk konst? Och varför har inte Tizi-ans släkt uppfattats som de rättmätiga ägarna till Tizi-ans konst? Är det verkligen säkert att en sentida släkting till Tegnér finner större värde i Tegnér's verk än en poesiintresserad, svensktalande tandläkare i Holland?

Johan Lundberg

FRIA VAL SKRIVS FRAM

Beslutet att skriva om Egyptens grundlag för att göra fria val och en maktöverlämning från militärt till civilt styre välkomnas. Men vad blir resultatet av ett arbete som bara tillåts – på militärens uppmaning – pågå i tio dagar?

Jag ställde frågan till Hans Corell, tidigare rättschef på UD och undergeneralsekreterare i FN för rättsliga frågor. De senaste åren har han, som medarbetare till Kofi Annan, varit involverad i arbetet med Kenyas nya konstitution.

– Ja, jag blev själv tagen av det beskedet. Det är ju en väldigt begränsad tid. Samtidigt tror jag att det rör sig om en begränsad uppgift. Syftet verkar ju främst vara att få fram en text som tillåter fria val. Sedan kan ju parlamentet arbeta mer långsiktigt.

Hans Corell känner flera ledande egyptiska politiker, bland annat Mohammed ElBaradei, däremot inte medlemmarna i grundlagspane-

len. När jag upplyser honom om att en av dem är Sobhi Saleh, en framstående representant för Muslimska brödraskapet som bland annat uppmanat till förbud mot att kyssas på offentliga platser, tystnar han en ett ögonblick.

– Man måste var lite rationell. Det rör ju sig här om en begränsad ändring för att få fram ett parlament. Rådgivarna måste ha ett brett stöd. Men helt avgörande är att regeringen är sekulär.

– Men kan den vara det om Muslimska brödraskapet får inflytandet över konstitutionens skrivningar?

– Mina erfarenheter från Sverige och från Kenya är att man gör klokt i att lyssna på partier som ifrågasätts. En konstitution ska fungera för politiker både när de styr och när de är i opposition.

Mats Wiklund

Det var bättre på Palmes tid

Socialdemokraternas kris är i grunden intellektuell. Partiet saknar en ideologisk överbyggnad som kan stimulera till idédebatt och dra till sig människor med spännande och nya idéer. Det är därför rörelsen stannat av. Tanken drabbade mig under seminariet "Hvad vilja Socialdemokraterna 2011", arrangerat av Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse, när Karin Pettersson, politisk chefredaktör på *Aftonbladet* och tidigare nära medarbetare till Mona Sahlin, långtansfullt citerade ur *Socialdemokraterna och de intellektuella*. Det är en antologi med debattartiklar från *Aftonbladet* av en rad intellektuella och kulturpersonligheter med vänstersympatier som gavs ut efter Socialdemokraternas valnederlag 1976.

Karin Pettersson vet att en sådan debatt idag är omöjlig att föreställa sig. Partiet attraherar inte längre intelligentsian. Den började falla ifrån redan på 1980-talet, men det dölles av socialdemokraternas nästan oavbrutna maktinnehav. I valet 2006, 30 år efter den historiska valförlusten, kunde bristerna inte längre kamoufleras och förra årets valnederlag blev en slutgiltig bekräftelse på att socialdemokratin har slutat att tänka fritt och långsiktigt.

Det är de dock inte ensamma om. Moderaterna har med häpnadsväckande hastighet tagit efter Socialdemokraternas maktperspektiv där statsförvaltning ersätter idéburen politik. Jag tror att det främst rör sig om bristande självförtroende: likt Göran Persson uppfattar Fredrik Reinfeldt en bred och förutsättningslös ideologisk debatt som ett hot (inte Mona Sahlin, men hon tog aldrig chansen) mot ledarskapet.

Olof Palme var däremot, skriver Henrik Berggren i *Underbara dagar framför oss*: "informell, lättillgänglig och älskade att bolla idéer". Det är en hållning som uppmunt- rar och inbjuder till framåtblickande och omprövningar. Dagens krassa vd-perspektiv på partiledarskapet minimerar risker men leder till stagnation. När det oförutsägbara elementet försvinner tynar också idealismen, nyfikenheten och förändringsviljan bort. Socialdemokraternas tillstånd speglar en kris för hela den svenska politiken.

Mats Wiklund

Fri forskning kräver pengar

I jämförelse med en byrådirektör har Fredrik Sjöberg alltid varit fri som en fågel, men lika fullt sårbar, med allt vad det inneburit av oro och försiktighet. Men så, en vacker dag, förändrades allt.

Av Fredrik Sjöberg

När en av mina vänner i kategorin avdankade professorer fick höra talas om att jag hade förärats ett agronomie hedersdoktorat i Uppsala, blev han först en smula avundsjuk, för hans läggning är nu en gång för alla sådan, men han hämtade sig snart och övergick så till att förklara för mig, liksom farbroderligt, vad en sådan position egentligen innebär.

Du ska veta det, sa han, att en hedersdoktor åtnjuter vissa privilegier inom den akademiska världen. Främst av allt, fortsatte han, något som liknar det man i den vanliga världen kallar diplomatisk immunitet. De kommer inte åt en längre. Man reser fritt över alla ämnesgränser och vad man än har i sina plomberade diplomatsäckar så behöver man inte oroa sig för någon granskning. Man kan göra precis vad man vill. Man förväntas visserligen uttrycka sig med en viss diskret finess, men undermeningen kan i gengäld vara vilken som helst.

Jag frågade om utnämningen även öppnade för inköp av skattefri sprit, men då blev min vän den avdankade professorn plötsligt aningen undanglidande. Ja, och sedan talade vi om någonting annat. Lika fullt fastnade hans ord, och snart befann jag mig på drift i en fundering om denna nyvunna frihet, dess fördelar och i någon mån också dess nackdelar. I min värld var diplomatisk immunitet mest av allt förknippad med privilegiet att slippa betala parkeringsböter, vilket på vissa gator i Stockholm har utvecklats till en irriterande olägenhet. Men kanske hans liknelse ändå rymde något korn av sanning, någonting värt att undersöka närmare.

En annan av mina vänner, en ung kårpolitiker i Lund, sa mig visserligen att endast en idiot kan komma på idén att försöka få något väsentligt sagt med utgångspunkt från det sedan generationer missbrukade och oåterkalleligen urvattnade begreppet *den akademiska friheten*. Men det bryr jag mig inte om. Jag lyssnar nog på vad min lundensiska vän säger, och jag förstår mycket väl vad hon menar, men tänker att jag kan komma undan ändå om jag inledningsvis tar ett steg åt sidan och berättar

om någonting annat, liknande. En annan frihet, som jag vet mera om.

Hedersdoktorns diplomatiska immunitet är nämligen ingenting nytt, inte för mig. Redan innan denna upphöjelse kom i min väg var jag fri nog att säga och skriva precis vad som helst, utan att riskera några repressalier, åtminstone inte av ekonomisk art. Försörjningen är ju central.

Det kan tyckas futtigt att beskriva författarens frihet i ekonomiska termer, men jag har varit med länge nog för att veta allt om skrivandets baksida, dess förbannelse. Fattigdomen, osäkerheten. Svårigheten att försörja en familj.

Det finns andra former av repressalier, förvisso, mer intellektuella. Man kan göra sig omöjlig och slutligen hamna ute i kylan. Det finns många exempel på detta, mer eller mindre sorgliga; fria författare som spårar ur och försvinner bort som haverister, drivande vind för våg, åtföljda endast av en stadigt krympande läsekrets. Det kan hända oss alla. Men nu var det pengarna saken gällde.

Jag har skrivit böcker i mer än tjugo år, och likt andra författare älskade jag redan från början att framställa mig själv som obunden och fullkomligt fri. Det var naturligtvis en chimär, en besvärjelse bara. De första femton åren tjänade jag nästan inga pengar alls på mina böcker, och tvingades därför hitta min försörjning på andra fält – som kulturjournalist, föreläsare och liknande enklare sysslor som visserligen låg i närheten av det jag var på jakt efter, men bara i närheten. På slutet låg jag rent av så illa till att jag sålde min själ till Fortifikationsverket, för att inventera sällsynta skalbaggar på ett pansarskjutfält. I jämförelse med en byrådirektör har jag väl alltid varit fri som en fågel, men jag var lika fullt sårbar med allt vad det innebär av oro och försiktighet.

Men så, en vacker dag, förändrades allt.

Jag hade tur. Det är några år sedan. Jag hade börjat skriva böcker i en annan stil än förr, en sorts naturhistoriska självbiografier, som plötsligt började sälja, inte som deckare såklart, men bättre än dem jag tidigare hade skrivit. Turen bestod i att jag snart fann mig omgiven av liksom ett helt regemente översättare, förläggare och litterära

1
Fredrik Sjöberg är författare och hedersdoktor vid SLU. Hans senaste bok är *Russin-kungen* (2009).

”

Jag har skrivit böcker i mer än tjugo år, och likt andra författare älskade jag redan från början att framställa mig själv som obunden och fullkomligt fri. Det var naturligtvis en chimär, en besvärjelse bara.

Fri forskning.

FOTO: ATLI MÁR HAFSTEINSSON/NORDICPHOTOS

agenter som aktivt bidrog till att böckerna nådde en allt större publik, inte bara i Sverige. Tro inte att jag har tjänat mycket pengar, för så är det inte, men jag fick för första gången i mitt liv en inkomst som låg över existensminimum, vilket för en författare på svenska språket är tämligen lysande.

Endast min goda uppfostran förbjuder mig att berätta om det magnifika barockpalats i den vackra staden Bamberg där jag just nu under elva månader bor med full försörjning, inbjuden av bayerska statens kulturminister. Det finns en gräns för hur mycket man kan gratulera sig »

själv. I alla händelser är min frihet mycket större nu än för bara några år sedan. Till historien hör nämligen – och det är här min jämförelse med den akademiska världen kommer in i bilden – att jag inte bara åtnjuter den frihet som hyggliga royalties ger, utan också en mer långsiktig ekonomisk trygghet.

Upplagor ökar och minskar, royalties kommer och går. Sådant är sällan för evigt. Men det finns i vårt land någonting som kallas garanterad författarpenning, ej att förväxla med den statliga inkomstgaranti för konstnärer som den sittande regeringen i ett lika flagrant som genant utslag av populistisk enfald har bestämt sig för att avskaffa. Den garanterade författarpenningen är någonting liknande, som i korthet kan sägas komma från bibliotekssättningen, ungefär som de Stim-pengar kompositörer får, och den ger en grundförsörjning intill den dag då vederbörande går i pension. Och eftersom denna garanterade författarpenning också är pensionsgrundande, kan man med fog säga att den ger ett livslångt skydd mot fattigdom.

Man kan inte riktigt leva på garantin, inte försörja en familj, så mycket är det inte, men det är en rejäl, inflationsskyddad grundplåt, och det fina med den är att ingen kan ta pengarna ifrån mig, oavsett allt. Garantin grundas helt på vad jag har skrivit, inte på vad jag tänker mig att skriva i morgon. En fullmakt, kan man säga, att göra vad jag vill. Om jag så väljer att åka till Bahamas för att under återstoden av mitt liv ligga vid en swimmingpool och dricka färgglada drinkar med små pappersparasoller och pyssla med någon i slutändan otryckbar språkmaterialistisk diktsamling, så kan ingen ta dessa pengar ifrån mig. Jag har det kort sagt ungefär lika beviljat som en professor av den gamla stammen, den sort som Bengt Lidforss i Lund för hundra år sedan så värtaligt beskrev i sin underbara satir "Akademiska undantagsgubbar".

Man kan tala länge om fördelarna med detta system. Så låt mig först beröra nackdelarna. En viss, dryg självtillräcklighet hotar ständigt och kan onekligen skrivas på minuskontot, liksom den utbredda avundsjuka som alla livslånga garantier tenderar att ge upphov till. Dessutom är ju systemet som gjort för att missbrukas. Bahamas är ju ändå alltid Bahamas. Av den anledningen gjorde häromåret Sveriges Författarfond, som fördelar dessa pengar, en utvärdering. De runt 180 svenska författare och översättare som är innehavare av garantin utsattes för ingående granskning. Vad höll de på med egentligen?

Det visade sig då att i princip alla ännu var mycket aktiva som upphovsmän och därmed levde upp till Författarfondens intentioner. Endast en handfull, ett par procent kanske, hade slutat skriva och kunde misstänkas dricka långa drinkar och spatsa med händerna på ryggen, liksom småvisslande. Ett så pass begränsat missbruk ansågs dock vara värt sitt pris.

Fördelarna är svårare att mäta, så jag gör nog bäst i att hålla mig till egna erfarenheter. Och det är faktiskt inte pengarna i sig som är den stora vinsten, utan känslan. Förtroendet. Numera kan jag be alla mina meningsmotståndare att fara käpprätt åt helvete, utan att riskera min försörjning. Nå, det

gör jag naturligtvis inte. Den sortens utbrott ligger inte för mig. Men blotta vetskapen – att jag kan göra det – är ovärderlig. Jag tror kort sagt att garantin i någon ringa mån bidrar till att litteraturen i Sverige blir något mindre ängslig och anpasslig. Friare, och därmed också intressantare.

Om jag hade skrivit mina böcker utifrån en position på, säg, Naturvårdsverket eller Naturskyddsföreningen eller någon annan av den gröna rörelsens kamporganisationer där det inte sällan är så lågt i tak att knappt ens en grythund kan stå rak, då hade jag suttit i källaren, för längesen, antagligen med ansvar endast för distributionen av gem och suddgummin. Tro mig. Naturpolitikens parkeringsrutor är väl markerade. Ställer man sig fel får man som en långsvans av nitiska lapplisar efter sig. Men nu kommer de inte åt mig längre.

Det finns risker med den här typen av ekonomiska garantier, men jag anser att de är värda att ta.

Jag har inte många favoritförfattare. Kreativinspiration och förebilder har jag under åren oftare funnit bland musiker och målare, men visst har det funnits några författare, och finns alltjämt, och en av de kollegor jag redan tidigt i min karriär läste noga och med nöje var Jan Myrdal, en av de få svenska författare som innehar den statliga inkomstgarantin för konstnärer som jag tidigare nämnt.

Myrdal är intressant på många sätt. Bland annat har han parkerat fel några gånger och liknar därvidlag de undantagsgubbar Lidforss talade om. Få har väl ställt sig lika nonchalant som han, bokstavligen på tvären ibland. Även jag anser att hans åsikter i sådana stunder är irriterande, det ska inte förnekas, delvis kanske på grund av att jag var för ung på den tiden då det ansågs fullt normalt och hedervärt att falla i hänryckning inför ensidiga historier om diverse asiatiska kultur- och bonderevolutioner. Så långt är Myrdal inte min guru, tvärtom. Men jag har alltid gillat hans utväxling som författare, själva respektlösheten och, ja, självtillräckligheten.

I den mån han har sorterat suddgummin så kan vi vara förvissade om att han har gjort det av egen fri vilja, för sitt höga nöjes skull eller, troligare, som ett led i den halvt underjordiska uppbyggnaden av någon i dag bortglömd folkfront. Han har gått sin egen väg som få andra svenska intellektuella, delvis, tror jag, på grund av att han tidigt blev någorlunda ekonomiskt oberoende.

Idag är det populärt att nämna Myrdal som ett exempel på att livslånga konstnärsgarantier är osunda. Willy Kyrklund, salig i åminnelse, och andra sådana som han talas det tystare om. Bruno K. Öijer, Ann Jäderlund, Göran Sonnevi – några av de bästa författarna som finns i vårt land. Garanter för språkets fortbestånd. Åsikten att de ska försörja sig som spärrvakter i tunnelbanan förfäktas endast av den mest lågsinnade bloggpoëten och de anonyma nätkommentarernas bottendräng. Myrdal, däremot, kan vem som helst förtala, just på grund av alla polemiska parkeringsböter han rivit. Min poäng är att man i en kulturnation med självaktning bör anse dessa vara värda sitt pris. När allt kommer omkring är ju andelen trafikförseelser få, också inom den diplomatiska kåren.

”
Idag är det populärt att nämna Jan Myrdal som ett exempel på att livslånga konstnärsgarantier är osunda. Willy Kyrklund, salig i åminnelse, och andra sådana som han talas det tystare om.

Aven jag är ju i grund och botten empiriker, varför jag nu kan berätta att på svenska vägar och gator, huvudsakligen i Stockholm, rullar totalt 681 diplomatregistrerade bilar. Jag har talat med Vägverket. Sexhundraåttioen, vi får strax anledning att återkomma till den siffran, så lägg den på minnet.

Det jag egentligen skulle tala om var ju den akademiska friheten, som inte bara värnas, utan förstärkas. När till och med professorer börjar bli ängsliga och hukande till följd av allt osäkrare anslag och villkorade anställningar, löper Sverige, som nation risken att förlora något av den originalitet som i bästa fall avkastar den bästa forskningen.

Nyblivna doktorer ska vi bara inte tala om, arma människor, helt i händerna som de ofta är på mer eller mindre politiskt anstuckna stipendienämnder vars själva grundidé tycks vara att förvandla forskare till stressade projektnomader, ständigt irrande mellan den föränderliga ansökningsprocessens nyckelretningar – biologisk mångfald, genusperspektiv, växthuseffektsökeri eller vad det nu är som gäller för dagen.

Förstå mig rätt nu. Ingen var gladare än jag åt att biodiversiteten för halvanat årtionde sedan gavs högsta prioritet inom den biologiska forskningen, liksom snart nog även alla tidigare sorgligt försummade frågor med bäring på genusrelaterade attityder och maktförhållanden. Detta är utmärkt. Och även om en hel del av dagens ibland lätt överspända koldioxidexercis i framtiden kommer att visa sig vara mindre lyckosam och knappast meningsfull, finner jag ingen anledning att fördöma den. Det är inte det jag är ute efter. Problemet är istället likriktningen och framför allt att så många begåvade forskare finner det nödvändigt att anpassa sig till vissa väsentligen politiska konjunkturer. Även forskare har ju familjer att försörja.

Stipendienämndernas nyckfullhet ska inte överdrivas, men jag tycker mig ändå se ett bekymmer här. Jag känner många forskare och får ibland intrycket att de ägnar halva sin tid åt att söka anslag, och den andra halvan åt att undervisa, fastän deras begåvning ibland inte passar för någotdera. När de får tid att forska är oklart. Av den anledningen vill jag förorda ett system – vi kan kalla det garanterad forskarpenning – som liknar den grundförsörjning konstnärer och författare kan få. När allt kommer omkring är dessa verksamheter nära besläktade. Kreativiteten kommer från samma källäder. Och för att utvecklas kräver den takhöjd.

Lägger man ihop antalet innehavare av garanterad författarpenning med antalet innehavare av statlig inkomstgaranti för konstnärer, som även innefattar målare, kompositörer, dansare och andra, blir totalsumman gott och väl 300 personer – alltså ungefär hälften så många som antalet diplomatbilar på Stockholms gator. Så låt oss för enkelhetens skull ta sikte på den siffran – 681 fordon – och bygga ut systemet med något mer än 300 nya garantier för särskilt begåvade forskare. Det är inget man ska få automatiskt, och kanske först efter några år av postdoktoral forskning, men möj-

ligheten ska finnas där. En rejäl, inflationsskyddad grundplåt som innehavaren får behålla, oavsett allt, intill pensionen. Som en fullmakt att följa sitt hjärta.

Och visst skulle några spåra ur och försvinna bort som haverister, men jag är övertygad om att fördelarna, även rent nationalekonomiskt, skulle vara större än nackdelarna. Åter igen – minns fallet med diplomatiska käreans inställning till parkeringsböter. Endast en bråkdel av dessa fria diplomater parkerar fel, trots att alla kan göra det utan risk.

De företrädare för halvseriösa bananrepubliker som skamlöst lämnar sina bilar utanför Armanibutiken på Biblioteksgatan är och förblir en liten minoritet. Ett pris värt att betala.

Den akademiska felparkeringens konst blir på likartat sätt en skön konst, inte för att man går över gränsen, men för att man kan, utan att riskera sin försörjning.

Idealet är naturligtvis att inte parkera alls, utan att ständigt hålla sig i rörelse. Men känslan; förtroendet. Den friheten, tro mig, är guld värd – för den enskilde, men också för forskarsamhället i stort och därmed för kulturnationen Sverige.

Jag är vidare övertygad om att behovet av ett sådant system är större inom vissa akademiska discipliner, däribland åtskilligt av den forskning som faller inom Lantbruksuniversitetets domäner. Här befinner vi oss inte sällan just på gränsen mellan vetenskapens kalla empiri och dagspolitikens blossande passioner. Att bedriva tillämpad forskning i sådana miljöer är krävande, helt enkelt på grund av att forskaren oupphörligt måste navigera i förhållande till starka särintressen, vilket ofta kräver ett visst mod.

Som jämförelse kan vi föreställa oss en forskare i, säg, teoretisk ekologi, ett ämne jag är en smula insatt i via en av mina vänner som länge upprätthöll en sådan professur. Oss emellan, vad kräver det? Inte mycket.

Hyggliga kunskaper i matematik och därutöver normalbegåvning. Ingenting mer. Inget mod i alla fall. En bra kikare, kanske. Alltsammans är som en tejudning jämfört med hur det är att operera i närheten av de tätt minerade forskningsfronter som löper genom Sveriges lantbruksuniversitet.

Därför finner jag det värt att binda nässlor under svansen på landets ledande forskningspolitiker och reta deras fantasi med sikte på en anständig och säker grundförsörjning för de udda forskare som vill gå sin egen väg. För den akademiska frihetens skull. Undantagsgubbarna hade när allt kommer omkring en funktion att fylla, mer än bara som excentriska talare på bättre middagsbjudningar.

Och jag vet vad några av läsarna av detta kommer att säga, för jag har varit med förr och spelat högt ibland och talat fritt ur hjärtat, utan ansvar, och efteråt fått höra den kommentar som följer mig på alla vägar likt en trogen hund. En kort mening bara, inte ovänlig men liksom syrlig.

"Ja, ja, det är ju jävligt lätt för dig att säga."

Och det är en helt korrekt iakttagelse. Det är lätt, för mig. Immunitetens frihet är sådan.

Jag känner många forskare och får ibland intrycket att de ägnar halva sin tid åt att söka anslag, och den andra halvan åt att undervisa, fastän deras begåvning ibland inte passar för någotdera.

Professorns hemliga liv på ön

Sveriges mest kände litteraturprofessor drar sig undan på en grekisk ö. Ett korrektur i en specerihandel väcker frågor om en legendarisk akademiker.

Av Jan
Henrik
Swahn

När jag efter en osannolik rad av tillfälligheter hamnade på ön Samos 1994 visste jag i bästa fall ungefär följande om Eugène Napoleon Tigerstedt: att han varit litteraturprofessor, skrivit en bok om Dante och att ingen efter honom upprepat bedriften att egenhändigt skriva en svensk litteraturhistoria. Men hade jag läst honom?

I övre Vathis gränder på Samos bodde jag det året med Ann-Margaret i ett litet hus som en gång varit tobaksaffär. På samma gata en bit längre ner visade hon mig herr Andreas gamla igenbomrade specerihandel. Det fanns en anekdot om den, fick jag veta. Sommaren 1975 hade hon haft Margareta och Hans Ruge på besök och de hade gått in till herr Andreas för att köpa ljus. Affärens utbud bestod mest av bönor, gryn och liknande, förvarade i säckar löst plomberade med loja katter. Men på en hylla låg stearinljus och några av dem svepte herr Andreas in i ett papper som han ryckte loss från väggen. Det papperet visade sig utgöra en del av spaltkorrektur till E. N. Tigerstedts bok *The Legend of Sparta in Classical Antiquity Vol. II*. Margareta som då arbetade på institutionen för klassiska språk i Stockholm kände igen latindocenten Hans Ailis piktur i de nerplutade korrekturtecknen. Frågan som kan få bli vandringsstav genom den här essän är: Hur hade korrekturerna hamnat där?

Eftersom Tigerstedt flyttat till Samos några år tidigare låg det i och för sig inget orimligt i att också hans korrektur befann sig där. Men på vilka vägar hade det förflyttats från den forne professors skrivbord till herr Andreas specerihandel? Om sådant kan man spekulera. Se exempelvis Kjell Espmarks lilla betraktelse "E. N. Tigerstedts sista kapitel", i *Albatrossen på däck* (Norstedts, 2008). Jag har själv skrivit ett kåseri om Tigerstedts korrektur, för Grekiska Riksförbundets tidskrift, med många påhittade detaljer. Men så i slutet av 2009 dök det upp nya fakta i målet. De såg till en början ut att vara rätt så magra. Men mitt hopp väcktes ur dvalan. Det kanske gick att rekonstruera hur det gått till i alla fall?

Det allra enklaste hade förstås varit att söka upp herr Andreas och fråga honom om saken. Han är

emellertid död sedan länge. Vem säger för övrigt att han hade velat avslöja varifrån han fått sådant förstklassigt omslagspapper? Så vi får gå den långa vägen.

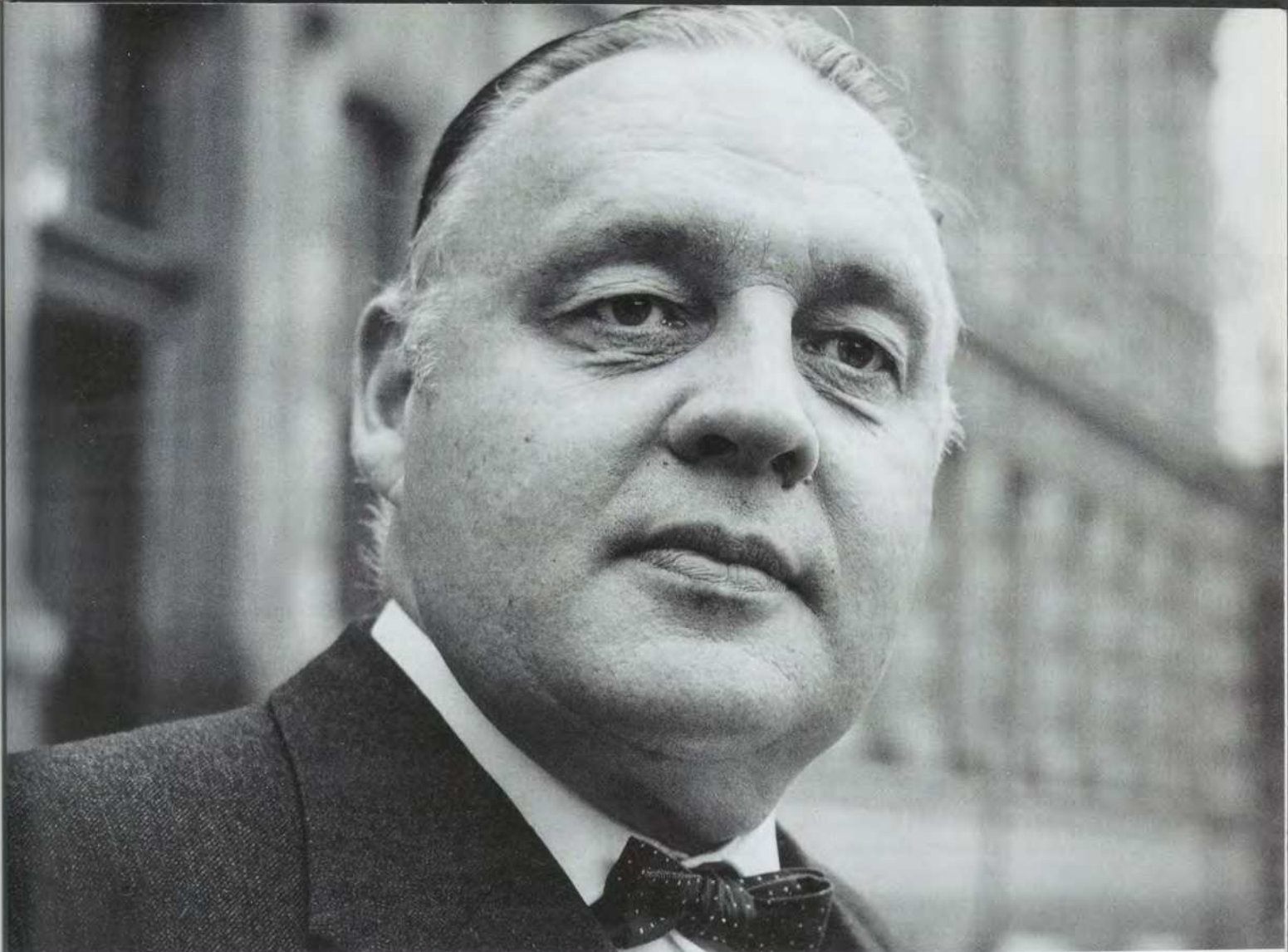
Sedan ett par år tillbaka är vi delägare i ett kulturhus i övre Vathi som vi rustat upp och upplåter för kulturell verksamhet och hyr ut som skribarbostad. En av delägarna, Magnus William-Olsson, föreslog att vi skulle instifta ett naturastipendium i Tigerstedts namn och styrelsens kassör Sven Måhlén fick i uppdrag att leta efter släktingar för att förankra idén om stipendiet hos dem. Han erbjöd sig även att leta fram data om Tigerstedt som kunde vara av intresse. Enligt Finska församlingens i Stockholm församlingsbok för åren 1941–49, uppslag 249, inflyttade Tigerstedt från Helsingfors "norra svenska församling" den 6/11 1948 till Stockholm och utflyttade 3/6 1973 till Grekland. Samma datum återfinns i folkbokföringen i Stockholm i ett brev från Tigerstedt avsänt den 27 april 1973, med angiven planerad avresedag 1973-06-03 till Samos, Vathy, Grekland. Samma dag avregistrerades Tigerstedt. Han hade uppenbarligen inga planer på att återvända.

I Finska församlingens död- och begravningsbok 1979:80 får vi slutligen veta att Tigerstedt avled den 27 juni 1979 och att dödsfallsanmälan inkom 790712 från svenske vicekonsuln, Vathy, Samos, Grekland, samt att närmaste anhörig är Tom Sandlund, Åbo Akademi, Finland. Där har vi ramen.

Av en slump upptäckte vi sommaren 2009 att Ann-Margarets väninna Maria Frangoulis mormor hade kvar Tigerstedts stringhyllor hemma. Alla Tigerstedts möbler finns kvar på ön hos olika släktingar och vänner. Maria hade även ett foto på Tom Sandlund som kommit till ön för att hämta hem Tigerstedts bibliotek och övriga tillhörigheter. Hennes föräldrar visade oss ett modernt betonghus utanför övre Vathi där Tigerstedt hyrt ett våningsplan av familjen Koumaradios. Varför där och inte i ett nyklassicistiskt hus i de borgerliga kvarteren, med tillträde till havet? Med sin professors pension och besparingar kunde Tigerstedt säkert ha unnat sig sådan lyx. Men kanske ville han inte dra till sig alltför stor uppmärksamhet. Kanske tyckte han helt enkelt att våningen i kvarteret Neapolis var modern och lättskött och hade en oslagbar utsikt över bukten. För det har den verkligen.

2

Jan Henrik Swahn är författare. Hans senaste bok är *Mitt liv som roman* (2011).

Eugène Napoleon Tigerstedt.

FOTO: SCANPIX

En lika viktig länk var namnet Tom Sandlund. Vi fick veta att han nyligen donerat Tigerstedts brev-samling till Sveriges Litteratursällskap i Finland och en smällkall januaridag 2010 för vi till Helsingfors. Alla brevcitat jag fortsättningsvis kommer att använda mig av är hämtade från denna samling.

Mitt bestående intryck av samlingen är att Tigerstedt nitiskt sparat vartenda brev och vartenda vykort. Tom Sandlund berättade själv på en liten kvarterskrog i Helsingfors att samlingen gjort ett så osovrat intryck att han inte orkat gå igenom den mer än flyktigt. Det fanns en del komprometterande brev som tycktes bekräfta detta. Det enda jag saknade var kärleksbrev. Om sådana funnits har nog Tigerstedt själv kastat dem. Ett brev jag fäste mig vid, från byggnadsfirman Gustaf Andreasson, löd sålunda:

Jag ber härmed få efterhöra huruvida det är Professor Tigerstedts packlådor som står upptravade i soprummet.

Om så är fallet, ber jag Eder tillse att desamma bortforslas därifrån. Sopbilen tar nämligen icke hand om dylika föremål.

Med hopp om Eder förståelse för denna vår önskan tecknar.

Högaktningsfullt etc.

En professor som sparar till och med på sådant måste väl sägas ha ett ganska pietetsfullt förhållande till brev som adresserats till honom personligen. Skulle densamme då slänga sina gamla korrektur i soporna och någon sedan fiska upp dem ur sagda sopor och bära upp dem till herr Andreas?

Hur troligt är det å andra sidan att Tigerstedt själv promenerade upp till specerihandeln med korrektur och förhörde sig om herr Andreas intresse av att använda det till att slå in varor i? Nej, det måste ha funnits en förmedlande länk. Någon som haft djärvheten att fråga Tigerstedt om korrektur möjligen var till skänks. Eller någon som Tigerstedt känt att han gärna ville ge det till.

Familjen Koumaradios som Tigerstedt åt lunch med varje söndag hade ingen aning om att denne var en lärdomsgigant med världsrykte, knappast taxichauffören eller de illiterata portiererna heller som han tog ett glas med då och då nere på stan. Om Tigerstedt gett bort korrektur är det knappast bland dem jag ska leta.

Nu invänder kanske någon att brev är brev, medan böcker är en helt annan sak. Vad skulle ett gammalt korrektur kunna ha för affektionsvärde? Varför skulle med andra ord inte Tigerstedt ha kastat det, med möjlighet för vilken som helst sophämtare att lägga beslag på det?

>>

”

Mitt bestående intryck av samlingen är att Tigerstedt nitiskt sparat vartenda brev och vartenda vykort.

Låt mig se om jag kan säga något om Tigerstedts sätt att handskas med sin boksamling. Av samtal med Tom Sandlund och brev från Jan Cornell, Tigerstedts vän och kontakt på Bonniers, framgår att han aldrig slängde en bok. Sandlund berättar att Tigerstedt tog med sitt klassiska, sitt franska och sitt tyska bibliotek till Samos men lämnade den svenska litteraturen hemma. Den var han helt enkelt färdig med. Arbetet i Stockholm hade varit en födkrok men det var den klassiska litteraturen som verkligen intresserade honom. Den svenska litteraturen magasinerade han i Stockholm hemma hos Jan Cornell. I ett brev från 18 januari 1978 kommenterar Cornell detta:

Tänker du komma till Sverige i vår? Vill du ha ditt svenska och finska bibliotek sänt till dig eller skall jag sälja dina böcker genom något antikvariat. De gläder ju knappast någon där de står i mitt stall.

Hur kom det sig att Tigerstedt valde Samos av alla öar på jorden? Varför valde han inte till exempel Samoaöarna, som KB:s bibliotekariers felaktigt svarade när förtvivlade doktorander undrade vart han hade tagit vägen? Nej, vad skulle han där att göra? Det var det klassiska Grekland han ville till. Resan till Sparta med vännen Andrae under tidigt sextioal hade liksom andra resor till Grekland lämnat bestående intryck. Det var om detta han skrev. Böcker om Sparta och Platon höll långsamt på att ta form. Men Samos, där det bara finns en enda upprättstående pelare kvar, dit det tar nästan ett dygn med färjan, varför ville han dit?

En av mig i hast hopsnickrad teori säger att antingen flyttar man aldrig (att flytta inom landet, till exempel från byhåla till storstad, räknas inte här) eller så flyttar man minst två gånger. Tigerstedt hade flyttat från Finland till Stockholm 1948 och var alltså predestinerad till ännu en flytt. Redan i den tidiga boken om den franske kritikern Sainte-Beuve finns en del ytterst förstående passager om fransmannens eskapader på gamla dar. Kanske fanns tanken där tidigt att lämna allt det gamla bakom sig? Samtidigt förefaller Tigerstedt ha varit en plikttrogen man och några alltför djärva planer kunde därför inte förverkligas före uppnåendet av full pensionsålder.

Maj 1968, konstiga happenings och kårhusockupation kvittade lika; Tigerstedt fortsatte att tilltala de kvinnliga studenterna med "fröken". Den sjunkande kunskapsnivån på de svenska universiteten ordade han gärna om. I ett brev till sin vän och kollega René Wellek, från mars 1966, skriver han:

En sak får mig dock att tveka: Jag vet ingenting om dina studenters språkkunskaper. Att hålla ett seminarium om europeisk klassicism för människor som inte kan läsa latin vore svårt. Att hålla ett seminarium om den grekiska traditionen för människor som inte kan läsa grekiska vore knappast möjligt. Min erfarenhet av amerikanska studenter här i Stockholm är att de med möda bara behärskar ett utländskt språk – som svenska studenter.

Då hade han sju långa år kvar. Men redan 1964 hade han börjat resa till Samos. Varje sommar för han dit. Kanske nådde han ön lika slumpmässigt som jag och kanske fick han samma omedelbara känsla av att "här trivs jag, här vill jag stanna".

I ett brev från professor W K Winsalt vid universitetet i Yale, avsänt 1967, står följande att läsa som visar att Tigerstedt inte enbart satt på tavernor:

Kära professor Tigerstedt: Tack så mycket för era trevliga vykort från Grekland, Aten och Samos. Jag tyckte mycket om dem. Tiden räcker inte till för mig att göra det nu, men en dag måste jag... Ett tack också för stenarna som nyss kom. [...] Stenarna från Samos är av silverskiffer, talkartade med små kvartsinserter mellan lagren och pudrade med en rödaktig, antagligen järnoxiderad, sand.

Jag rundar av med följande lilla utrop av förvåning, signerat av professor Lowry Nelson den 18 oktober 1971:

Ni är en modig man: ni planerar för 1973 medan jag försöker ta mig genom 1971. Samos, ser man på!

Ja, det är inte bara Nelson som är överraskad. Ett genomgående tema i all korrespondens med professorn på ön är just frågan vad han har där att göra. Kolleger från hela världen undrar. Gamla vänner undrar och familjen är alldeles utom sig av undran. När tänker han komma hem till Sverige igen? Går det för sig att komma och hälsa på?

Tigerstedt leker kurrageömma med nästan allihop. I brev excellerar han i att på olika sätt turnera frasen att Samos är ett blåshål, att det är rysligt kallt, att livet på ön är enahanda och att den ena dagen är den andra lik. Det finns underförstått ingen som helst anledning att komma och hälsa på. Till vännen H W Donner skriver han dock att han känner sig 40 år yngre, "vilket är farligt vid vår ålder".

Alla kallade honom "Professorn" men ingen visste vad han varit professor i och att han var en internationell auktoritet kände man inte till. I några bybors ögon var han inte mer än en snäll farbror som föreföll lite väl fokuserad på mat och starkvaror.

Så vad gjorde karln egentligen på sin ö? Skrev Tigerstedt på Samos, var han kreativ? Till skillnad från Göran Schildt på Leros beklagade han sig inte över att han inte fick någon stimulans av att umgås med lokalbefolkningen. Där emot störde det honom att han behövde åka ända till Aten för att kunna få tag i vissa böcker, eftersom hans skriftliga rekvisitioner inte ledde någon vart. En del böcker rekvirerade han från Sverige via Jan Cornell på Bonniers. Om han saknade något i Sverige förutom vissa vänner var det nog ett kungligt bibliotek. 1974 fördjupade sig Tigerstedt i Thukydides. Angående korrekturen till *Interpreting Plato* dök det upp ett antal frågor som krävde hjälp utifrån. Horace Engdahl fick gå till KB och HumF:s bibliotek och söka svar på dem.

Boken om Sparta tillkom liksom *Interpreting*

”
Så vad gjorde karln egentligen på sin ö? Skrev Tigerstedt på Samos, var han kreativ? Till skillnad från Göran Schildt på Leros beklagade han sig inte över att han inte fick någon stimulans av att umgås med lokalbefolkningen.

Plato på Samos. Frågan är om han huvudsakligen sammanställde redan färdigt material eller om han så att säga skrev dem från ax till limpa på Samos. Min egen uppfattning talar emot det senare. Men visst var han verksam in i det sista, inte minst som brevskrivare. De två hade en mycket omfattande korrespondens. Tigerstedt fick brev från alla håll och kanter och den akademiska intrig fanns inte som inte han kände till turerna i. Själv intrigerade han inte, sådant spel hade han fått nog av sedan länge. Men han såg säkert breven som en god förströelse och ett trevligt komplement till *Svenska Dagbladet* som han prenumererade på. Om liknelsen tillåts var det kanske lite som när många utlandssvenskar har en högtidsstund varje gång de nås av rapporter om uselt väder i det gamla hemlandet.

Men bland de tusentals brev som nådde honom med mer eller mindre engagerande beskrivningar om vad som rörde sig på hemmafronten fanns det ett litet brev som avvek. Det gick emot strömmen genom att istället kommentera Tigerstedts egen status på Samos, på ett sätt som nog måste ha känts en aning kusligt för honom att läsa.

Ungefär som när en efterspanad person plötsligt ser ett välbekant ansikte och i sista stund hinner slinka in i en gränd, tyst mumlande för sig själv: "Puh, det var nära ögat!"

Det brevet kom från KB i Stockholm och det handlade om Tigerstedts uppspikade spaltkorrektur i herr Andreas handelsbod.

Men först måste följande tråd nystas upp. Det slog mig under läsningen av alla dessa brev att tonen i många av dem var lika hovsam som i de brev Tigerstedt själv i unga år skrev till Georg Svensson på BLM. En del vänbrev är i och för sig avspända och hjärtliga i tonen, fyllda av lite gammaldags stilistiska krumsprång med humoristisk knorr. Men bara en professor uttalar sig om Tigerstedts person. Det är Henry Olsson som i ett brev skriver:

Vad vet jag f. ö. om Dina landsflyktsnöjen på Samos? Själv lever jag / ... / ett eremitiskt liv alldeles invid Karlaplan. Och nära också till det hus där Du en gång ömt ompysslades av en Joséphine Beauharnais som dock aldrig såg sina drömmargå i uppfyllelse... (Napoleon Bonaparte ompysslades ömt av en kvinna med detta namn – min anmärkning).

Samme Henry tillvitar honom i ett tidigt brev det enda epitet jag kunnat finna: "...till Dig, som är så slarvig..."

Plötsligt får jag hjärtklappning. Detta är ett spår. Man kan vara manisk med att spara brev och böcker men det utesluter inte att man även kan vara slarvig och tappa bort saker.

Jag tänker på alla brev där Tigerstedt beklagade sig över att det försvunnit sidor i Spartakorrekturet, alla brev om bohaget som kom bort, all oro över saker han inte kunde hitta.

Han var helt enkelt en slarver! Och hade kanske inte en aning om att hans korrektur hängde på en vägg i övre Vathi. Och då kommer det ett brev.

Knappt två veckor efter det att paret Ruge åkt hem från Samos levererar brevbäraren en försändelse poststämplad Lidingö den 20 augusti till Tigerstedt i Neapolis. Brevet är från Bernhard Tarschys som fått ta över Tigerstedts rum på KB. Han har inte mycket annat på hjärtat än att få berätta för sin föregångare att Margareta och Hans Ruge varit på Samos och köpt ljus och fått dem inslagna i ett Tigerstedtskt blad:

Så främjar Du i ordets egentliga mening ljusets spridning! Notisen bör bereda dig, hoppas jag, samma glädje som inhandlarskan erfor och dina vänner i KB-trakten besinnade.

Frågan hur Bernhard Tarschys fått kännedom om episoden lär förbli obesvarad. Hans Ruge låter från Berlin meddela att han aldrig pratat med Tarschys.

Men anekdoter lever sitt eget liv, som sagt. Glöm inte Espmark. Så vi släpper den tråden.

Nu om inte för visste Tigerstedt var hans gamla korrektur befann sig. Om han inte tyckte om att det användes till att slå in varor med kunde han nu gå den lilla promenaden från huset i Neapolis till herr Andreas och be honom att få det åter. Så skedde inte.

Och när en av herr Andreas kunder en dag fick se sina inhandlade varor inslagna i den sista skäl-vande epilogsidan av korrekturet, dröjde det inte länge förrän ett nytt manus, från låt säga en hoppfull svensk doktorand, fanns uppspikat i dess ställe. Detta har jag från Ann-Margaret. Så det fanns alltså en leverantör. Tigerstedt hade inte slarvat bort sitt korrektur. Han hade antingen slängt det i soptunnan och fått denna vittjad eller så hade han gett bort korrekturet tillsammans med annan makulatur. Till vem?

Jag låter väninnan Maria Frangouli få sista ordet. Hon har intervjuat änkan efter den taxichaufför som brukade köra Tigerstedt till olika tavernor och som fick sitta med vid bordet. Att denne taxichaufför var en viktig person framgår av ett brev från Jan Cornell. Efter att han och Gun Grenholm hälsat på Tigerstedt på Samos våren 1976 skriver Cornell:

Det var roligt att se att du har det så bra. Du kallade det oförtjänt men nog är du värd att njuta ditt otium under dessa angenäma om ock något väl tillbakadragna former. Dignitas utmärker förvisso den position som du har på den ö som du valt att vistas på. 'Tutto Samos ama il professore', sa en grek till mig på kaféet på kajen, och det tycker jag mig ha fått flera exempel på. På museet där vi lyckades komma in trots att det var stängt hade man samma uppfattning. /.../ Sköt väl om dig och hälsa din vänlige chaufför som faktiskt på ett rörande sätt tar hand om dig.

Vid det senaste intervjutillfället fick Maria ett infall och frågade änkan om chauffören kände herr Andreas uppe i Vathi. Änkan skrattade. "Ja, det kan man säga. De var ju bröder!"

Så enkelt var det. Men rätt kul. *

Maj 1968, konstiga happenings och kårhusockupation kvittade lika; Tigerstedt fortsatte att tilltala de kvinnliga studenterna med "fröken".

Den svenska välfärdsmodellen utvecklades under samsyn mellan höger och vänster. Det är ett arv som måste vårdas och utvecklas över blockgränsen.

Vi måste göra upp om välfärden

Av Ulf Kristersson

Svensk välfärds politik fyller 100 år den här mandatperioden. Med den första allmänna pensionen 1913 inleddes ett sekel av sociala reformer. Men redan då grundlades också ett viktigt särdrag i svensk välfärds politik: alla gamla – inte bara industriarbetarna – fick efter en innovativ kompromiss rätt till den nya pensionen. Välfärds politiken blev – till skillnad från i andra länder – ”generell”, där emot inte överdrivet generös: pensionsåldern blev 67 år, medellivslängden vara ännu bara 55 år.

Tre år efter pensionsreformen kom försäkringen mot olycksfall i arbetet, Sveriges första riktiga socialförsäkring. I övergången från bondesamhälle till industrisamhälle blev socialpolitik något större än bara fattigvård och gårdens lilla ”undantag” för gamla. Det blev rimligt att arbetsgivare tog ett visst ansvar också för sina anställdas ålderdom.

I och med 1916 års arbetsskadeförsäkring introducerades ”inkomstförsäkringen”, det andra särdraget i svensk välfärds politik, bredvid det generella. Alla försäkrade fick rätt till två tredjedelar av sin gamla lön och inkomstförsäkring blev något av en konservativ princip, som respekterade hierarki och upparbetad ställning. Detta medan den liberala vänstern ofta hellre såg enhetliga system med grundtrygghet, lika för alla. Lite ironiskt eftersom vi i senare decenniers debatt sett motsatsen, där vänstern kämpat för mer av inkomstskydd och höjda tak, och den liberala högern sneglat mot ”jämlika” system med grundskydd.

Men två av den svenska välfärds politikens mest bärande principer slogs alltså fast redan på 1910-talet. Före den allmänna rösträtten, och långt före socialdemokratiens långa maktinnehav och socialpolitiska dominans. Det framgår inte alltid när dammet yr som mest.

Dentidiga inkomstbortfallsförsäkringen hade två berömda barnmorskor: högers le-

dare Arvid Lindman och socialdemokraternas Hjalmar Branting. De var ordförande och vice ordförande i riksdagens särskilda utskott, som behandlade frågan. Redan här antyds ytterligare en svensk välfärds politisk tradition: breda uppgörelser över de politiska gränserna i viktiga välfärds reformer. Inte alltid i retoriken, men ofta i praktiken.

Därmed inte sagt att alla ville lika. Eller att man ska underskatta socialdemokraternas centrala roll i den svenska välfärds politikens historia. Politiken växte fram under starka ledare som ofta var socialdemokrater. Den legendariske socialministern Gustav Möller visste från egna erfarenheter att fattiga visserligen saknar pengar, men inte begåvning eller förmåga att genom hårt arbete ta hand om sig och de sina. Och han insåg barnens nyckelroll i välfärds politiken. Konsekvenserna av föräldrars allvarliga misslyckanden påverkar hela samhället, då som nu. Det motiverar politiska ambitioner som ger varje ny generation sin egen chans att forma sitt liv, oberoende av föräldrarnas framgång eller misslyckanden – något av ett tredje ”svenskt” särdrag.

ALVA MYRDAL reduceras fortfarande alltför ofta till en lätt fanatisk socialingenjör och förtjänar faktiskt den omvärdering som Yvonne Hirdmans böcker om henne har påbörjat. Visst hade hon en tidstypisk övertro på kollektiva lösningar som man enkelt gör sig lustig över idag, men hon stod också för upplyst rationalitet och effektivitet i sociala verksamheter som länge hade präglades av gammaldags moralism.

Men den politiska bredden var ännu större än så. Gösta Bagge blev inte bara högers partiledare, utan också grundare till Socialhögskolan i Stockholm och han knöt ihop socialpolitiken med nationalekonomin. Socialt arbete är fortfarande en ung vetenskaplig disciplin i Sverige. Utan honom vore den ännu yngre.

Möller, Myrdal och Bagge skulle kanske inte uppskatta att så här skissartat hjälteförklaras tillsammans. Men de lär oss, som

”
Det vore faktiskt bra för Sverige om också kloka socialdemokrater hittar tillbaka till det bästa i sitt eget socialpolitiska arv.

i olika roller kommer efter dem, att vi har ett unikt välfärdspolitiskt arv att vårda och utveckla.

Samsynen om de stora dragen i välfärdspolitiken, med ATP som det viktigaste undantaget, har fortsatt in i våra dagar. Göran Perssons halveringsmål för sjukfrånvaron 2003, Anna Hedborgs socialförsäkringsutredning från 2006 och fackliga utredningar från 2007 ser alla samma akuta problem i de sjukskrivningar och förtidspensioner som låg bakom sjukförsäkringsreformen 2008. Det var helt enkelt orimligt att ett av världens friskaste folk skulle vara ett av världens mest sjukskrivna. Den svåra och viktiga vägen mot allt färre som slås ut från arbetsmarknaden påbörjades faktiskt i en rätt gemensam analys.

vägen märkligt kort till 1960- och 1970-talens syn på sociala reformer helt frikopplade från rimlig ekonomisk analys och enkla mänskliga drivkrafter. Sund ekonomisk politik med bra drivkrafter för de flesta att försörja sig själva är grunden i välfärdspolitiken. Samtidigt får själva socialpolitiken i sig ekonomiska konsekvenser, bra eller dåliga, som borde motivera många att engagera sig i den.

Även socialdemokratin – om några tips tillåtes – borde dra lärdomar av historien. Den okunniga berättelse som går ut på att partiet har skapat allt gott i den svenska välfärden hindrar dem från att nu tänka nytt och gör det svårare för dem att frimodigt ifrågasätta sådan politik som inte längre fungerar.

rika företag. Men näringslivets och politikens världar möts sällan. Det finns en bristande insikt i näringslivet om trygghetens och välfärdspolitikens betydelse för ekonomin i stort. Och det finns alltför ofta hos människor inom socialpolitiken ett märkligt ointresse för ekonomi och företagande. Detta är en dålig arbetsfördelning.

För det andra: Något av det allra finaste i svensk egalitär tradition har varit att barn må arva sina föräldrars pengar och prylar, men barn ska inte arva sina föräldrars sociala problem. Vad du själv vill, gör och bedöms efter ska inte bero på vad dina föräldrar heter eller tjänar. Alla "andra generationens" problem är ett svek mot detta. Unga människor i Sverige ska oftare mötas av frågan "vart är du på väg?" än frågan "var kommer du ifrån?". Barn som växer upp i långvarigt bidragsberoende familjer löper stor risk att själva få sociala problem som vuxna. Också av den anledningen är eget arbete och egen inkomst socialpolitikens verkliga kärna. Vi behöver en djupare diskussion om orsakerna till barnfattigdom.

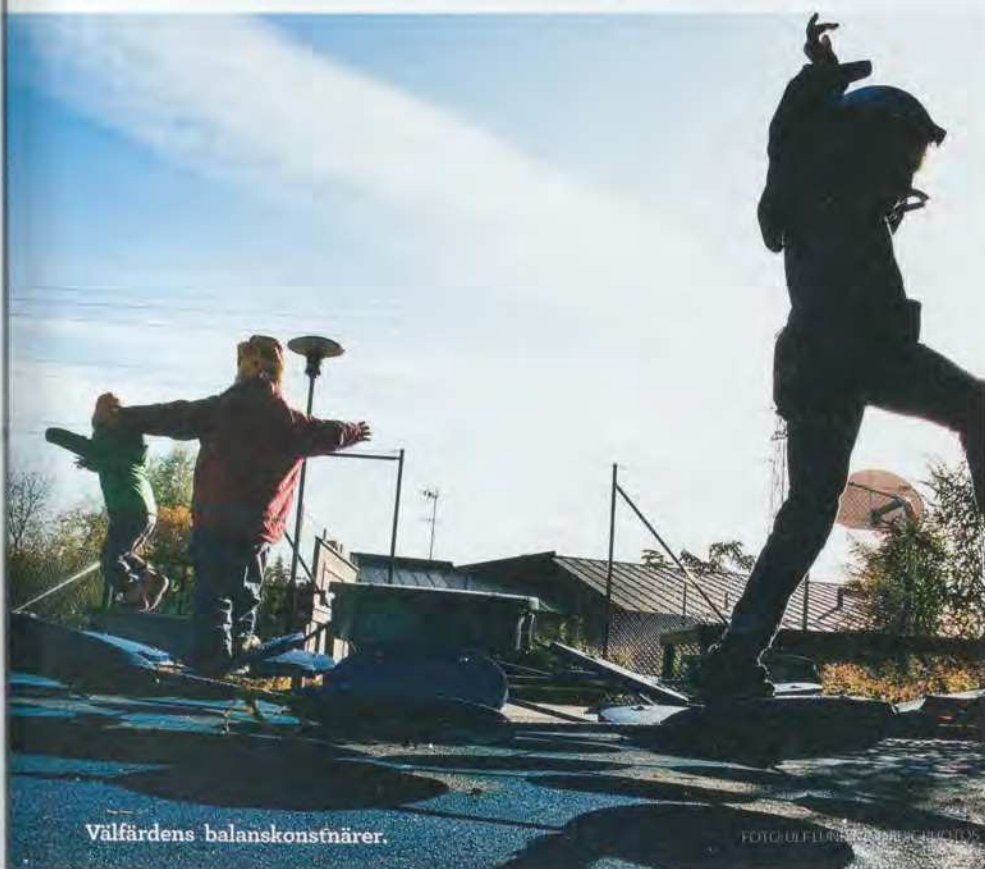
För det tredje är stabiliteten i välfärdsystemen en långsiktig utmaning. Välfärdspolitiken skriver kontrakt mellan generationer och behöver respekterade och pålitliga spelregler. Att socialförsäkringssystemet har ändrats 545 gånger mellan 1990 och 2010 imponerar möjligen på en och annan socialpolitiker men bygger inte på trovärdighet och legitimitet. Socialförsäkringen är den dyraste försäkringspremie som de flesta invånare har, men många har nog sämre insikt i villkoren än om sin egen hemförsäkring.

För det fjärde ställer det reformerade pensionssystemet Sverige inför nya utmaningar. Pensionsöverenskommelsen hyllas på goda grunder, men vi kan inte slå oss till ro. Vi svenskar lever allt längre och många lägger nya friska år till livet. Bara sedan reformen har medellivslängden för män ökat med två år. Om vi inte börjar jobba längre när vi lever längre, riskerar det stabila pensionssystemet att betyda allt lägre pensioner när vi väl går i pension.

På snart hundra år har Sverige byggt en välfärdsmodell som väcker beundran och inger respekt. Vi är långt ifrån felfria men har skäl att vara stolta, både över framgångar och förmågan att ta oss samman och förändra när något inte längre duger.

För mig är det en viktig insikt att det nu är vi i alliansen som måste axla rollen och ta ansvaret för den svenska välfärdspolitiken. Med den entusiasm och det allvar den uppgiften kräver. Men det vore faktiskt bra för Sverige om också kloka socialdemokrater hittar tillbaka till det bästa i sitt eget socialpolitiska arv.

Ulf Kristersson är socialförsäkringsminister.

Välfärdens balanskonstnärer.

FOTGOLF/FLORIAN/ARND BRONKHORST

Några slutsatser kan nog dras: den gamla och lite ytliga borgerliga kritiken mot det mesta i den svenska välfärdspolitiska traditionen var svår att ta på allvar. Dels för att man själv varit med på det mesta, dels för att inte ens kärnborgerliga väljare nog upplevde förskola som förmynderi eller pappaledighet som särskilt kränkande. Den andra slutsatsen är att också borgerligheten är medansvarig till att socialpolitiken med åren förlorade en del av sin viktiga koppling till framgångsrikt företagande och ekonomisk tillväxt. Från ett slags kärv generositet där gamla tiders socialministrar ständigt varnade för de ekonomiska riskerna med sina egna sociala ambitioner, var

Så här nästan 100 år senare är utmaningarna för välfärdspolitiken annorlunda, samtidigt som några grundläggande sanningar består: Bara ett samhälle där de allra flesta arbetar och försörjer sig själva har i längden ha råd att generöst hjälpa dem som inte kan det. Rättigheter och skyldigheter måste hänga ihop. Arbete, självständighet och egna inkomster är den grundläggande välfärdspolitiken. Men det saknas inte viktiga välfärdsutmaningar inför 100-årsjubileet:

För det första finns en tendens att glömma att ambitiös välfärdspolitik kan vara lönsam, men att den likväl kostar pengar. De måste ytterst komma från skattebetalare som arbetar i livskraftiga och framgångs-

TEMA

HJÄRNORNAS KAMP

I takt med vetenskapliga och teknologiska framsteg har begreppet intelligens förändrats dramatiskt under de senaste årtiondena. Hjärnan är mer anpassningsbar än vi förstått, samtidigt som artificiell intelligens, mikroprocessorer och robotar inom en snar framtid kan förstärka minne och intelligens. Fyra författare anlägger olika perspektiv på en framtid som redan är på väg att inträffa.

Hur intelligent kan vi bli?

Den tekniska revolutionen når snart vår hjärna. I framtiden kan den mycket väl förstärkas med minimala mikroprocessorer som förstärker vårt minne, då kan också robotar i nanostorlek diagnostisera och reparera hjärnskador.

Av Johan Norberg

Vår tids intresse för individers intellektuella förmågor föddes när en nyborgerlig klass började utmana bördssamhället. När det inte längre var anor och stånd som styrde hur långt man skulle få gå, utan individens egen begåvning, blev det viktigare hur denna såg ut. Bilden av en ny, snabbtänkt medelklass mot en trög gammal aristokrati blev så populär att den snart blev en kliché. Det är den vi roas av när vi läser P. G. Woodhouses berättelser om hur den briljante Jeeves alltid måste hjälpa Bertie Wooster och hans överklassfäran till vänner till rätta.

Den verkliga explosionen dröjde till slutet av 1800-talet, när Darwins utvecklingsteori och den statistiska vetenskapen gav forskarna instrument att spekulera. Darwin menade att intelligensen inte var unikt mänsklig. Om man inte har förmågan att lära sig av erfarenheter – hur man hittar mat, var faror finns – så överlever man inte och kan inte sprida denna oförmåga vidare. Människan var mest intelligent och det hjälpte henne att slå ut sina närmaste rivaler.

Det var Darwins kusin, den uppfinningsrike sir Francis Galton, som lade grunden för de moderna teorierna om intelligens genom sin besatthet vid tanken på att mäta världen. Bekanta är hans försök att mäta kvinnors skönhet på en tregradig skala (de vackraste bor i London, de fulaste i Aberdeen) och hans ambition att utvärdera om böner fungerar, bland annat genom att undersöka om medlemmar av kungafamiljen levde längre för att många bad för deras välgång.

Galton intresserade sig för intelligensens bakgrund, kanske för att han led av svåra prestationskomplex. Till skillnad från sin kusin trodde Galton att intelligensen skilde sig dramatiskt mellan olika människor, och i ett verk kartlade han ledande brittiska familjer och tyckte sig kunna visa att begåvningen går i arv. Han försökte också mer direkt mäta intelligens. I den hobbessianska traditionen såg han

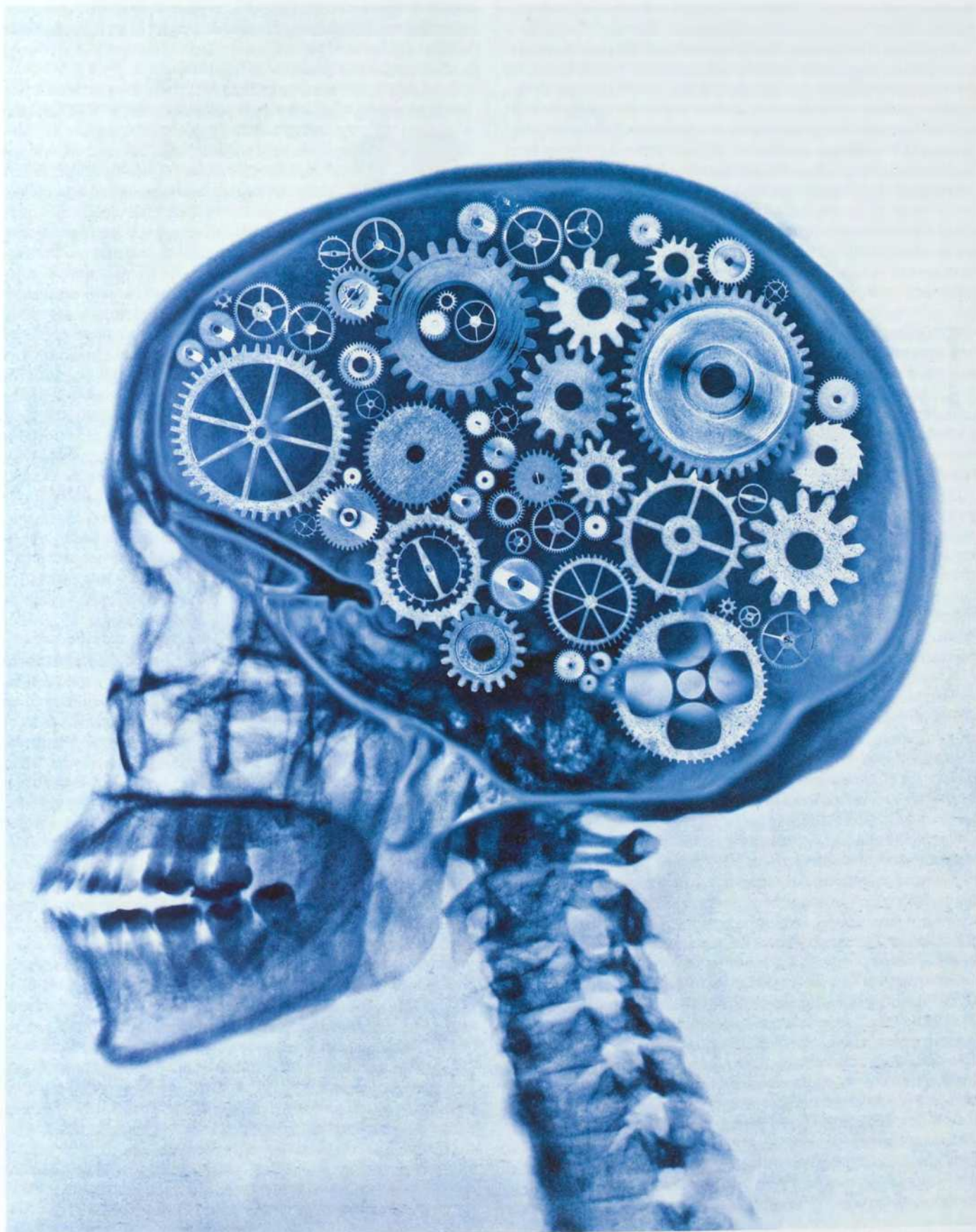
intelligens som en form av mental snabbhet, varför han utvecklade en rad tester av reaktionsförmåga. Ett av dem gick ut på att han med ett stoppur mätte hur många tankar han kunde tänka på en minut.

Metoden framstår idag som löjväckande, men tanken att mäta intelligens kom därefter aldrig att dö. Under 1900-talets första år utvecklade den franske psykologen Alfred Binet ett framgångsrikt test som var mer inriktat på problemlösning, att upptäcka mönster och resonera analytiskt. Binet såg intelligens som en mångfald egenskaper och trodde att den i hög utsträckning kunde tränas upp. Han drevs av viljan att identifiera barn som hade problem i skolan och ge dem en undervisning som utvecklade deras begåvning.

Binets tester gav den vetenskapliga grunden för andra slutsatser än hans egna. Psykologen Charles Spearman kombinerade Binets mångsidiga tester med Galtons syn på intelligens som en typ av förmåga som huvudsakligen ärvs. Med statistiska metoder analyserade han resultaten och fann ett starkt samband mellan hur en individ klarar olika typer av intellektuella problem, i synnerhet de som förutsätter abstrakt tänkande. Han kallade det generell intelligens, g-faktorn. Spearman såg det inte som förmågan att lära sig, utan som förmågan att tänka abstrakt, som i sin tur påverkar inlärningsförmågan. Det var en slags mental energi, en "hjärnkraft" som Spearman uttryckligen jämförde med "hästkrafternas" mått på effekt.

Den tyske psykologen William Stern utvecklade idén om att relatera en persons begåvning till den åldersgrupp hon tillhör och därmed fick vi begreppet intelligenskvot – Intelligenz-Quotient (IQ). Stanfordpsykologen Lewis Terman skapade 1916 det första moderna IQ-testet. Hans ambition var inte bara att finna problembarn, utan att gradera hela befolkningens intelligens för att se vilka som var »

HJÄRNORNAS KAMP

Cogito ergo sum.

FOTO: THOM LANG/CORBIS/SCANPIX

över och under snittet för sin åldersgrupp – över och under 100 IQ-poäng – för att hjälpa alla till sin rätta plats i tillvaron.

Redan året efter började den amerikanska militären använda testerna i väldig skala. Hela 1,75 miljoner rekryter IQ-testades under första världskriget. De som fick ett A skulle ges officersutbildning, medan man inte skulle lita på att de som fick ett D eller E kunde läsa eller förstå skrivna instruktioner. Armétesterna gjorde att IQ-begreppet på kort tid blev allmänt känt i USA. Jakten på g-faktorn kom snart att överskugga alla andra försök att bedöma människor och deras förmåga. Myndigheter och företag började använda intelligens-tester för att få rätt man till rätt plats. Efter andra världskriget kom också standardiserade tester som kunde utvärderas automatiskt, utan närvaro av utbildad personal, och mätindustrin täljde guld. Sällan har en så ny metod fått ett så snabbt genomslag i vår syn på samhället och varandra.

IQ-testerna kunde användas i meritokratiska syften. Om miljö styr allting betyder det att föräldrar för över både sitt finansiella och intellektuella kapital till barnen, men om intelligensen delvis är medfödd kan talang finnas på de mest oväntade ställen och social rörlighet blir möjlig. I många fall användes testerna för att hitta de begåvningar som hindrats i sin utveckling av fattigdom och usla skolor. I sin bok om utbildning och psykologi i Storbritannien, *Measuring the Mind*, dokumenterar Adrian Wooldridge hur IQ-testerna efter andra världskriget öppnade de brittiska elitskolorna för större delar av befolkningen. En gammal Cambridgelärare reagerade bittert när han fick höra att en student var intresserad av IQ-tester: "Ha. Det är något judar har upfunnit för att gynna judar."

Parallellt med att testerna blev allmångods växte emellertid en allt starkare motreaktion fram, och inte bara från den gamla eliten. Motviljan mot att sätta en siffra på en människas begåvning var lika gammal som idén om att man kan göra det. "Jag hatar fräckheten i påståendet att man på 50 minuter kan bedöma och klassificera någons förutbestämda duglighet i livet", skrev författaren och journalisten Walter Lippman 1923. Motviljan förstärktes av att intelligens-testerna i många fall utnyttjades för att rättfärdiga elitism och diskriminering, vilket är en annan sida av forskningen som fanns med från början.

En av Francis Galtons drivkrafter när han sökte mäta intelligens var farhågan att världen skulle fyllas av idioter – som inte var ett skällsord, utan det vetenskapliga begreppet för en person med IQ under 30. De mindre begåvade satte fler barn till världen och eftersom det moderna samhället hade kämpat ned spädbarnsdöd, hunger och sjukdomar överlevde nu dessa barn och kunde få egna. De var på väg att tränga undan de goda anlagen. Det var Galton som myntade begreppet *eugenik* (grek. god börd) och ville hitta system för att få de intelligenta att gifta och fortplanta sig, så ett bättre släkte kunde skapas.

Spearman var ännu mer hårdför och föreslog att de som inte kom tillräckligt högt i ett g-index borde frantas rätten att rösta och fortplanta sig. Terman menade att svarta och invandrare från Öst- och Sydeuropa hade lägre intelligens än de ursprungliga invandrarna från den nordiska, intelligenta rasen. De tidiga intelligensforskarna såg en större roll för kvinnorna än den samhället velat ge dem, men de kom att befästa och legitimera andra slags skiktningar, särskilt i USA där många vita kände oro över massinvandringen och den stora svarta befolkningen. "Hur kan man ha något som social jämlikhet med dessa stora skillnader i mental kapacitet?", frågade sig en av pionjärerna.

Resultatet av armétesterna väckte oro i hela USA. De tydde på att rekryterna hade en mycket lägre intelligensnivå än forskarna föreställt sig när de mest testade studenter – och den höll på att minska

snabbt. Många trodde att det berodde på att svarta och icke-nordiska invandrare blandade sig med befolkningen, då de enligt testerna hade en chockerande låg intelligens. Genomsnittspersonen i många länder är imbecill, förklarade flera psykologer.

De tidiga testerna var begränsade och även de som bara skulle mäta abstrakt intelligens förutsatte ofta någon slags allmänbildning och språkförståelse. Psykologerna hade kunnat förklara dåliga resultat med att invandrare inte behärskade språket, att svarta fått mycket begränsad skolgång och att minder-

värdes känslor ledde till sämre motivation och större nervositet. Men de läste resultaten utifrån sin tro på genetiska skillnader mellan raser, och istället för att se potentialen såg de hotet mot nationen. Kampanjer för att begränsa invandringen fick nytt bränsle och 1924 införde USA en ny invandringslag med etniska kvoter, som minskade eller stoppade invandringen från länder med mindre lovande befolkning.

I början av 1900-talet var eugenik i någon form en modeuppfattning bland intellektuella i västvärlden. Motståndet kom bara från konservativa som såg det som ett brott mot skapelsen, liberala som såg det som ett ingrepp i den personliga sfären och socialister som solidariserade sig med den arbetarklass som skulle drabbas, men under lång tid befann sig dessa i minoritet inom sina egna idériktningar. En tid betraktades eugenik som ett universalbotemedel, det politiska verktyg som skulle lösa samhällets alla problem – fattigdom, brottslighet, arbetslöshet, prostitution. Bara vi fick intelligenta barn skulle de leva goda och lyckliga liv. Även de progressiva skrämdes av hotet från de imbecilla, även om de mer sällan accepterade tanken på skarpa IQ-skilnader mellan raserna. Som Adrian Wooldridge observerar var den intellektuella vänstern i Storbritannien entusiastisk inför eugeniken och den ledande fabianen Sidney Webb noterade skadeglatt att detta var en fråga där *laissez-faire*-liberalerna var handfallna eftersom all ras-hygien bygger på idén om att staten ska "ingripa, ingripa, ingripa".

Bertrand Russell var som vanligt mest uppfinningsrik. Han föreslog att staten skulle dela ut fortplantningsbiljetter i olika färger, så att folk parade sig med dem som är lika smarta. Den som skaffade barn med någon med annan färg på biljetten skulle bötfällas.

betarklass som skulle drabbas, men under lång tid befann sig dessa i minoritet inom sina egna idériktningar. En tid betraktades eugenik som ett universalbotemedel, det politiska verktyg som skulle lösa samhällets alla problem – fattigdom, brottslighet, arbetslöshet, prostitution. Bara vi fick intelligenta barn skulle de leva goda och lyckliga liv. Även de progressiva skrämdes av hotet från de imbecilla, även om de mer sällan accepterade tanken på skarpa IQ-skilnader mellan raserna. Som Adrian Wooldridge observerar var den intellektuella vänstern i Storbritannien entusiastisk inför eugeniken och den ledande fabianen Sidney Webb noterade skadeglatt att detta var en fråga där *laissez-faire*-liberalerna var handfallna eftersom all ras-hygien bygger på idén om att staten ska "ingripa, ingripa, ingripa".

John Maynard Keynes var en av ledarna för Eugenics Society 1937–1944, George Bernard Shaw ville "socialisera människans fortplantning" och den brittiska välfärdsstatens fader William Beveridge ansåg att de som var mentalt defekta borde förlora rätten att rösta och skaffa barn. Bertrand Russell var som vanligt mest uppfinningsrik. Han föreslog att staten skulle dela ut fortplantningsbiljetter i olika färger, så att folk parade sig med dem som är lika smarta. Den som skaffade barn med någon med annan färg på biljetten skulle bötfällas.

Här i Sverige var de socialdemokratiska tänkarna Gunnar och Alva Myrdal inte mindre oroade. I *Kris i befolkningsfrågan* uppskattade de att samhällets och arbetslivets ökande krav på kunskap och effektivitet gjorde att mellan 10 till 20 procent inte längre klarade tillvaron. Intressant nog var de mindre bekymrade över fysiska och psykiska sjukdomar än "de lindrigt sinnesslöas fortplantningsfrihet",

HJÄRNORNAS KAMP

som antogs leda till asocialitet, bidragsberoende och brottslighet. Makarna Myrdal förespråkade därför "ett ganska skoningslöst steriliseringsförfarande" och inte minst "rätt för samhällets organ att också mot deras vilja sterilisera även rättskapabla". 1934 fick vi en för demokratiska länder unikt omfattande steriliseringslag som ledde till att runt 63 000 svenskar steriliserades, varav mer än 20 000 mot sin vilja. Alva Myrdal uttryckte tidigt oro över det låga antalet.

Så sent som 1946 talade Keynes om eugenik som "den viktigaste, mest betydande, och jag skulle vilja tillägga, den mest genuina grenen av sociologin". Men nu var han rätt ensam om den synen. Efter att världen hade sett nationalsocialismens bestialiska bruk av idéer om ärftlighet och rashygien föll idén i vanrykte och även den intelligensforskning som den förknippats med. Snart gjorde USA upp med sin officiella rassegregation och i land efter land möjliggjorde öppnare utbildningssystemen fler bildnings- och klassresor. Eftersom vetenskapen om intelligens hade missbrukats för att befästa skillnader kastades nu hela vetenskapen ut.

Behaviorismens popularitet bidrog till ett växande intresse för våra inre. Denna psykologiska skola ägnade sig åt våra handlingar och hur de påverkas av yttre omständigheter. Hur vi är, medfödda förutsättningar och skillnader mellan människor var inte intressant. Teorin var utmärkt kompatibel med 1960-talets vurm för jämlikhet. Den framväxande jämlikhetsideologin, som i dess radikala tappning kunde påminna om lysenkoism, gjorde gällande att vem som helst kunde bli vad som helst, det var främst miljön som gjorde att den ena blev elit och den andra lodis. Det är samhällets fel (eller förtjänst).

Teorier som tills nyligen närmast betraktats som trossatser upplevdes plötsligt som ofattbart kontroversiella. 1969 skrev en psykolog vid Berkeley, Arthur Jensen, en artikel om att nya skolreformer inte hade levt upp till förväntningarna därför att de riktade sig till elever som hade lägre IQ och han menade att det till stor del var ärftligt. Jensen blev utskälld, hotades och möttes av en veritabel proteststorm var gång han försökte föreläsa någonstans. "Det hela påminde snarare om religiös förföljelse än om ett vetenskapligt meningsutbyte", skriver Nils Uddenberg i sin bok *Själens schamaner*.

1971 förbjöd USA:s Högsta domstol arbetsgivare att använda IQ-tester om det inte hade en tydlig koppling till den position som skulle tillsättas. Lärarfacket uppmanade skolorna att avbryta alla tester, eftersom minoriteter fick sämre resultat. 1981 blev paleontologen Stephen Jay Gould hyllad för boken *The Mismeasure of Man* där han angrep idén att intelligens är ett meningsfullt begrepp som kan mätas, och menade att de som ändå försöker bara gör det för att de vill visa att minoriteter förtjänar sin underlägsna position.

Det visade hur långt pendeln hade svängt. Det är också ett idéhistoriskt praktexempel på hur vetenskap och samhällsklimat kan gå i otakt. Under samma tid hade nämligen forskningen om intelligens utvecklats snabbt. Kring sekelskiftet fanns föga empiri, men forskarna drog ändå anspråksfulla slutsatser. Men samtidigt som tongivande intellektuella gjorde sig av med deras idéer om g-faktorn, arv och skillnader, blev testerna mer vetenskapliga och kunskapsmassan större – och den pekade i en helt annan riktning.

1994 slog en bomb ned i debatten, boken *The Bell Curve*, av psykologen Richard Herrnstein och samhällsvetaren Charles Murray. Den argumenterade på 800 sidor med mängder av hänvisningar, men ändå lättillgängligt, för att det finns en g-faktor, att den till stor del (40–80 procent) kan förklaras genetiskt, kan spåras med IQ-tester och att den har stor betydelse för hur det går för en person i livet. Mest kontroversiellt går den igenom genomsnittliga skillnader mellan etniska grupper (vita amerikaner har högre IQ än svarta, men lägre än dem med asiatiskt ursprung) och hävdar att även dessa till viss del

har genetiska orsaker. Boken sålde i väldiga upplagor och blev väldigt omdebatterad och utskälld.

Det intressanta var emellertid inte bokens kontroversiella påståenden om etnicitet och IQ, utan allt det som egentligen inte var kontroversiellt i den. Det som förmodligen gjorde störst intryck på läsarna var att så mycket av informationen som bröt mot den vardagliga uppfattningar visade sig vara vetenskapligt allmängods. I december 1994 signerade 52 intelligensforskare uppropet "Mainstream opinion on science" i *Wall Street Journal*, ett dokument som förklarade att forskningen står bakom många av påståendena i *The Bell Curve*.

Kontroversen fick den stora organisationen för amerikanska psykologer, American Psychological Association, att tillsätta en utredning om IQ. APA menade att debatten om Herrnsteins och Murrays bok hade bjudit på så många missförstånd att det var dags att en gång för alla slå fast vad vetenskapen vet och inte vet. En kommission med elva respekterade forskare som stod för bredd både i expertis och uppfattningar tillsattes och rapporterade i enighet i augusti 1995. Gruppen konstaterade att det inte finns några bevis för att etniska skillnader i intelligens har genetiska orsaker, men i övrigt låg slutsatserna nära *Bell Curve*-författarnas: det finns en relativt stabil g-faktor, den går att mäta med intelligens tester och dessa visar att individer skiljer sig åt och att det har betydelse för hur man i genomsnitt klarar sig i utbildning och yrkesliv.

1900-talet avslutades med att den klassiska intelligensforskningen återupprättades, inklusive genernas och skillnadernas betydelse. Men svängningarna i debatten ger oss skäl att tro att den kommer att fortsätta utvecklas och kanske är vi på väg mot en bild av en dynamisk intelligens, under konstant förändring. Bevisen är nu oomtvistliga att IQ-nivåerna inte är konstanta, utan tvärtom har ökat ganska snabbt i nästan alla grupper under det senaste seklet. Oavsett om denna "Flyneffekt" beror på att vi har blivit mer intelligenta eller på att allt fler lever i ett informationssamhälle där vi ständigt tränar oss i att tänka abstrakt, så väcker det frågan varför vi ska dramatisera skillnaderna mellan grupper. De kan helt enkelt spegla den tjuvstart vissa fick.

Genetiken har lärt oss att samspelet mellan generna och mellan dem och vår miljö är lite mer komplicerat än vi trodde. Alla tror att intelligensen till viss del har genetiska orsaker, men ingen tror längre att vi ska hitta en gen för intelligens. Modern hjärnforskning har samtidigt visat att hjärnan inte alls är någon statisk maskin. Varje dag skapas nya hjärnceller och varje mikrosekund förändras hjärnans nätverk på grund av vad vi tänker, känner och upplever. De delar av hjärnan som vi använder mycket växer och de nya hjärnceller som vi inte utnyttjar förlorar vi.

Till detta kommer den tekniska revolution som kan nå vår hjärna. Snart kan vi mycket väl ha minimala mikroprocessorer i hjärnan som förstärker vårt minne, robotar i nanostorlek som diagnostiserar och reparerar hjärnskador och mediciner som förbättrar hjärnfunktionen. Och våra hjärnor kommer naturligtvis att vara trådlöst uppkopplade till nätet. Den centrala frågan blir inte längre hur intelligenta vi är, utan hur intelligenta vi kan bli.

Inte ens med våra sinnrika hjärnor kan vi förutse vad detta ska leda till, men det är tänkbart att framtidens liknelse för hjärnan inte hämtas från industrialismens maskiner eller informationssamhällets datorer, utan från den moderna, myllrande staden, med ständiga kontakter och samarbeten, där vi möter nya besökare och okända kvarter och där vi hela tiden river, renoverar och bygger nytt.

Johan Norberg är liberal debattör och författare. Hans senaste bok är *Financial Fiasco. How America's Infatuation with Home Ownership and Easy Money Created the Economic Crisis* (2009).

Som om den vore intelligent

Den artificiella intelligensens utveckling väcker frågan om vad en dator kan göra. Snart kan vi få maskiner som beter sig som om de vore intelligenta.

Av Nicklas Lundblad

Ar 2006 besökte jag professor emeritus John McCarthy i hans lilla bostad i utkanten av Stanforduniversitetets campus. Det var ganska precis 50 år efter att McCarthy myntat begreppet "artificiell intelligens" på en konferens om datorer och problemlösning, och jag ville fråga honom hur han tyckte att det gått. Då, när ämnet var ungt, var anskräken knappast små. En av de framträdande debattörerna, Marvin Minsky, menade att vi borde vara glada om vi i framtiden fick tjänstgöra som husdjur hos datorerna. De flesta forskare var ense om att det bara var en tidsfråga innan datorerna blev intelligentare än oss, och "tog över".

Men vad hände sedan? I en version av historieskrivningen följde 50 år av misslyckanden, där datorer om och om igen visade sig oförmögna att lösa ens enklare problem. Det mänskliga intellektet kunde inte fångas in i datavetenskapens algoritmer. Drömmen om, eller mardrömmen om, artificiell intelligens förvandlades till en stilla fascination för den mänskliga, naturliga intelligensen och dess unika ställning i kosmos.

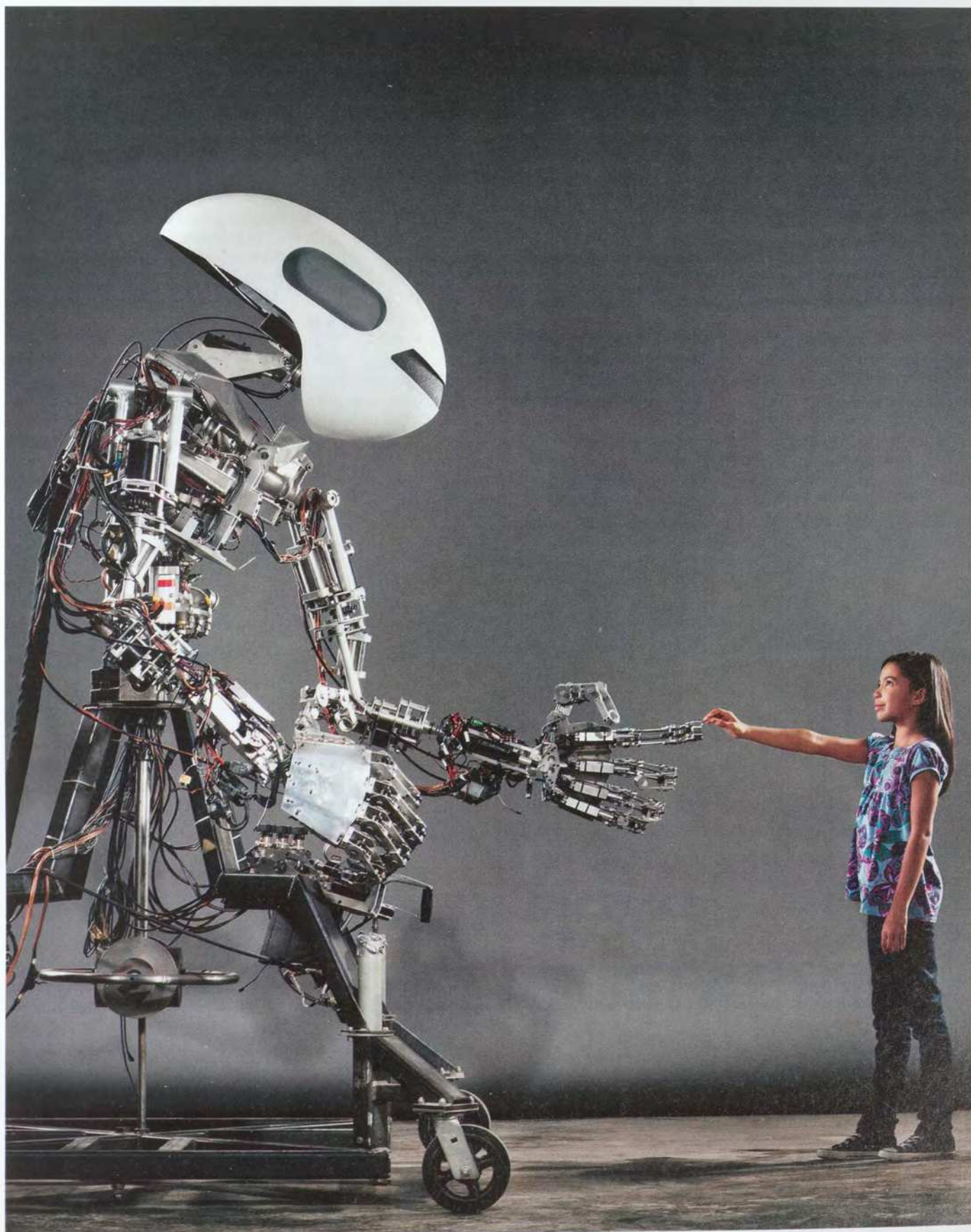
Efter att ha slagit mig ned i en fätölj hos professor McCarthy frågade jag honom om han inte trots allt var besviken över utvecklingen. Han skakade på huvudet. Tekniken, förklarade han, utvecklade sig snabbare än han hade vågat hoppats. När han började kunde en dator inte spela schack. Nu är datorer de bästa schackspelarna i världen. Lösningar som utvecklats för artificiell intelligens driver världens största sökmotorer och i datorspelens världar finns exempel på simulerade krigare och civilisationer som skulle varit otänkbara 1956. Faktum är, menade McCarthy, att 50 år efter det att Mendel upptäckte ärftligheten så fanns mycket få exempel på hur detta enkla begrepp kunde utnyttjas praktiskt. Men hundra år sena-

re så sekventierade Craig Venter hela den mänskliga genkartan. I jämförelse med det exemplet har AI hunnit, sade McCarthy, mycket längre.

McCarthy pekade också på det märkliga fenomenet att så fort något blev praktiskt möjligt, ja, då kallades det inte artificiell intelligens längre. Ta till exempel datorspel. När vi strider mot simulerade imperier i krigsspel, ser vi inte den virtuella motståndaren som en artificiell intelligens, utan som en del av ett bra spel. De sökresultat som ramlar in från sökmotorer och hela tiden förfinas, ja det ser vi som sökteknik. De avancerade expertsystem som hjälper oss att utföra allt från deklarationer till diagnoser är fina verktyg, men inte är de intelligenta? När något bara fungerar, ja, då tycks vi inte längre vilja kalla det intelligens. Idag använder vi tekniker som utvecklats inom forskningen om artificiell intelligens varje dag utan att tänka på det, utan att ens vilja kännas vid att det skulle kunna finnas spår av intelligens i sökningar och datorspel.

Vad är det som ligger bakom det fenomenet? En förklaring skulle kunna vara att intelligensen är den sista bastionen i kriget om människans unika ställning i skapelsen. Naturvetenskapens segertåg genom historien kan tecknas som ett antihumanistiskt korståg, en sorts människans resa till människa. Från att vara i centrum av universum kom vi att inse att vi befinner oss i periferin av periferin i ett ständigt expanderande kosmos, från att vara skapelsens perfekta krona och Guds avbild reducerades vi till produkten av en blind och nästan slarvig evolution som tycks nöja sig med det tillräckliga. Skulle då också vår intelligens, den ultimata aristoteliska differensen, kunna återskapas av datorer? Är inte ens våra tankar och känslor »

HJÄRNORNAS KAMP

Barn av sin tid.

FOTO: MIKE POWELL/CORBIS/SCANPIX

unika? Finns det ingenting speciellt med att vara människa som inte kan förklaras vetenskapligt eller reduceras till ingenjörslösningar?

Finns det inget som vi kan göra som en dator inte kan göra?

Var vi än börjar studera artificiell intelligens är det i den frågan som vi förr eller senare landar, och med rätta. Det är en viktig fråga. Ytterst handlar det om en komponent i vår självförståelse. Är vi bara avancerade system av algoritmer implementerade i en biologisk maskin, eller finns det något mer? Något unikt? Något verkligt mänskligt?

Filosofin har närmat sig den frågan från olika håll. Det kanske mest intressanta svaret finner vi nog i Wittgensteins filosofi, med dess betoning på kroppens betydelse för kognitionen. Som Gunnar Svensson, vår förmodligen mest framträdande Wittgensteinkännare, noterar, är begreppet intelligens något vi använder om något som *människor* gör. Inte kretskort. Det är ett begrepp som beskriver en serie av mänskliga handlingar som låter sig tolkas på ett visst givet sätt, men hänvisar inte till något mystiskt inre tillstånd eller en uppsättning beräkningar. Vi kallar någon intelligent när denne beter sig på ett visst sätt, svarar på våra frågor och interagerar med oss som en människa. Att säga att en dator är intelligent är bara att missförstå både hur vi använder ordet "dator" och ordet "intelligens", och skulle vi lyckas skapa intelligens är det bara genom att skapa en *människa*.

Den tanken, att den tidiga forskningen om artificiell intelligens missförstod relationen mellan kropp och intelligens, har gett upphov till en omfattande forskning om robotar och hur vi bemöter dem. I sin senaste bok *Alone Together* studerar Sherry Turkle detta fenomen, och pekar på hur vi tycks förprogrammerade att interagera med det människoliknande som om vore det intelligent. Hon varnar för att vår vilja att tillskriva artefakter intelligens kommer att missbrukas, användas för att skapa placebointelligens i virtuella husdjur eller i robotsköterskor för de gamla och sjuka. När vi förser datorn med kropp kommer vi att luras att tro att den är intelligent.

Låt oss kalla detta den wittgensteinska kritiken: det unika i människan är hennes naturhistoria, hennes biologi. Hennes intelligens är en del av hennes kropp, och hennes kognition kan inte abstraheras bort ur biologin och in i datavetenskapen. I sig utesluter inte detta resonemang att vi skulle kunna skapa intelligenta varelser, men det skulle då handla om mycket mer än att bara programmera en dator att svara på ett visst sätt, det skulle handla om att skapa kroppslig intelligens långt bortom dagens robotar.

En annan kritisk linje tar sitt motspjärn inte i biologin utan i kvantfysiken. Professor emeritus Roger Penrose, tidigare vid Oxford, har i böckerna *The Emperor's New Mind* och *Shadows of Mind* utvecklat en komplicerad teori som i huvudsak går ut på att medvetandet har sin grund i kvantfysiska fenomen som inte kan kopieras av datorer. För några månader sedan lyssnade jag till Penrose när han berättade om hur "mikrotuber" har vissa kvantegenskaper som han menade kan innehålla förklaringen till både fri vilja och medvetande. Det var en fascinerande föreläsning, och jag kan inte bedöma sanningshalten i forskningsresultaten (de är mycket kontroversiella), men det som slog mig var likheten mellan Penroses ständigt mer komplexa teori om medvetandet och försöken att rädda en geocentrisk as-

tronomi med alltmer avancerade beräkningar och epicykler. I både den wittgensteinska kritiken och Penroses arbeten framträder den starka kopplingen mellan intelligens och medvetande. Det tycks nästan omöjligt att tänka sig verklig artificiell intelligens utan att också tänka sig ett medvetande. Om en dator blir intelligent betyder det inte bara att den blir smart, utan också att den rör sig från ett något till *någon*.

Här öppnar sig en avgrund av filosofiska bekymmer som har att göra med allt från om hur du vet att det finns andra medvetanden över huvudtaget till vad det betyder att vara med-

veten, och om vi kan vara medvetna om att vi är medvetna, och här fastnade också mycket av den tidiga forskningen. Modeller av medvetandet debatterades sönder och samman, samtidigt som nya logiska system lanserades för att förstå hur en människa resonerar. Men under de gångna tio åren har ämnet förändrats. Peter Norvig, en av forskningssledarna på Google, noterar i sin historieskrivning över artificiell intelligens hur ämnet plötsligt slutade bekymra sig om medvetandemodeller och i stället började tillämpa olika sannoliketskalkyler och probabilistiska modeller på de snabbt växande datamängder som finns tillgängliga i dagens

Vi kallar någon intelligent när denne beter sig på ett visst sätt, svarar på våra frågor och interagerar med oss som en människa. Att säga att en dator är intelligent är bara att missförstå både hur vi använder ordet "dator" och ordet "intelligens".

nätsamhälle. Ett exempel på detta är Googles översättningstjänst. Tjänsten innehåller inga medvetandemodeller, och bygger inte ens på någon speciell semantisk förståelse av olika ord, utan bara på probabilistisk mönsterigenkänning över stora, ständigt växande mängder av text. Resultatet är stundom komiskt, och det är lätt att säga att översättningstekniken inte är intelligent, men sam-

tidigt är resultaten mycket starkare än några tidigare försök att skapa automatiska översättningsmjukvaror. Och det är lätt att se på förbättringskurvorna och förstå att det inte är omöjligt att vi i vår livstid kommer att kunna få nära perfekta översättningar från datorer. Låter det otroligt? Tänk på utvecklingen i schack. Där finns spår av intelligens som inte bygger på några antaganden om medvetandet alls. Medvetandet har liksom blivit en hypotes som inte längre behövs i AI-forskningen.

De alltmer framgångsrika rekommendationsmotorer som finns på webbsajter som Amazon.com bygger på

samma sak: mönsterigenkänning i enorma datamängder. Och varefter dessa datamängder växer allt snabbare blir resultaten allt bättre, inte minst eftersom datorprogrammen kan utveckla sig själva och an-

HJÄRNORNAS KAMP

passa sig till nya beteenden och nya data. Dessa läroaktiga program imiterar mänskligt beteende, försöker lära sig av vad vi gör för att skapa bättre och bättre mönsteranpassning, och vi är beroende av att de blir bättre och bättre. Ur ett perspektiv är nämligen jakten på artificiell intelligens det enda försvar vi har mot det framrullande brussamhället där mängden information fördubblas varje år. Det är därför de mest framträdande AI-forskarna idag arbetar för sökmotorer och sociala nätverk: vi använder vad vi kan återskapa av intelligensen för att ordna och sortera de väldiga informationsmängderna i vårt samhälle. I de flesta verktyg vi använder idag, sökmotorer, sociala nätverk, kartverktyg och till och med i något så enkelt som stavningskontroll, finns spår av forskningen om artificiell intelligens, och kanske också spår av intelligensen.

Och det ger förstås upphov till en annan fråga: Vad händer med vår egen intelligens när den beror av teknikens kryckor? Frågan är inte ny. Framväxten av informationssamhället har skett i skuggan av kritik från tänkare som Jacques Ellul och Neil Postman. Vår egen tid har Jaron Lanier och Nicholas Carr. Tekniken, menar de, fräter sönder vår mänsklighet. Det stora problemet med den artificiella intelligensen är att den förstör den verkliga intelligensen, urholkar vår förståelse och förmåga till koncentration och lämnar oss utan förmåga att loda eller odla vårt eget djup.

Ett sätt att läsa Carr och Lanier är som utkast till en kritik mot artificiell intelligens som vrider frågan från möjlighet till lämplighet. Bör vi bygga ut artificiell intelligens om det sker på bekostnad av vår egen förmåga till verkligt tänkande och reflektion? Frågan om människans unika ställning blir här en fråga om en sorts självdisciplin. Vi kanske inte är unika, men vi borde försöka förbli det så länge vi kan. Tekniken tvingar oss in i användarrollen och förnedrar oss.

Det är lätt att känna viss sympati för detta synsätt. I en värld där verklig bildning ersatts av en snabb sökning på nätet eller i Wikipedia känns det som om något gått förlorat.

Men samtidigt har den nostalgien ett obehagligt släkträd – det är samma nostalgi som en gång beklagade att Bibeln tillgängliggjordes på bönders språk, samma nostalgi som helst ville se skriftkonsten begränsad för att inte förvrida massornas huvuden. Det är samma nostalgi som varnade för människans kunskapslust i myten om Faust och som kunde se Prometheus öde som ett välförtjänt straff för att ha skänkt människorna elden. Det handlar inte om ett antingen eller. Det är inte antingen vi eller maskinerna som är intelligenta. Det är inte antingen bok eller dator. De går att kombinera på en mängd olika sätt, och kunskapen kan förmedlas och förädlas på otaliga nya sätt i de digitala verktygen, samtidigt som det är fullt möjligt att njuta av ett requiem eller en bok. Den nya tekniken sprider kunskap och gör den mer tillgänglig, den ger verktyg till allt fler för att skapa kunskap. Att stoppa den tekniska utvecklingen blir därmed en sorts kunskapsaristokrati förklädd till eftertanke.

Det är klart, det är möjligt att säga att datorn gjort med kulturen vad klockan gjorde med tiden, delat upp den och förvandlat den från upplevelse till små mekaniska enheter. Att vi nu tänker på kultur som information, och att resultatet av detta blir en förskingring av inte bara kulturen, utan också av vår mänsklighet. Men det är att förta människan hennes val och förvandla henne till ett enkelt offer för teknikens blottläggande och tillgängliggörande. Tekniken kan förvandla en trolsk skog till virke, men det sker inte utan att vi gör ett medvetet val.

Men naturligtvis rymmer kritiken dimensioner som manar till eftertanke. En sak som framstår som klar är att diskussionen om artificiell intelligens långsamt borde ge vika för en diskussion om hur intelligenta våra sammanhang är. Kanske är intelligensen inte ett

atomärt fenomen som kan uppskattas absolut på individuell grund. Kanske är intelligensen i stället ett begrepp för vår förmåga att hantera komplexitet i olika sammanhang, där människor och teknik utgör ett större helt. Det finns de som menar att denna Gaia-liknande tanke är vad vi verkligen borde koncentrera oss på: hur vi kan bygga en intelligens som inte är mänsklig eller artificiell utan planetär.

I dagarna tävlar Watson, en IBM-maskin, mot de mänskliga mästarna i Jeopardy. I övningsomgångarna klarade den sig mycket bra. Om den vinner eller ej är mindre intressant. Trenden är klar. Med dagens utvecklingshastighet kommer tekniken snart att nå en punkt där den på majoriteten av alla praktiska punkter betar sig som och kan hanteras som om vore den intelligent. Det är bara en fråga om tid. Om det finns en mänsklig rest eller ej, alltså, något som maskiner inte kan göra men som människor förmår göra utan problem, är en öppen fråga. Kommer maskiner kunna komponera musik, skriva romaner och skapa konstverk som är i sanning originella och som bryter ny mark? Kommer de att kunna älska, förlåta och hata?

Vi ryggat tillbaka inför frågan, men gör klokt i att fråga oss varför vi gör det. Vi blir inte mindre speciella om vi kan bygga intelligenta datorer – det är väl tvärtom? Om vi kan skapa tänkande maskiner är det väl ett tecken på det verkligt unikt mänskliga: en kunskapsdrift som inte stannar ens vid att försöka förstå kunskapen och medvetandet självt.

Nicklas Lundblad är Ph.D. samt Senior Policy Counsel, Public Policy and Government Affairs vid Google Inc. Hans senaste bok är *Law in the Noise Society* (2008).

Talangfull researcher, utredare eller skribent?

Sök till Sommarsmedjan 2011

För tredje året i rad ordnar Timbro "Sommarsmedjan". Under några intensiva veckor i juni och juli får en handfull talangfulla skribenter möjlighet att utveckla sina färdigheter som researchers, skriva rapporter och pröva vingarna som opinionsbildare.

Om du tycker dig ha rätt kvalifikationer vill vi gärna att du skickar oss en intresseanmälan. Den ska innehålla:

- ditt CV
- ett personligt brev
- några skrivprov

Skrivproven kan bestå av artiklar, essäer eller blogginlägg, men inte akademiska texter från dina studier.

Vid frågor om Sommarsmedjan kontakta Philip Lerulf, ansvarig projektledare, på 0722 - 33 17 31.

Mejla din intresseanmälan till fredrik.elgh@timbro.se.

Sista ansökningsdatum är **den 31 mars!**

TIMBRO
www.timbro.se

Överbelastat medvetande

Internets kakofoni av stimuli kortsluter både medvetet och omedvetet tänkande. Det leder till att våra hjärnor överbelastas och vi får svårare att skilja relevant från irrelevant information.

Av Nicholas Carr

En sak är helt klar: om man idag, utifrån vad vi nu vet om hjärnans plasticitet, skulle uppfinna ett medium för att lägga om våra mentala kretsar så snabbt och grundligt som möjligt, så skulle man till sist troligen utforma något som i princip ser ut och fungerar som internet. Det är inte bara det att vi tenderar att använda nätet regelbundet, rentav tvångsmässigt. Utan nätet levererar just den sorts sinnliga och kognitiva stimulans – repetitiv, intensiv, interaktiv, beroendeframkallande – som har visat sig ge upphov till kraftiga och snabba förändringar i hjärnans kretsar och funktioner. Med undantag för alfabet och talsystem kan nätet mycket väl vara den enskilt mest kraftfulla medvetandeförändrande teknologi som någonsin kommit i allmänt bruk. Om inte annat är det den mest kraftfulla som uppkommit sedan boken.

Under loppet av en dag tillbringar de flesta av oss med tillgång till webben åtminstone ett par timmar online – ibland mycket mer – och under den tiden tenderar vi att upprepa samma eller liknande handlingar gång på gång, vanligen i hög takt och ofta som svar på signaler från en skärm eller högtalare. En del av handlingarna är fysiska. Vi knackar på datorns tangentbord. Vi drar en mus och klickar på dess höger- och vänsterknappar och rullar på skrollningshjulet. Vi drar fingertopparna över en styrplatta. Vi använder tummarna för att knappa in text på det verkliga eller simulerade tangentbordet på våra mobiltelefoner.

Medan vi utför dessa rörelser levererar nätet en stadig ström av input till vår visuella, somatosensoriska och auditiva hjärnbark. Vi har de förnimmelser som når oss genom händer och fingrar när vi klickar och skrollar, skriver och trycker. Vi har de många ljudsignaler som levereras genom våra öron, till exempel det pling som meddelar att ett nytt e-post- eller sms-meddelande kommit, och de olika ringsignaler som våra mobiltelefoner använder för att uppmärks-

samma oss på olika händelser. Och vi har naturligtvis de myriader av visuella signaler som flimrar över våra näthinnor när vi navigerar oss fram genom världen online: inte bara de ständigt föränderliga raderna av texter och bilder och videoklipp utan också hyperlänkar markerade genom understrykning eller färgad text, markörer som förändrar form beroende på sin funktion, ny e-post framhävd med fetstil, virtuella knappar som ropar på att klickas, ikoner och andra element på skärmen som ber om att bli dragna och släppta, formulär som ska fyllas i, pop up-annonser och fönster som måste läsas eller avvisas. Nätet engagerar alla våra sinnen – utom, än så länge, lukt och smak – på en och samma gång.

Vår användning av internet rymmer många paradoxer, men den som har utsikt att få störst långsiktigt inflytande över hur vi tänker är följande: nätet fångar vår uppmärksamhet bara för att skingra den. Vi fokuserar intensivt på mediet självt, på den flimrande skärmen, men vi distraheras av mediets kulsprutesnabba levererande av konkurrerande budskap och stimuli. När och var vi än kopplar upp oss, erbjuder nätet ett otroligt förföriskt töcken. Människor "vill ha mer information, fler intryck och större komplexitet", skriver Tor-kel Klingberg, svensk forskare i neurovetenskap. Vi tenderar att "leta upp situationer som kräver parallella prestationer eller situationer där vi överväldigas av information". Om ordens långsamma gång över tryckta sidor dämpade vår hunger att översköjlas av mental stimulans, så får den fritt utlopp på nätet. Det återför oss till vårt medfödda tillstånd av distraktion från topp till tå, samtidigt som den erbjuder oss långt fler distraktioner än våra förfäder någonsin tvingades hantera.

Alla distraktioner är inte av ondo. Som de flesta av oss vet av erfarenhet, kan vi fastna i en mental kretsgång om vi koncentrerar oss intensivt på ett svårt problem. Vårt tänkande snävas in, och vi kämpar förgäves för att komma på nya idéer. Men om vi låter problemet

HJÄRNORNAS KAMP

Distraktion i kommunikation.

FOTO: CJ BURTON/CORBIS/SCANPIX

vila ett tag – om vi "sover på det" – så kan vi ofta återvända till det med ett fräscht perspektiv och en ström av kreativitet. Forskning av Ap Dijksterhuis, en holländsk psykolog som förestår Unconscious Lab vid Raboud University i Nijmegen, pekar på att sådana avbrott i vår uppmärksamhet ger vårt omedvetna tid att brottas med ett problem genom att koppla in information och kognitiva processer otillgängliga för vår medvetna reflexion. Vi fattar vanligen bättre beslut, visar hans experiment, om vi vänder bort vår uppmärksamhet från en svår mental utmaning ett tag. Men Dijksterhuis arbete visar också att våra omedvetna tankeprocesser inte griper sig an ett problem förrän vi definierat problemet tydligt och medvetet. Om vi inte har ett bestämt intellektuellt mål i tankarna, skriver Dijksterhuis, "uppkommer inget omedvetet tänkande".

Den ständiga distraktion som nätet uppmuntrar till – tillståndet att vara, för att låna en formulering från Eliots *Four Quartets*, "distracted from distraction by distraction" – är helt annorlunda än den sorts tillfälliga, ändamålsenliga tankeförströelse som friskar upp vårt tänkande när vi överväger ett beslut. Nätets kakofoni av stimuli kortsluter både medvetet och omedvetet tänkande, och hindrar vårt sinne från att tänka vare sig djupt eller kreativt. Våra hjärnor förvandlas till simpla enheter för signalbearbetning, som snabbt föser in information i medvetandet och sedan ut igen.

I en intervju 2005 funderade Michael Merzenich över internetns förmåga att orsaka inte bara måttliga modifikationer utan fundamentala förändringar i vår mentala konstitution. Han konstaterade att "vår hjärna förändras substantiellt, fysiskt och funktionellt, varje gång vi lär oss en ny färdighet eller utvecklar en ny förmåga", och beskrev nätet som den senaste i en serie "moderna kulturella specialiseringar" som "samtida människor kan ägna miljoner övningsstillfällen åt [och som] genomsnittsmänniskan för tusen år sedan överhuvudtaget inte var exponerad för". Hans slutsats var att "våra hjärnor omformas kraftigt av denna exponering". Han återkom till ämnet i ett inlägg på sin blogg 2008, där han tillgreps stora bokstäver för att få fram sina poänger. "När kulturen föranleder förändringar i vårt sätt att sysselsätta våra hjärnor, så skapar det AN-NORLUNDA hjärnor", skrev han, mot bakgrund av konstaterandet att vårt medvetande "förstärker specifika, ofta utövade processer". Medan han medgav att det numera är svårt att föreställa sig ett liv utan internet och sådana onlineverktyg som Googles sökmotor, betonade han att "FREKVENT ANVÄNDNING AV DEM HAR NEUROLOGISKA KONSEKVENSER".

Det vi *inte* gör när vi är online har också neurologiska konsekvenser. Precis som neuroner som avfyra ihop kopplas ihop, gäller det omvända: neuroner som inte avfyra ihop kopplas inte ihop. Efterhand som den tid vi ägnar åt att skumma igenom webbsidor tränger ut den tid vi ägnar åt att läsa böcker, efterhand som den tid vi ägnar åt att utbyta korta sms tränger ut den tid vi ägnar åt att komponera satser och stycken, efterhand som den tid vi ägnar åt att hoppa mellan länkar tränger ut den tid vi tillbringar med lugn reflexion och kontemplation, blir de kretsar som stödjer dessa gamla intellektuella funktioner och sysslor försvagade och börjar falla sönder. Hjärnan återanvänder de neuroner och synapser som fallit i träda för andra, mer pressande uppgifter. Vi erövrar nya färdigheter och perspektiv men förlorar gamla.

Gary Small, professor i psykiatri vid UCLA och chef för dess Memory and Aging Center, har studerat de fysiologiska och neurologiska effekterna av användningen av digitala medier, och hans upptäckter stödjer Merzenichs uppfattning att nätet orsakar omfattande förändringar i hjärnan. "Den pågående explosionen av digital teknologi förändrar inte bara vårt sätt att leva och kommunicera, ut-

an håller i rask takt på att förändra våra hjärnor på djupet", hävdar han. Det dagliga bruket av datorer, mobiler, sökmotorer och andra sådana verktyg "stimulerar förändringar i hjärnceller och frigörandet av neurotransmittorer, så att nya neurala nätverk i våra hjärnor förstärks medan äldre försvagas".

2008 utförde Small och två kolleger det första experimentet som faktiskt visade hur människors hjärnor förändras till följd av användning av internet. Forskarna rekryterade tjugofyra frivilliga – ett dussin erfarna webbsurfare och ett dussin nybörjare – och skannade deras hjärnor medan de gjorde sökningar på Google. (Efter som en dator inte ryms i en magnetrontgen försågs försökspersonerna med glasögon där bilder av webbsidor projicerades, tillsammans med en liten, handhållen styrplatta för att navigera på sidorna.) Scandbilderna avslöjade att de erfarna googlarnas hjärnaktivitet var mycket mer omfattande än hos nybörjarna. I synnerhet "använde de datorkunniga försökspersonerna ett specifikt nätverk i vänstra, främre delen av hjärnan, betecknat som dorsolaterala prefrontala hjärnbarken, medan de internetovana försökspersonerna uppvisade minimal eller ingen aktivitet i detta område". Som kontroll för testet lät forskarna också försökspersonerna läsa vanlig text i en simulering av bokläsning; i det fallet visade skanningen ingen nämnvärd skillnad i hjärnaktivitet mellan de två grupperna. Det var tydligt att de erfarna nätanvändarnas särskilda neurala nätverk hade utvecklats genom deras bruk av internet.

Den mest anmärkningsvärda delen av experimentet kom när försöket upprepades sex dagar senare. Under mellantiden lät forskarna nybörjarna tillbringa en timme om dagen att söka på nätet. De nya skanningarna visade att det område i deras prefrontala hjärnbark som varit i stort sett sovande nu uppvisade betydande aktivitet – precis som aktiviteten i de erfarna surfarnas hjärnor. "Efter bara fem dagars övning blev exakt samma neurala kretsar i hjärnans främre del aktiva hos de internetovana försökspersonerna", rapporterar Small. "Fem timmar på internet, och de ovana försökspersonerna hade redan dragit om ledningarna i sina hjärnor." Han fortsätter med att fråga: "Om våra hjärnor är så känsliga för bara en timmes datoranvändning om dagen, vad händer när vi tillbringar mer tid [online]?"

Ett annat rön av studien sprider ljus över skillnaderna mellan att läsa webbsidor och att läsa böcker. Forskarna fann att när människor söker på nätet, så uppvisar de helt annorlunda mönster av hjärnaktivitet än de gör när de läser bokliknande text. Bokläsare har betydande aktivitet i områden förknippade med språk, minne och visuell bearbetning, men de uppvisar ingen större aktivitet i de prefrontala områden som är förknippade med beslutsfattande och problemlösning. Erfarna nätanvändare, i kontrast till detta, uppvisar omfattande aktivitet i alla dessa områden av hjärnan när de skummar igenom och söker efter webbsidor. De goda nyheterna här är att surfande på webben, eftersom det engagerar så många hjärnfunktioner, kan bidra till att hålla äldre människors medvetanden alerta. Att söka och bläddra verkar "träna" hjärnan på ett sätt som liknar korsordslösning, säger Small.

Men den omfattande aktiviteten i surfarnas hjärnor pekar också på varför djup läsning och andra former av långvarig koncentration blir så svårt online. Behovet av att värdera länkar och göra relaterade navigationsval, samtidigt som man bearbetar en mångfald av flyktiga sinnesstimuli, kräver ständig mental koordination och beslutsfattande, vilket distraherar hjärnan från arbetet med att tolka text eller annan information. Närhelst vi som läsare råkar på en länk måste vi stanna upp, åtminstone för bråkdelen av en sekund, för att låta vår prefrontala hjärnbark bedöma huruvida vi ska klicka på den eller inte. Omdirigerandet av våra mentala resurser, från att läsa ord

HJÄRNORNAS KAMP

till att fatta beslut, är kanske omärkligt för oss – våra hjärnor är snabba – men det har visats försämrade förståelse och minne, särskilt när det upprepas ofta. När de beslutsfattande funktionerna i prefrontala hjärnbarken slås på, blir våra hjärnor inte bara tränade utan överbelastade. På ett högst påtagligt sätt återför webben oss till forna tiders *scriptura continua* (utan markeringar mellan ord och satser), när läsning var en kognitivt ansträngande handling.

I sin bok *Everything Bad Is Good for You* (2005) kontrasterade Steven Johnson den omfattande, myllrande neurala aktivitet som kan ses i hjärnorna på datoranvändare med den mycket mer dämpade aktivitet som uppvisas i bokläsares hjärnor. Jämförelsen ledde honom till tanken att datoranvändning erbjuder mer intensiv mental stimulans än bokläsning. De neurovetenskapliga rönen kunde till och med, skrev han, leda en person till slutsatsen att "bokläsning kroniskt understimulerar sinnena". Men medan Johnsons diagnos är korrekt, är hans tolkning av de olika mönstren av hjärnaktivitet vilseledande. Det är just det faktum att bokläsning "understimulerar sinnena" som gör aktiviteten så intellektuellt givande. Genom att tillåta oss att filtrera ut distraktioner, att tona ned frontallobernas problemlösande funktioner, blir djup läsning en form av djupt tänkande. Den erfarna bokläsarens medvetande är ett lugnt medvetande, inte ett sammelsurium. När det gäller avfyndandet av neuroner är det ett misstag att tro att mer är bättre.

John Sweller, australiensisk utbildningspsykolog, har tillbringat tre decennier med att studera hur våra medvetanden bearbetar information och i synnerhet hur vi lär oss saker. Hans arbete belyser hur nätet och andra medier influerar vårt tänkande. Våra hjärnor, förklarar han, rymmer två högst olika former av minne: korttids- och långtidsminne. Vi håller kvar våra omedelbara intryck, förmåmmelser och tankar som korttidsminnen, vilka tenderar att vara bara några sekunder. Allt vi har lärt oss om världen, vare sig det är medvetet eller omedvetet, lagras som långtidsminnen, vilka kan förbli i våra hjärnor några dagar, några år eller rentav ett helt liv. En särskild typ av korttidsminne, kallat arbetsminne, spelar en avgörande roll i överförandet av information till långtidsminnet och därmed i skapandet av vårt personliga förråd av kunskap. Arbetsminnet utgör, i en högst påtaglig mening, innehållet i vårt medvetande vid varje givet ögonblick. "Vi är medvetna om det som finns i arbetsminnet och inte medvetna om något annat", säger Sweller. Om arbetsminnet är medvetandets anteckningsblock, så är långtidsminnet dess arkiveringsystem. Innehållet i vårt långtidsminne ligger till större delen utanför vårt medvetande. För att vi ska kunna tänka på något som vi tidigare lärt oss eller erfarit, måste hjärnan överföra minnet från långtidsminnet tillbaka till arbetsminnet. "Vi är bara medvetna om att något lagrats i långtidsminnet när det förs ner till arbetsminnet", förklarar Sweller. Tidigare antog man att långtidsminnet bara fungerade som ett stort lager av fakta, intryck och händelser, att det "spelade föga roll i komplexa kognitiva processer som tänkande och problemlösning". Men hjärnforskarna har kommit till insikten att långtidsminnet i själva verket är förståelsens säte. Det lagrar inte bara fakta utan komplexa begrepp, eller "scheman". Genom att organisera spridda bitar av information i kunskapsmönster ger sådana scheman vårt tänkande djup och fylldhet. "Vår intellektuella förmåga vilar till stor del på de scheman vi har förvärvat under långa tidsperioder", säger Sweller. "Vi har förmågan att förstå begrepp inom vårt specialområde eftersom vi har scheman förknippade med dessa begrepp."

Djupet i vår intelligens hänger på vår förmåga att överföra information från arbetsminnet till långtidsminnet och väva samman den till begreppsscheman. Men övergången från arbetsminnet till långtidsminnet utgör också den främsta flaskhalsen i vår hjärna. Till

skillnad från långtidsminnet, som har stor kapacitet, förmår arbetsminnet bara hålla kvar en mycket liten mängd information. I en välkänd uppsats från 1956, "The Magical Number Seven, Plus or Minus Two", konstaterade psykologen George Miller vid Princeton att arbetsminnet i det typiska fallet kunde rymma bara sju bitar eller "element" av information. Till och med detta anses nu vara en överdrift. Enligt Sweller tyder aktuell evidens på att "vi inte kan bearbeta mer än omkring två till fyra element vid någon given tidpunkt, varvid det faktiska antalet troligen ligger vid den lägre snarare än den högre änden av denna skala". De element som vi förmår hålla i arbetsminnet kommer dessutom snabbt att försvinna, "såvida vi inte förmår friska upp dem genom upprepning".

Tänk dig att fylla ett badkar med en fingerborg; det är den utmaning som ligger i att överföra information från arbetsminnet till långtidsminnet. Genom att reglera informationsflödets hastighet och intensitet utövar mediet ett starkt inflytande på denna process. När vi läser en bok levererar informationskranen ett stadigt droppande, som vi kan kontrollera genom takten i vår läsning. Genom vår målmedvetna koncentration på texten kan vi överföra allt eller det mesta av informationen, fingerborg efter fingerborg, till långtidsminnet och bilda de rika kopplingar som är väsentliga för skapandet av scheman. Med nätet sitter vi inför flera olika informationskranar, som alla är påvridna för fullt. Vår lilla fingerborg rinner över medan vi rusar från en kran till nästa. Vi förmår bara överföra en liten del av informationen till långtidsminnet, och det som vi överför är en blandning av droppar från olika kranar, inte en kontinuerlig, sammanhängande ström från en och samma källa.

Den information som flyter in i vårt arbetsminne i varje givet ögonblick kallas vår "kognitiva börda". När bördan överstiger vårt medvetandes förmåga att lagra och bearbeta information – när vattnet rinner över i fingerborgen – förmår vi inte behålla informationen eller upprätta förbindelser med den information som redan finns lagrad i vårt långtidsminne. Vi kan inte översätta den nya informationen till scheman. Vår inlärningsförmåga blir lidande, och vår förståelse förblir ytlig. Eftersom vår förmåga att hålla oss uppmärksamma också hänger på vårt arbetsminne – "vi måste komma ihåg vad det är vi ska koncentrera oss på", som Torkel Klingberg säger – förstärks den distraktion vi upplever av en hög kognitiv belastning. När våra hjärnor överbelastas finner vi "distraktioner mer distraherande". (Vissa studier kopplar uppmärksamhetsstörning, eller ADD, till överbelastning av arbetsminnet.) Experiment pekar på att när vi når gränserna för vårt arbetsminne, så blir det svårare att skilja relevant från irrelevant information, signaler från brus. Vi blir tanklösa datakonsument.

Problem med att utveckla en förståelse av ett ämne eller ett begrepp tycks vara "i hög grad bestämt av arbetsminnets börda", skriver Sweller, och ju mer komplex det material är som vi försöker lära oss, desto hårdare straffar sig ett överbelastat medvetande. Det finns många möjliga källor till kognitiv överbelastning, men två av de viktigaste, enligt Sweller, är "ovidkommande problemlösning" och "splittrad uppmärksamhet". Detta råkar också vara två centrala drag hos nätet som informationsmedium. Det kan hända att användning av nätet, som Gary Small menar, tränar hjärnan på samma sätt som korsordslösning gör. Men sådan intensiv träning, när det blir vårt primära sätt att tänka, kan förhindra djupgående inlärning och tänkande. Försök läsa en bok samtidigt som du löser ett korsord; det är den intellektuella miljön på internet.

Nicholas Carr är författare. Detta är ett utdrag ur hans senaste bok *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains* (2010).

Översättning: Jim Jakobsson

Högt IQ inget krav för bra beslut

Man behöver inte vara särskilt intelligent för att fatta framgångsrika beslut. Det viktiga är att veta vilka fakta som är viktiga och förmågan att lägga ihop dem.

Av Annika Wallin

När jag för många år sedan träffade min nuvarande sambo hade han en pc med turboknapp. Så här i efterhand verkar det bisarrt (även om jag vill minnas att vissa spel blev lättare när knappen inte var intryckt) men redan då diskuterade vi om man någonsin skulle vilja arbeta med knappen uppsläppt. Varför skulle man inte vilja ha maximal beräkningskapacitet på sin dator?

Ungefär samma fråga tänker jag ställa här, men kopplat till mänsklig begåvning. I intelligensdebatten antas det nästan alltid att intelligens är något eftersträvt. Vi kan diskutera vad intelligens är, ifall det finns flera olika intelligenser eller bara en, och om det finns en poäng med att försöka mäta intelligens, men det grundläggande positiva med intelligensen tar vi för givet. Vad är det då som är så bra med att vara smart?

I den här artikeln kommer jag att anta att intelligens är ungefär vad som mäts i ett intelligens-test. Det innebär att fokus ligger på problemlösningsförmåga, färdigheter i abstrakt tänkande och hur snabbt vi tar in ny information. Turboknappen kan motsvaras av kraften i intelligensen, det som gör att någon som är duktig på intelligens-test är lite snabbare och starkare i tanken. Vi vet förstås en hel del om intelligens definierat på detta sätt.

Först och främst klarar sig individer med hög IQ ofta bra i akademiska sammanhang; de har bättre skolresultat och skaffar sig längre utbildning. Detta samband är inte så förvånande med tanke på att de första intelligens-testen utvecklades just för att förutsäga hur bra barn kommer att lyckas i skolan. Klart är i alla fall att det inte räcker med skolframgång för att dra slutsatsen att det är bra att vara smart. Naturligtvis finns det forskning på relationen mellan intelligens och en mängd andra faktorer, så som social status, inkomst och så vidare.

Ett problem med den här typen av relationer är dock att det är svårt att avgöra vad det är som påverkar vad. Exempelvis finner vi att personer med högre IQ tenderar att ha högre social status. Men individer med högre social status klarar sig också bättre i skolan och utbildar sig mer. Vad är hönan och vad är ägget? När man försöker reda ut den här typen av samband ser man att intelligensen i sig själv har viss påverkan på till exempel status och yrkesframgång, även om mycket annat också spelar in. Men är det här bara för att personer med högre intelligens är mer framgångsrika i det de företar sig eller är det också så att de placerar sig i situationer där de kan bli mer framgångsrika? Fattar man bättre beslut för att man är smart?

När man diskuterar intelligens och beslutsfattande verkar det ofta finnas ett underliggande antagande om att intelligens leder till bättre beslut: intelligenta individer ser fler valmöjligheter, väger dem emot varandra på rätt sätt och kan identifiera olika konsekvenser hos varje alternativt tillvägagångssätt. Ett exempel på detta sätt att fatta beslut hittar man i Charles Darwins anteckningar från 1838. Frågan för dagen var om han skulle gifta sig eller inte och beslutet blev ett ja. Eftersom giftermålet med Emma Wedgwood lär ha varit lyckligt får vi väl säga att det också rör sig om ett framgångsrikt beslut. Anteckningarna som sådana är underbara, men jag hoppas faktiskt att Emma Wedgwood aldrig såg dem. På listan med äktenskapets fördelar hittar man saker som: "Children – (if it Please God) – Constant companion, (& friend in old age) who will feel interested in one, – object to be beloved & played with. – better than a dog anyhow." På emotlistan dyker tidsbrist, släktingar och risken för bråk upp. Även om detaljerna är rätt oemotståndliga så är det den »

HJÄRNORNASKAMP

Konserverad IQ?

FOTO: JACQUES BEAUCHAMP/PHOTONONSTOP/INA AGENCY

generella principen att göra en lista med de olika saker som kan tänkas inträffa om vi väljer det ena eller det andra som är av intresse här. Det verkar som om Darwin bestämmer sig för att kombinationen av potentiella barn och någon som tycker om en (och allt det andra som finns på listan) är bättre än de negativa konsekvenserna sammantaget. Längst ner på förlistan står det "Marry - Marry - Marry QED".

Darwins sätt att besluta sig för eller emot giftermål är rätt likt de sätt att fatta beslut som brukar rekommenderas av dem som studerat beslutsfattande. Leonard Savage, till exempel, som har haft ett enormt inflytande på psykologisk och i viss utsträckning filosofisk beslutsforskning, rekommenderar en beslutsmetod som går ut på att beräkna hur värdefullt varje möjligt utfall är (hur negativt är det egentligen om man råkar gräla ibland?) och hur sannolikt det är att det inträffar (Om vi gifter oss, hur troligt är det att vi bråkar? Hur ofta kommer vi att bråka?). Sedan kombineras detta för de olika handlingsalternativen (äktenskap eller inte), och den sammanvägda förväntade nyttan av varje alternativ är det som avgör valet. Man slår alltså samman sannolikheten för bråk och hur illa det är att gräla jämfört med sannolikheten för att bli omtyckt också på gamla dagar, och hur trevligt det skulle vara. Om alla faktorer har tagits med, och sammanvägningen är korrekt, får man säga att beslutet är bra. Målet är helt enkelt att "maximera förväntad nytta".

Det är lätt att se att detta sätt att fatta beslut på borde bli bättre om beslutsfattaren är intelligent. Att kunna identifiera de olika möjliga utfallen, att vara bra på att bedöma sannolikheter och vara förmögen att väga ihop allt detta på ett korrekt sätt verkar vara egenskaper som passar bra med den intelligenta beslutsfattaren och mindre bra med den mindre intelligenta. När beslut fattas på Darwins sätt, måste det vara en fördel att kunna inhämta information snabbt, att vara bra på att tänka i flera led och kunna integrera det vi vet. Om vi antar att beslut fattas på Darwins sätt, och att de blir bäst om de fattas på Darwins sätt, kan vi alltså argumentera för att intelligenta människor har en fördel gentemot andra eftersom de fattar bättre beslut. De får ut det mesta av sina möjligheter, och genom att välja begåvat får de världen att se ut som de vill att den ska se ut.

Om intelligens å andra sidan inte har så mycket att göra med bra beslutsfattande att göra så kanske dess fördelar är av en mindre intressant karaktär. Att det går bättre i skolan för dem som får goda resultat på ett intelligenstest är i och för sig väl etablerat, men inte med nödvändighet en anledning till att intelligens är eftersträfvansvärt. Snarare kan man väl ledas till att reflektera över att de som forskar om intelligensmätningar är individer som valt att slå sig på en akademisk karriär och har klarat av att överleva en sådan. Kanske det finns ett överdrivet fokus på egenskaper som gynnar den här typen av liv snarare än egenskaper som ger oss ett bra liv i största allmänhet?

Fattas då de flesta av våra beslut på ett sätt som gynnas av intelligens? Och är det så att det "intelligenta" sättet att fatta beslut på är bättre än sätt som kräver mindre beräkningskapacitet, eller som inte kräver en intryckt turboknapp?

Det första som bör påpekas är att vi fattar mängder med beslut utan att göra överväganden av det slag som Darwin gör i exemplet ovan. Vi kan nog till och med ha anledning att tvivla på att det var Darwins lista som fick honom att besluta sig för äktenskap. När jag tittar noga på hans uppställning börjar jag misstänka att slutsatsen om giftermål inte helt stöds av de möjliga konsekvenser som finns med på listan. Det är förstås omöjligt att bevisa men när jag läser anteckningarna kritiskt anar jag att han borde ha nöjt sig med en hund och en hushållerska. Den enda extra fördel som en hustru har jämfört med den här kombinationen är möjligheten till barn, men med dessa kommer också kostnader, oro och ansvar och dessa negativa

faktorer får mer utrymme i anteckningarna än de positiva. Borde inte bilden av "... a nice soft wife on a sofa with good fire, & books & music perhaps" enklare kunna ersättas av en trevlig lite halvfet hund

på samma soffa? Jag tror nog att det inte var de faktorer som återfinns i Darwins anteckningar som fick honom att skriva QED längst ner på sidan, utan snarare en massa saker som inte står med på listan alls.

”*Att kunna identifiera de olika möjliga utfallen, att vara bra på att bedöma sannolikheter och vara förmögen att väga ihop allt detta på ett korrekt sätt verkar vara egenskaper som passar bra med den intelligenta beslutsfattaren och mindre bra med den mindre intelligenta.*

Men alldeles oavsett hur Darwin fattade sitt beslut, är det alldeles solklart att mängder av beslut fattas varje dag utan att vi har funderat över konsekvenserna. Beslutsfattandet går helt enkelt för snabbt för att folk ska ha haft en chans att ens ta in information om en bråkdel av allt det som har relevans för valet. Dessutom finns det i även de allra mest enkla beslut så otroligt mycket som eventuellt skulle kunna påverka vilket alternativ som är det bästa att man inte ens med den bästa av viljor skulle hinna med att ta med dem i beräkningen.

Den andra frågan är ifall det är en fördel att fatta beslut på ett välövervägt sätt. Det är inte helt lätt att avgöra eftersom de flesta verkliga beslut inte har något vi kan jämföra dem med. När Darwin väl gift sig blir det omöjligt att ta reda på vad som

hade hänt om han inte hade gjort det. Kanske hade han varit ännu lyckligare ogift? Mer framgångsrik i sin forskning? Levt längre? Men genom att jämföra olika beslutsstrategier med varandra, i verkliga omständigheter eller i simuleringar av olika slag kan vi iallafall börja skaffa oss kunskap om hur man bäst fattar beslut.

Tänk dig att en eftertraktad utbildning ska reformera sina intagningskrav. Söktrycket är stort och utbildningen hålls i liten skala. För att hitta de bäst lämpade studenterna har ledningen bestämt sig för att prova ett antal olika metoder för att anta studenter. Målet är att hitta de studenter som kommer att ha störst framgång (akademiskt sett) under utbildningen. Man letar alltså efter dem som kommer att gå ut utbildningen med högst betyg, och, förhoppningsvis, också mest kunskaper. En metod är att instifta en kommitté som tittar på de sökandes betyg, rekommendationsbrev, poäng på högskoleprovet, hur bra skola de sökande kommer ifrån, samt intervjuer. Ett annat alternativ är att försöka bygga en matematisk formel som förutsäger studenternas framgångar med hjälp av delar av informationen listad ovan. Vi kan undersöka relationen mellan betyg, poäng på högskoleprovet och tidigare studenters resultat (slutbetyg på utbildningen) genom att till exempel konstruera en enkel matematisk modell som väger samman dessa faktorer.

Ett halvt sekel av forskning visar att formella bedömningsmetoder brukar förutsäga framtiden (i vårt fall vilka studenter som kommer att göra bra ifrån sig på utbildningen) bättre än antagningskommittéer och kuratorer gör. I en stor metastudie av mänsklig och formelbaserad bedömning undersökte man hundratals studier i vil-

HJÄRNORNAS KAMP

Paul Bettany och Jennifer Connelly som Charles och Emma Darwin i filmen *Creation* från 2009.

ka forskare jämfört människors bedömningar med formlers. I hälften av fallen var de formella bedömningarna klart bäst. I några få fall (sex procent) klarade sig människorna bäst, i övrigt blev det ungefär oavgjort. När de mänskliga bedömarena fick göra intervjuer (som i antagningskommittén ovan) kunde man nästan vara säker på att den mänskliga bedömarens skulle klara sig sämre än formeln.

Av detta kan vi lära oss åtminstone två saker. Det första är att det är bättre att vara konsekvent. Det verkar vara en av de viktigaste anledningarna till att formlerna klarar sig bättre än de mänskliga bedömarena. Ett problem med intervjuerna kan vara att de lurar oss att strunta i mer formella kriterier som betyget. Det andra vi kan lära oss av jämförelsen mellan människa och formel är att det ibland kan löna sig att strunta i information. Formlerna kan bara använda sig av kvantifierbar information om de sökande, och andra faktorer, som till exempel intervjuer, måste man räkna bort. Men detta verkar ju vara en stor fördel för den formelbaserade bedömningen. Det verkar som om det ibland kan vara bra att ha mindre information.

En av de starkaste demonstrationerna av att mindre information ibland är bra är en serie av experiment och simuleringar utförda av forskarna Gigerenzer och Goldstein. Bland dessa finns en studie utförd på amerikanska studenter i Chicago. Studenterna fick i uppdrag att försöka gissa vilken av ett par av städer som var störst. De fick långa listor med stadspår som, till exempel, San Diego och Sacramento. Ibland var städerna amerikanska och ibland var de tyska. Lustigt nog var studenterna lika duktiga på att gissa vilken av två tyska städer som var störst som de var på att gissa vilken av två amerikanska städer som var störst.

En förklaring är att de amerikanska försökspersonerna kunde utnyttja sin okunskap när de valde mellan tyska städer. När försökspersonerna skulle göra en förutsägelse hade de tre alternativ. De kunde basera bedömningen på den information de hade om städerna eller gissa. Dessutom, kunde de, i de fall då det var möjligt, helt enkelt välja det stadsnamn som de kände igen och anta att den igenkända staden var störst. Eftersom de amerikanska studenterna kände till de flesta amerikanska städer kunde de inte basera sin bedömning på ifall de kände igen en av städerna. De fick istället använda sig av sin kunskap eller gissa. Men när de valde mellan tyska städer kän-

de de igen betydligt färre städer. Forskarnas hypotes är att försökspersonerna då använde sig av principen: Om du väljer mellan ett par alternativ och bara känner igen ett av dem, välj den du känner igen. Så länge det är mer sannolikt att vi känner igen stora städer än små, kommer principen att vara relativt framgångsrik.

Om vi tittar på just de tyska och amerikanska städerna försökspersonerna fick välja bland verkar det som om igenkänning samvarierar med storlek. Gigerenzer och Goldstein undersökte till exempel hur ofta utländska städer nämns i tyska och amerikanska tidningar (*Die Zeit* och *New York Times*) och fann att större städer nämndes oftare. I det här fallet är det alltså en bra idé att välja den stad du känner igen. Men en sådan metod fungerar förstås bara om det finns städer du inte känner igen. Okunskap, så länge den är systematisk, kan vara en fördel. Det är alltså inte säkert att den som är bäst på att hämta in information är den som fattar bäst beslut.

En sak i det ovanstående som dock talar för att den intelligenta kan vara en bättre beslutsfattare är att den som fattar många beslut på liknande grund (som exempelvis antagningskommittén) gör klokt i att vara systematisk. Och en intelligent beslutsfattare bör vara bättre på att kunna följa en abstrakt beslutsregel. Men hur svårt är det här egentligen?

Här kommer frågan om sammanvägd kunskap in. Det är ju inte bara informationsinhämtning som beslutsfattaren med högre IQ ska vara bättre på. Hon borde också vara bättre på att integrera information – att väga samman många olika faktorer. Men det finns faktiskt forskning som tyder på att man inte behöver väga samman information på något komplicerat sätt för att vara framgångsrik i sina beslut. När man försöker bedöma hur viktig en faktor som betyg är för akademisk framgång relativt andra faktorer, som till exempel poäng på högskoleprovet, kan man noga undersöka exakt hur viktiga de olika faktorerna är jämfört med varandra. Kanske bör vi lägga lite större vikt vid betygen, eller kanske ska vi, tvärtom, fokusera på högskoleprovet? Faktum är att beräkningsmodeller som tar hänsyn till sådana vikter inte klarar sig mycket bättre i sina förutsägelser än modeller som bara summerar ihop dem och kanske föredrar en individ som har både bra betyg och höga poäng på högskoleprovet jämfört med en som bara har den ena. Det verkar som att så länge vi vet ifall en faktor är bra eller dålig (skolk kan till exempel antas vara en negativ faktor för akademisk framgång) och så länge vi hittar vettiga faktorer verkar det räcka med att bara lägga ihop fakta. Om man utgår ifrån de här resultaten verkar det inte som att så där väldigt avancerad tankeförmåga inte behövs för att fatta vettiga beslut. Vi hittar till och med en relativt framgångsrik metod för att bedöma goda äktenskap i samma litteratur. Så länge Charles och Emma Darwin älskade oftare än de grälade kan vi vara rätt säkra på att de bedömde sitt eget äktenskap som lyckligt.

Annika Wallin är docent i filosofi vid Lunds universitet. Hennes senaste bok är *A Smorgasbord of Cognitive Science* (tillsammans med Peter Gärdenfors) (2008).

Jag började forska på intelligens för att det är så förbaskat intressant. På den tiden var begreppet IQ praktiskt taget paria inom idéernas värld – man pratade helt enkelt inte om det.

Den amerikanske sociologen **Charles Murray** är för evigt förknippad med den kontroversiella boken om intelligens, *The Bell Curve*. Han försvarar fortfarande sina teser men anser att betydelsen av skillnaden i uppmätt IQ har överdrivits. Det viktiga är att behandla människor utifrån vilka de är, snarare än vilken grupp de tillhör.

Av Erik W Larsson

»Din IQ är medfödd«

Uttrycket "meritokrati" myntades på femtiotalet av den brittiske sociologen Michael Young. Young noterade att Storbritannien på relativt kort tid hade gått från att vara ett samhälle där social härkomst bestämde vad människor kunde förväntas uppnå med sina liv, till ett där intellektuell prestationsförmåga var den avgörande faktorn. I sin dystopiska fabel *The Rise of the Meritocracy* beskrev Young en framtid där en intelligent och högt utbildad elit härskar över en permanent underklass av ointelligenta, lågutbildade människor. Emedan de intelligenta människorna bara parar sig med andra intelligenta människor, och därmed också får intelligenta barn, är ojämlikheten total och oundviklig.

Om Youngs vision blir verklighet under det kommande seklet kan ingen säga att vi inte har blivit varnade. Charles Murray har lagt ner större delen av sitt liv på att kartlägga just denna utveckling. I det hyperkontroversiella verket *The Bell Curve*, författad tillsammans med Harvardprofessorn Richard Herrnstein, beskrev Murray hur varje individs intelligenskvot mer eller mindre avgör var han eller hon kommer att sluta i ett samhälle som alltmer präglas av "kognitiv stratifiering". Trots att boken kom ut för över 15 år sedan är dess budskap, och dess författare, minst lika omstridda som när den publicerades.

Charles Murray är på många sätt själv en produkt av den moderna meritokratin. Det var tack vare skiftet i intagningskriterier från så kallade "sociala faktorer" (vem din pappa är) till meritokratiska (betyg och högskoleprov) bland amerikanska elituniversitet under sextiotalet som landsortsbon Murray fick möjlighet att studera vid Harvard.

Efter att han tog sin examen flyttade Murray till Thailand, där han sysslade med utvecklingsarbete. Många av hans senare insikter om hur världen fungerar kan spåras till denna period.

– Jag arbetade med människor som var mycket fattiga och kunde inte låta bli att notera hur lite deras materiella situation hade att göra med hur lyckliga de var.

När Murray några år senare arbetade med att

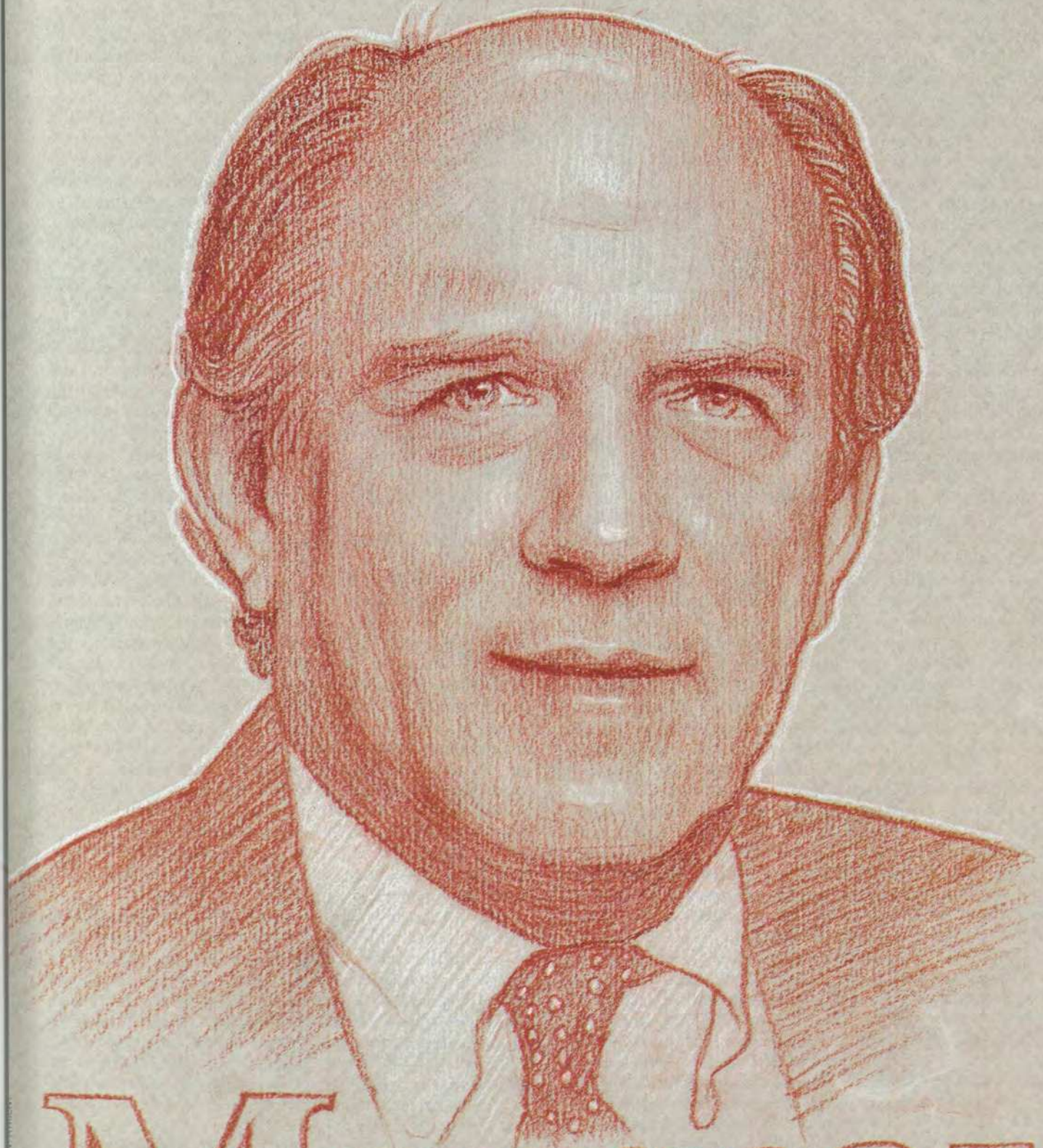
utvärdera inhemska välfärdsprogram slogs han av kontrasten mellan det han sett på den thailändska landsbygden och det han såg i den amerikanska innerstaden. Inga av de program han utvärderade verkade göra människor vare sig lyckligare eller mindre fattiga – snarare tvärtom. Det var denna insikt som låg bakom hans första bok, *Losing Ground* där han framförde tesen att det amerikanska välfärdsystemet gör mer skada än nytta och borde avskaffas. Det som gjorde Murrays resonemang särskilt övertygande var att han inte alls verkade ogilla fattiga människor. Hellre än att följa det politiska modet och polemisera om bidragsfusande "välfärdsdrottningar" så använde han statistik för att visa hur statliga program uppmuntade självdestruktivt beteende inom samhällets mest utsatta grupper.

– Den värsta konsekvensen av 60-talets sociala program var utan tvekan splittrandet av den svarta innerstadsfamiljen. Alla andra problem – kriminalitet, arbetslöshet, avhopp från skolan – går att härleda från att det plötsligt blev socialt accepterat och ekonomiskt gångbart att uppfostra barn utan fäder.

Losing Ground blev en viktig del av republikanernas intellektuella arsenal när de tog över kongressen 1994. När Bill Clinton två år senare, till den amerikanska vänsterns förtvivlan, gick med på att urholka landets välfärdssystem tackade han Charles Murray för att "ha gjort landet en tjänst".

Några år efter att *Losing Ground* hade publicerats beslutade sig Murray och vännen Herrnstein för att skriva en bok om intelligens och dess samband med olika sociala faktorer. Nästan omedelbart efter att projektet påbörjats fick Murray sparken från tankesmedjan Manhattan Institute, som bara några år tidigare hade sponsrat *Losing Ground*. Ämnet ansågs helt enkelt för kontroversiellt. Murray lät sig dock inte skrämmas.

– Jag började forska på intelligens för att det är så förbaskat intressant. På den tiden var begreppet IQ praktiskt taget paria inom idéernas värld – man pratade helt enkelt inte om det. Under det sena sjuttioalet utvärderade jag sociala program som var till för att hjälpa ungdomsbrottslingar i Chica-

Murray

gos innerstad. Bland de data som jag hade till mitt förfogande fanns de IQ-test som alla lagförda ungdomar i stan hade fått genomföra. Jag brydde mig inte ens om att skriva upp resultaten! Precis som alla andra så var jag helt övertygad om att IQ-test inte hade någon betydelse alls, att de var kulturellt betingade, och så vidare. Några år senare upptäckte jag till min förvåning att det fanns tonvis med vetenskaplig litteratur som visade att jag hade haft helt fel: att IQ-test faktiskt är ganska bra, att de mäter en hel del viktiga saker, att de korrelerar väl med inkomst, utbildning och framgång i livet, att de är lika giltiga för svarta som för vita etcetera. För en sociolog var det som att upptäcka ett gigantiskt fält fullt av diamanter som ingen vill plocka upp – en hel massa intressanta ämnen som ingen annan vill skriva om. Det var så *The Bell Curve* började.

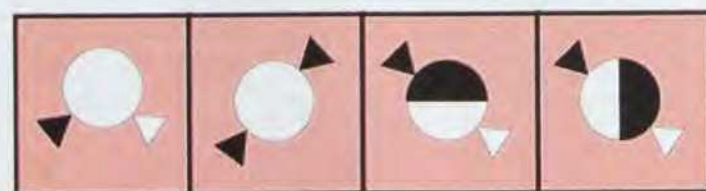
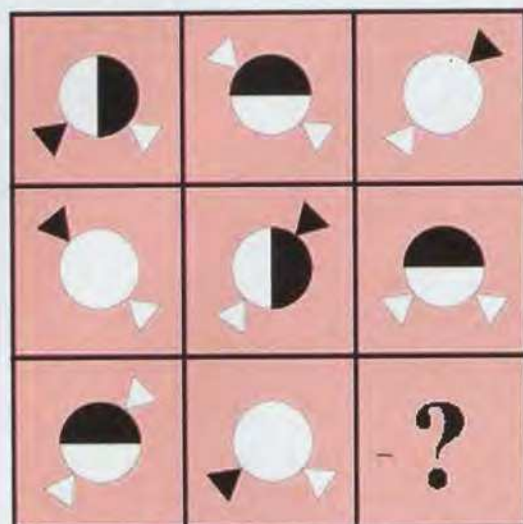
Erik W Larsson: Men är inte IQ ett förlegat begrepp? Är inte Howard Gardners teori om multipla intelligenser att föredra?

Charles Murray: Howard Gardners teori är användbar när man diskuterar talanger. Det är onekligen sant att olika människor har olika talanger och att du kan få ut mer av att känna till en persons hela begåvningsprofil än att bara känna till vad vederbörande har för IQ. Det som driver de multipla intelligensernas förespråkare till vansinne är dock ett faktum som varit känt i århundraden; nämligen att resultaten från olika slags kognitiva tester tenderar att korrelera med varandra. Att det finns en generell faktor för mental förmåga – den berömda g-faktorn – är inte kontroversiellt inom vetenskapen idag. Sentida fynd om hjärnans aktivitet och struktur har bara stärkt denna konsensus.

EWL: Är inte IQ-test utformade på ett sätt som gynnar vita västerlänningar?

EWL: I så fall behöver de ondskefulla testmakarna genast gå tillbaka till ritbordet och se till att de där förbaskade östasiaterna slutar skriva bättre på proven än vita européer. Ärligt talat: inget ämne har studerats mer utförligt än kulturell bias hos IQ-test. Den tekniska litteraturen är fullkomligt enstämmig; moderna intelligens-tester är nästan helt fria från kulturell bias. Vissa av testerna har inget kulturellt innehåll över huvud taget; till exempel de som endast är baserade på abstrakta mönster.

När den publicerades år 1994 slog *The Bell Curve* ned som en meteorsvärm över det amerikanska kulturlandskapet. Trots att den var nästan tusen sidor lång och innehöll hundratals diagram och källhänvisningar blev den genast en storsäljare. Murrays medförfattare Richard Herrnstein dog några veckor efter det att boken publicerats, varför Murray på egen hand fick lov att försvara bokens kontroversiella slutsatser. Med sin förkärlek för

(a)

(b)

(c)

(d)

kärnfulla och svepande uttalanden retade Murray fullkomligt gallfeber på landets liberala intelligentsia. I en uppmärksam intervju med *New York Times* förringade han bland annat betydelsen av sociala barriärer för framgång och menade istället att "dagens fattiga människor är fattiga för att de inte är smarta nog för att bli läkare". Bokens allra mest känsliga kapitel var dock det som handlade om skillnader i IQ mellan olika grupper, framför allt mellan svarta och vita amerikaner.

EWL: Temat för *The Bell Curve* var intelligens, men om man ser till hur boken behandlades i media så får man intrycket att boken endast handlade om ras. Hur gick det till?

CM: Inte bara ras, utan ras och gener. Så om du frågar en godtycklig person på gatan om de

har hört talas om *The Bell Curve* så kommer de att svara att det är en bok som försöker bevisa att svarta är genetiskt underlägsna vita. Jag och Richard upptäckte snart att ras och IQ har samma status idag som sex hade i viktoriaiska England; på ytan betar sig alla som om det inte finns, men innerst inne är alla helt besatta av det och bara väntar på en ursäkt att få prata om det. När vi berättade för vänner och bekanta att vi höll på att skriva en bok om IQ så gled konversationen alltid automatiskt in på ämnet ras, och därefter på gener. I efterordet till pocketversionen beskrev vi *The Bell Curve* som ett slags Rorschach-test. I slutänden spelade det ingen roll vad vi skrev – så länge IQ och ras var inblandat så projicerade människor alla sina obehagliga känslor inför ämnet på boken och sade: "Titta vad de här gräsliga typerna skriver för något!"

– Jag mådde mycket dåligt under en lång period efter att *The Bell Curve* publicerades. Jag skulle inte beskriva det som skuldskänslor, eftersom jag inte tyckte att vi hade gjort något fel, men jag var definitivt tyngd av det hela. Men sedan en dag, när jag diskuterade *The Bell Curve* i något sammanhang, kom jag att tänka på bokens kritiker och sade något i stil med "jäkla idioter!". Och det är väl ungefär så jag har känt sedan dess. Reaktionen mot *The Bell Curve* var bara ren idioti.

EWL: Det verkar finnas en genuin rädsla bland folk att om det plötsligt är okej att prata öppet om sådana här saker så är det Auschwitz nästa. Är inte det en legitim farhåga?

CL: Bara själva tanken på att det skulle kunna leda till ett nytt Auschwitz innehåller så många antaganden om vad sanningen egentligen innebär. Ett av de antagandena är att sanningen, om vi plötsligt skulle prata öppet om den, är väldigt otäck och skrämmande. Vad jag och Richard försökte förklara var att de skillnader som existerar för det första inte är skrämmande, och för det andra att frågan om huruvida de har sitt ursprung i gener eller ej egentligen inte hör hit. Låt oss säga att du imorgon fick veta att skillnaderna i uppmätt IQ mellan svarta och vita helt och hållet var ett resultat av miljö; vad skulle det spela för roll för dig och ditt samspel med an-

dra människor? Eller om vi tänker oss det motsatta scenariot; att du skulle få reda på att skillnaden helt och hållet var ett resultat av gener. Vad skulle det göra för skillnad? Imorgon, när du går och intervjuar Condoleezza Rice eller Barack Obama, skulle du då säga till dem att de är korkade? Självklart inte, eftersom du behandlar människor utifrån vilka de är, snarare än vilken grupp de tillhör. Det finns en genomsnittlig skillnad i intelligens mellan vita och svarta, vilket innebär att väldigt många vita är dummare än väldigt många svarta. Vad jag inte förstår är varför det skulle göra någon skillnad om man ser till hur du behandlar människor i ditt dagliga liv. Etniska tyskar har i genomsnitt femton poäng lägre IQ än etniska judar; ändå så var det tyskarna som anklagade judarna för att vara en "underlägsen ras". Så varför skulle ett ärligt samtal om de här sakerna leda till ett nytt Auschwitz när Auschwitz självt var ett resultat av okunskap snarare än kunskap? Jag har väldigt lite tålamod med den typen av argument.

EWL: Men det verkar ju inte som om vi människor fungerar på det sättet. Ligger det inte i vår natur att generalisera om olika grupper hellre än att behandla människor som individer?

CM: Jag kan sympatisera med det du säger, eftersom jag själv ofta hör människor generalisera om grupper på ett sätt som är olämpligt. Jag vill dock mena att den typen av uttalanden är ett resultat av för lite diskussion om dessa ämnen än för mycket. Att svarta i genomsnitt gör sämre ifrån sig än vita i skolan eller på olika standardiserade tester har aldrig varit någon hemlighet, det var känt långt innan jag och Richard skrev vår bok. Problemet är att så länge man inte får diskutera sådana här saker öppet, så kan man inte heller tala om varför det är så viktigt att behandla människor som individer.

EWL: Vi får ju också komma ihåg att människor har andra egenskaper än just sin hudfärg; det vill säga att de också är långa och korta, trevliga och otrevliga, friska och sjuka, och så vidare.

CM: Absolut. De har alla möjliga kvaliteter som är mycket viktigare än vare sig deras ras eller IQ. Den reaktionen mot *The Bell Curve* som kanske roade mig mest var när folk anklagade mig för att inte ha förstått att de flesta människor idag är av blandat etniskt ursprung, och att man därför inte kan prata om ras. Mina två äldsta döttrar är halvasiatiska. Så ja, jag har förstått att de flesta människor idag är svåra att klassificera etniskt, det är ingen nyhet för mig.

EWL: Vilket är ditt allra värsta minne från Bell Curve-perioden, om vi kan kalla den så?

CM: Det finns väldigt mycket att ta av, men ett minne sticker särskilt ut. Steven Jay Gould, som skrev den berömda *The Mismeasure of Man*, recenserade boken för *New Yorker*. Han skrev alla de förutsägbara sakerna som andra redan hade påpekat för oss. Men jag kommer ihåg en rad som gjorde mig så arg när jag läste den att jag rullade ihop tidningen och kastade den i väggen. Gould diskuterade den utförliga regressionsanalys som vi hade genomfört för att få fram våra resultat och han skrev något i stil med att "de nog ändå bara gjorde analysen en gång". Varje analys i den boken är resultatet av månaders noggrant statistiskt arbete! Innan boken trycktes samlade jag ihop alla databaser och körde om varenda jävla analys ytterligare en gång bara för att vara helt säker på att allt stämde till punkt och pricka! Angreppen mot min kompetens och ärlighet som forskare var det som gjorde mest ont. Att bli kallad för rasist betyder inte särskilt mycket i dagens USA om jag ska vara ärlig; man kan bli anklagad för att vara rasist av alla möjliga skäl.

Den kritik som *The Bell Curve* ådrog sig i media var oerhört hätsk och rörde allt från författarnas statistiska metoder till deras påstådda kopplingar till rasistiska forskningsinstitut. Bokens budskap påminde i mångt och mycket om det hos *Losing Ground* – att sociala ingenjörer som vägrar se otrevliga sanningar i vitögat ofta gör mer skada än nytta. Den fortsatta kognitiva stratifieringen av samhället ser Murray som en problematisk men oundviklig process som vi människor måste försöka hantera på ett realistiskt sätt.

– Vare sig man gillar det eller ej så är det ett faktum att globaliseringen kommer att skapa ekonomiska klyftor mellan människor av olika intelligensnivåer. Hellre än att överföra pengar mellan människor för att jämna ut löneskillnader på artificiell väg bör vi istället sträva efter att se till att så många människor som möjligt kan uppnå lycka genom att hitta en värderad plats i samhället. Att ha en värderad plats innebär att någon skulle sakna dig om du försvann. Sådana platser kan bara existera om det finns något för människor att göra. En man som arbetar på en lastkaj för tio dollar i timmen kanske inte får någon större tillfredsställelse genom sin karriär, men han kan ändå känna att han har en värderad plats genom att ta hand om sin familj eller göra något värdefullt för samhället där han bor. Genom att ta över alla sådana uppgifter och överföra dem till en central byråkrati berövar vi många människor möjligheten att leva meningsfulla och lyckliga liv.

EWL: År 2008 skrev du en bok som hette *Real Education*. I boken riktar du hård kritik mot en intellektuell tendens i vårt samhälle som du kallar för utbildningsromantik. Vad är utbildningsromantik för något?

CM: Utbildningsromantik är föreställningen om att vilket barn som helst kan bli precis vad han eller hon vill om han eller hon bara får möjligheten. Den behandlas praktiskt taget som en dogm bland amerikanska pedagoger, vilket får mig att misstänka att ingen av dem har fler än ett barn. Ingen förälder som jag har träffat i mitt liv tror på utbildningsromantiken när det gäller deras egna barn. De inser ganska snart att Jane kan lära sig mer matte än Mary, och att det inte finns något som deras lärare kan göra åt saken. Egentligen tror jag inte att lärare innerst inne tror på utbildningsromantiken. Om de gör det så saknar de helt kontakt med verkligheten.

EWL: I boken hävdar du också att alldeles för många unga amerikaner går på college, och att många av dem skulle må bättre av att göra något annat. President Barack Obama har dock satt upp som ett av sina mål att öka antalet collegeelever i landet med åtta miljoner före 2020. Har presidenten fel?

CM: Det är ett idiotiskt mål. Republikanerna är å andra sidan precis lika idiotiska när det handlar om utbildningsfrågor. Ingen vill säga rätt ut att endast en liten minoritet av dagens ungdomar har någon nytta av att tillbringa fyra år i en universitetsmiljö och studera akademiska ämnen. För alla andra – inklusive en hel del smarta ungdomar – finns det betydligt bättre sätt att tillbringa de fyra åren direkt efter high school, och betydligt mer effektiva sätt för dem att tillgodogöra sig de kunskaper de behöver.

Murray återvände nyligen till temat "kognitiv stratifiering" i en uppmärksammat artikel i *Washington Post*. I artikeln ger han Tea Party-rörelsen rätt för att ha uppmärksammat hur landets mediala och politiska elit helt saknar förståelse och empati för vanliga människor. Artikeln irriterade många och gav upphov till flertalet arga gensvar, företrädesvis från medlemmar av landets mediala och politiska societet.

– Artikeln var en sammanfattning av en tes som jag framför i min kommande bok *Coming Apart at the Seams* som handlar om den nya kognitiva eliten och vad dess uppkomst innebär för USA:s framtid.

Charles Murray må själv tillhöra det intellektuella toppskiktet, men hans hjärta ligger ändå hos den amerikanska medelklass som han lärde känna som pojke, en klass som nu sakta är på väg att tyna bort. Hans vision för framtiden är skrämmande lik den som Michael Young beskrev femtio år tidigare i *Rise of the Meritocracy*. I Youngs bok får de ointelligenta massorna till slut nog och gör uppror mot sina intelligenta härskare. Murray, däremot, ser historien utvecklas annorlunda.

– Problemet med Youngs scenario är att det krävs en hel del organisatorisk talang för att sätta igång ett uppror över huvud taget. Men om alla intelligenta människor redan har svepts upp i meritokratin så lär det inte finnas någon kvar som är smart nog att organisera en revolt, eller hur?

Här uppstod bildningstanken

Under de senaste decennierna har det blivit vanligt att åberopa Wilhelm von Humboldt i utbildningsdebatten. Få tycks dock veta vem han var och vad han stod för.

– Av Johan Östling

Wilhelm von Humboldt tycks ha en egenskap gemensam med många av de stora religionsstiftarna: ju längre tid som går sedan han dog, desto större blir de skaror som tillber honom. Särskilt sedan ett par decennier tillbaka åkallas denna akademiska ljusfurste alltmer högljutt. Men det är en konturlös, endimensionell himlakonung som frammanas, helt reducerad ur sitt historiska sammanhang, helt reducerad till paroll och paradfras. Även där man hade förväntat sig bättre underkunighet förväxlas han ofta med sin yngre bror Alexander: i akademiska festtal, i debatter om humanioras kris, i indignerade ledarartiklar om bristen på bildning.

Det kan vara på sin plats att fråga: Vem var egentligen Wilhelm von Humboldt? Vad hade han att säga? Hur har hans kvarlåtenskap förvaltats och hans idéer traderats? Och inte minst: Är hans ideal ännu levande?

Wilhelm von Humboldt föddes i den preussiska garnisons- och residensstaden Potsdam den 22 juni 1767. Tillsammans med sin två år yngre bror Alexander von Humboldt, den sedermera så berömda naturforskaren, fick han en grundlig och för adeln tidstypisk utbildning av mångkunniga informatorer. Under ett år, 1787, var han inskriven vid universitetet i Frankfurt an der Oder, men växlade snart över till det mer vitala i Göttingen, där kombinationen av lärdom och upplysning satte djupa spår i honom. Efter fyra terminers studier gav han sig ut på en resa i Västeuropa, upplevde revolutionsstämningarna i Paris, förlovade sig med Karoline von Dacheröden och kom i kontakt med Schiller, Goethe och Herder, innan han 1790 inträdde i statlig preussisk tjänst. Men bara efter något år lämnade han sitt ämbete, i akt och mening att helhjärtat ägna sig åt studier och skriftställarskap.

Under några fruktbara år, 1794–1797, var han bosatt i Jena och kunde i sällskap med Schiller, Fichte och bröderna Schlegel odla sina filosofiska och filologiska intressen. Därefter följde en längre sejour i det romanska Europa, huvudsakligen med Paris som bas men med flera längre resor till bland

annat Iberiska halvön. Efter ett kort interludium i Berlin var Humboldt åren 1802–1808 preussisk diplomat vid Heliga stolen, på många sätt den rikaste perioden i hans liv, när han och hans hustru dagligen kunde njuta av antika lämningar och umgås med konstnärer. Humboldt kallades dock tillbaka till den preussiska huvudstaden och under sexton produktiva månader, från februari 1809 till juni 1810, satte han sin djupa prägel på utbildningsväsendet. Efter denna korta tid som ansvarig för Preussens skolor och universitet blev Humboldt sändebud i Wien och var med om att forma Europas nya ordning efter Napoleons nederlag. I slutet av 1810-talet drog han sig tillbaka, slog sig ned i Tegel och vigde mycket av sitt återstående liv åt banbrytande språkvetenskapliga studier. Han avled den 8 april 1835.

Under hela sitt liv var Wilhelm von Humboldt en intellektuellt verksam man, men hans intressen försköts från tid till annan. Hans första skrifter tillkom när han var i tjugooårsåldern. Det var politiska texter i liberal anda, starkt präglade av franska revolutionen. Omkring sekelskiftet 1800 fördjupade han sig i den grekiska antiken och gjorde sina första ansatser att formulera en bildningsteori. Därpå följde åren 1809–1810, när han i en rad dokument både konkret och principiellt behandlade det preussiska utbildningsväsendet. Under det sista kvartseklet av sitt liv skrev han till en början författningspolitiska memoranda och traktater, men koncentrerade sig snart på jämförande språkvetenskap.

Om man trots denna mångsidighet skall finna hans övergripande idé, hans *Lebenssthemata*, gällde den människan och hennes bildning. Som liberal förgrundsgestalt kan han inte mäta sig med Mill eller Tocqueville, som litteratör inte med Goethe eller Schiller, som estet inte med Winckelmann eller Schlegel, som politiker inte med Hardenberg eller Metternich. Det är som bildningsteoretiker och universitetsreformatör som Humboldt har satt sina djupaste avtryck.

För de europeiska universiteten hade 1700-talet varit något av en förfallsperiod. Nya lärosäten

Wilhelm von Humboldt.

FOTO: AKG-IMAGES/SCANPIX

Johan Östling är fil. dr. och forskarassistent i historia vid Lunds universitet. Han skriver en bok om Humboldtstraditionen och universitetets idé i det moderna Tyskland.

fortsatte visserligen att grundas men det restes högrösta- de krav på att utbildningen måste reformeras och inrik- tas mot yrkeslivets behov snarare än utminuter av gam- malt lärdomsstoff. Att refor- mera universiteten blev dock en utdragen process, och under 1700-talet inrättades en rad specialskolor för att uppfylla den nya tidens önskemål. Vid dessa läroanstalter, liksom vid de vetenskapliga akademier- na, kom merparten av forsk- ningen att bedrivas. Mot slutet av 1700-talet stod universite- tet som institution således inte högt i kurs. Jämte kyrkan blev universitetet med sin medelti- da karaktär och konfessionella prägel sinnebild för *l'ancien régime*.

I kölvattnet av upplysningen och franska revolutionen föränd- rades emellertid det akademiska systemet. I synnerhet i Preussen gick universitetet som idé en renässans till mötes. De förödmjukan- de motgångarna i kriget mot Napoleon hade manat fram en stark patriotisk reaktion, men även banat väg för reformering av viktiga samhällsinstitutioner. Av särskild vikt blev omstöpningsen av utbild- ningssystemet.

Redan i mitten av 1700-talet hade nya element successivt inlem- mats i den akademiska verksamheten i delar av det tyska språk- området, främst i upplysningsrationalismens Göttingen och Halle. Ett viktigt sådant var kravet att professorerna skulle ägna sig åt forskning och inte bara undervisning. Ett annat var att föreläsning- en måste kompletteras med seminariet, ett forum för vetenskap- lig diskussion som inbegrep både studenter och forskande lärare.

I det medeltida universitetet var den filosofiska fakulteten den lägsta, främst avsedd för förberedande studier. Denna gamla men ännu gällande ordning började ifrågasättas av allt fler i slutet av 1700-talet. Kant, Fichte och Schleiermacher pläderade alla för att den filosofiska fakulteten borde jämföras med, ja, till och med över- ordnas, de tre andra. I *Der Streit der Fakultäten* (1798) talade Kant om en konflikt mellan å ena sidan den filosofiska och å andra sidan de teologiska, juridiska och medicinska fakulteterna. I trots mot gäng- se uppfattningar hävdade Kant att den filosofiska fakulteten var den mest högststående emedan den stod fri från nyttan och bindningen till statsmakten.

Berlinuniversitetet uppstod sålunda inte i ett politiskt eller in- tellektuellt vakuum. Sedan 1700-talets slutskede hade uni- versitetets idé avhandlats i åtskilliga skrifter och debatter. Ett vitalt centrum för meningsutbytet var Jena i Thüringen. Stadens lä- rosäte hade inrättats redan i mitten av 1500-talet men mot slutet av 1700-talet utvecklades det till en sällsynt akademisk frizon. Under en period räknade staden många av de mest framstående tänkarna bland sina professorer, däribland Schiller, Fichte, Schelling och August Wilhelm Schlegel. Än viktigare för den kreativa atmosfären var den ström av författare, konstnärer och filosofer som under dessa år kom till Jena: Goethe, Hölderlin, Novalis, Schleiermacher, Caroline Schlegel, Dorothea Veit. Denna miljö inspirerade till tankegångar om ett nytt slags läroinrättning med bildning, akademisk frihet och den kollektiva forskningsprocessen som hörnstenar.

Under 1800-talets första år vidareutvecklades många av de idé- er som hade varit i omlopp i Jena. I åtskilliga av dessa utkast till en reformering av den högre utbildningen skyddes vanligen den be- lastade benämningen "universitet" till förmån för "högre läroan- stalt" eller "utbildningsanstalt". Ett bemärkt undantag var Schlei-

Humboldt som staty utanför universitetet i Berlin som bär hans namn.

ermachers *Gelegentliche Gedan- ken über Universitäten in deut- schem Sinn* (1808), den mest betydelsefulla och vitt spridda skrift som gavs ut. Under inspi- ration från de romantiska kret- sarna i Jena drog han upp rikt- linjerna för ett nytt slags uni- versitet, med bildning och ren vetenskap som ledstjärnor.

Den som satte makt bakom orden var emellertid Wilhelm von Humboldt. När han vin- tern 1809 tog över ansvaret för utbildningsfrågor inriktades hans insatser – trots att han själv aldrig hade gått i skolan – på att rycka upp det preussiska skolväsendet. Hans pedagogis- ka vision omfattade emellertid

utbildningens alla stadier, från folkskolan över gymnasiet till uni- versitetet. Sommaren 1809 sände han därför en skrivelse till Fred- rik Vilhelm III om inrättandet av ett nytt universitet i Berlin och i augusti samma år godkände kungen förslaget. Det dröjde ett drygt år, till oktober 1810, innan undervisning och forskning kunde kom- ma i gång vid Alma Mater Berolinensis. Ett nytt universitet hade sett dagen.

Universitetsideologen Wilhelm von Humboldt var ingen fron- dör mot tidens tendens. Han var en skicklig syntetiker som nådde framgång genom att systematiskt kombinera tankegångar som var i omlopp och finna pregnanta uttryck för sina idéer. Någon har sagt att Humboldt lyckades vända en reform mot universitetet till en re- form av universitetet.

Bildningsbegreppet (*Bildung*) har som inget annat kommit att förknippas med Wilhelm von Humboldt. Detta inte utan rätt; begreppet var helt centralt i hans utbildningsfilosofi. Själva ordet *Bildung* är samtidigt av gammalt datum i tyska språket. Det hör samman med "bild", "avbildning" och många andra avledning- ar. Under seklernas gång utvidgades betydelsen successivt och på 1700-talet hade det alltmer fått innebörden av "forma". Decennier- na kring sekelskiftet 1800 fick ordet sitt verkliga genomslag i idéde- batt och i medvetandet hos den framväxande medelklassen.

Som pedagogisk tanke har tyskans *Bildung* släktskap med avse- värt äldre begrepp. Den går ytterst att leda tillbaka till grekernas *paideia*, ett första program för en allsidig utveckling av människans and- liga, estetiska och fysiska förmågor med målet att forma en hel och harmonisk medborgare. Det bildningsbegrepp som växte fram under 1700-talet var därtill inspirerat av en senmedeltida omtolkning av den gamla kristna föreställningen om att människan skulle sträva efter att bli en Guds avbild, *imago Dei*. Spår av denna tankegång finns exempelvis hos Herder. Han var en av de första att utforma en något mer sammanhållen pedagogisk vision med *Bildung* som ledstjärna, där det överordnade syftet var utveckla den enskildes kapaciteter och bryta med ett ideal som premierade mekanisk inläring av ett slutet pensum. Många av samtidens stora – Goethe, Schiller, Pesta- lozzi, Kant – knöt an till Herder och bidrog till det sena 1700- och tidiga 1800-talets dynamiska diskussion om bildningsbegreppet.

Ändå är det först med Wilhelm von Humboldt som bildnings- begreppet verkligen integreras i ett pedagogiskt program och får institutionell stadga. Liksom hos hans samtida handlade bildning för Humboldt om den högsta och mest harmoniska utvecklingen av människans inneboende förmågor. I teoretiska utläggningar om bildningsbegreppet finns det ett slags dubbelhet hos honom. Å ena sidan beskriver han en bildningsprocess där personlighetens fria förädling stod i centrum. Humboldts *Bildung* utgår från en subjek-

tiv kunskapstillägnelse som tar sitt ursprung i och transformerar individen. Å andra sidan stod den enskilda människans utveckling alltid i relation till historien och det sant mänskliga. Förverkligandet av hennes inre potential ägde rum i en dialektisk rörelse mellan jaget och den omgivande kulturen.

Idealet om *Bildung* var helt grundläggande i Humboldts idé om universitetet. Hans akademiska vision träder skarpast fram i *Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin*. I denna korta, oavslutade programskrift, tillkommen i slutet av 1809 eller under våren 1810, finner man många av de grundtankar som senare har kommit att återopas i Humboldttraditionen (en svensk översättning av Thomas Karlsohn föreligger i *Psykoanalytisk Tidskrift*, 26–27/2009).

I denna programskrift finns en självklar förbindelse mellan *Bildung* och *Wissenschaft*, en annan hörnsten i Humboldts universitetskonception. Universitetet skall vara en plats där vetenskapen i dess djupaste, vidaste och renaste mening har sin hemvist, menar Humboldt. Han framhåller att "de förhärskande principerna inom anstalternas område är ensamhet och frihet, eftersom dessa anstalter endast kan nå sitt mål när de i så hög grad som möjligt låter sig vägledas av den rena vetenskapens idé". I motsats till skolan, som tillhandahåller fasta och färdiga kunskaper, bör man se vetenskapen som "ett ännu icke löst problem som alltid kräver förnyad forskning". Universitetet står och faller med att man slår vakt om principen att vetenskapen bör betraktas som – med en nyckelformulering – "någonting ännu ouppnått och som någonting som aldrig helt kan uppnås". Humboldt är sin bildningstanke trogen när han framhäver att det enbart är den vetenskap som härrör från det inre som kan forma karaktären, och att det måste vara både statens och mänsklighetens mål att frambringa karaktär och handling, inte "ytligt vetande och tomt prat". För att nå dithän fordras att allt utgår från ett ideal och att all form av ensidighet motarbetas.

Humboldt utvecklar också tankegångar om den akademiska friheten. Staten får inte behandla sina universitet som gymnasier eller specialskolor, och inte heller utnyttja dem som förrådslokaler för nyttiga experter. Tvärtom får staten inte fordra någonting av akademien som omedelbart har beröring med staten själv. Istället, skriver Humboldt, "måste staten vårda en inre övertygelse om att universitetet när det väl fyller sitt ändamål också uppfyller statens ändamål, och det på en mycket högre nivå". Statens huvudsakliga plikt blir att sörja för att dess skolor tjänar de högre vetenskapliga anstalterna. Om de inrättas och sköts på ett idealt vis kommer eleverna inom sig att bära en längtan efter att få ägna sig åt vetenskap.

I dagens diskussion lyfter många fram detta oavslutade fragment från 1809–1810 som ett nyckeldokument för att förstå Wilhelm von Humboldts idé om universitetet. Ur denna och ett par andra skrifter från samma tid härleds de principer som har kommit att förbindas med honom: den akademiska friheten; föreningen av undervisning och forskning; gemenskapen mellan lärare och studenter; vetenskap som bildning. Humboldttraditionen är samtidigt så mycket rikare och mer nebulös; den kan inte fångas i ett par punkter. Dess

förvandling under de två senaste seklen återspeglar Tysklands omtumlande historia.

Vid sin död hyllades Wilhelm von Humboldt som statsman, skriftställare och utbildningsreformator. Men faktum är att han aldrig blev en referenspunkt i 1800-talets tyska diskussion om universitetet. Humboldts programmatiska texter förblev okända. I framställningar av universitetets historia hänvisade man till skrifter av Schleiermacher och Fichte som tillkommit vid tiden för Berlinuniversitetets grundande. Sällan, om alls någonsin, nämndes Wilhelm von Humboldts namn.

Inte heller var Berlinuniversitetet en fyrbåk i tidens akademiska arkipelag. Friedrich-Wilhelms-Universität, som det döptes om till 1828, var ett lärosäte bland andra. Ingenting i dess statuter rörde att ett nytt slags universitet hade skapats. Trots att många hade ivrat för en annan ordning förblev fakultetshierarkin densamma som tidigare: teologisk, juridisk, medicinsk och slutligen filosofisk. Lika lite var Berlinuniversitetet ett förebildligt mönster i seklets intellektuella diskussion. De nyhumanistiska idéerna och den preussiska universitetsreformen framstod inte som brytpunkter i utvecklingen. Följaktligen kan man varken tala om en Berlin- eller en Humboldtmodell i den tyska akademiska debatten under 1800-talet.

Men vid sekelskiftet 1900 upptäcktes plötsligt Humboldt. Hans programskrift om universitetet gavs ut och blev berömd när Berlinuniversitetet firade hundra år 1910. Inflytelserika män som utbildningspolitikern Adolf von Harnack och pedagogen Eduard Spranger spred hans tankar. Återupptäckten av Humboldt måste sättas i samband med den allmänna utvecklingen i det tyska kejsardömet decennierna före första världskriget. Det var ett dynamiskt skede där vetenskap, bildning och historieskrivning blev essentiella komponenter i den kulturella identitet som formades i den unga tyska nationalstaten. Därtill legitimerade Humboldts skrift tendenser i vetenskapssamhället, särskilt den ökade betydelse som forskning fick under dessa årtionden.

I ett större perspektiv är det tidiga 1900-talets Humboldtrenässans bara ett led i en lång diskussion om det moderna tyska universitetets väsen och karaktär. Ofta har det handlat om tolkningar av ett litet antal kanoniserade texter från sekelskiftet 1800. Exegeterna har varit universitets- och utbildningspolitiskt engagerade humanister och samhällsvetare, från Eduard Spranger, Max Weber och Carl Heinrich Becker över René König, Karl Jaspers och Helmut Schelsky till Hans-Georg Gadamer, Jürgen Habermas och Jochen Hörisch.

I denna allttjämt pågående ordväxling är Wilhelm von Humboldt en återkommande replipunkt. I Weimarrepubliken sågs hans nyhumanistiska grundval som en garant för stabilitet i en turbulent tid; i Tredje riket blev han en förhatlig figur som det gällde att övervinna. I andra världskrigets efterdyning tonade Humboldt fram som ett korrektiv till nazismen: i Västtyskland blev han en representant för en obesudlad linje i tyskt tänkande och i Östtyskland döptes Berlinuniversitetet om efter de båda bröderna. Under 1960-talet kunde Humboldt återopas av dem som ville giuta liv i det gamla Ordinarienuniversitetet, men han var på samma gång ett rött skynke för yngre, mer kritiska krafter som revolterade mot ett fossiliserat bildningsbegreppet.

Humboldttraditionen står således inte för en överhistorisk idé utan erbjuder en projektyta för akademiska drömmar. Den griper in i olika epokers predikament och inspirerar till omväxlande kritik, reform och förhärskande av svunnen storhet. Här finns också förklaringen till att omdaning av universitetsväsendet har utlöst så stora och känsloladdade debatter i det moderna Tyskland, nu senast i samband med 2000-talets Bologna-process. Humboldttraditionen har på tysk mark blivit så mycket mer än bara en modell för hur man organiserar den högre utbildningen. Den är en väsentlig komponent i en kulturell självförståelse och betraktas som en nationell angelägenhet.

I denna mening, men kanske bara i denna mening, står Humboldt än idag för en levande tradition.

Humboldttraditionen står således inte för en överhistorisk idé utan erbjuder en projektyta för akademiska drömmar. Den griper in i olika epokers predikament och inspirerar till omväxlande kritik, reform och förhärskande av svunnen storhet.

KULTUR

Konstkritiker i det blå

60 Anna Brodow-Inzaina har följt en debatt om nyromantiskt måleri

Missade kvaliteter

62 Kjell Häglund om förbisedda kvaliteter i tv-serien *Bibliotekstjuven*

Litterära kontakter

63 Fay Schopen har läst litterära kontaktannonser

Ryktet om fotokonsten

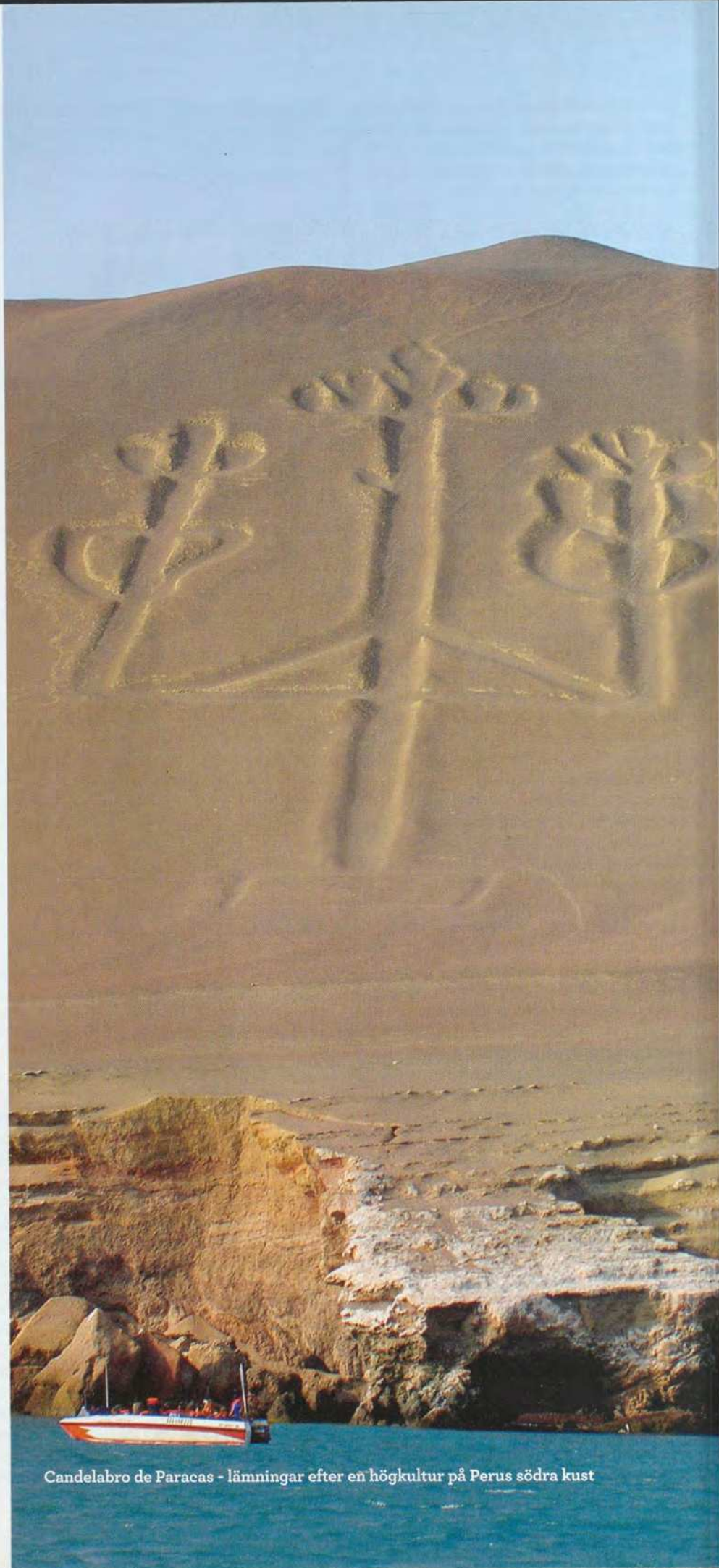
64 Iggy Drougge botaniserar bland systemkameror

Krönika

66 Tanja Bergkvist om att utbilda sig i kulturella skillnader

Notiser

67 Vikbodagbok och Lexikon över vedertagna åsikter

Candelabro de Paracas - lämningar efter en högkultur på Perus södra kust

Ingen kultur är en ö

I museivärlden finns en djup motsättning i synen på vem kulturarvet tillhör. **Ivar Arpi** menar att museer runtom i västvärlden har drabbats av en självförtroendekris.

PÅ VÄRLDSKULTURMUSEET i Göteborg pågår sedan lite över ett år utställningen *En stulen värld* med Paracassamlingen i centrum. Utställningen består av cirka tvåtusen år gamla textilier från en högkultur på Perus södra kust. I presentationen är man tydlig med att dessa antikviteter stulits av gravplundrare och kommit till vårt land via smugglare på 1930-talet.

Man vill skapa en "spännande upplevelse för hela familjen", precis som vilket museum som helst. Samtidigt tar man upp det faktum att Peru vill ha tillbaka Paracastextilierna. Men om inte föremålen hade plundrats skulle man inte ha upptäckt att Paracaskulturen existerat, eftersom föremålen låg till grund för att det arkeologiska intresset väcktes. Och det är just detta som är stötestenen: bland dagens museer, och på Världskulturmuseet, trängs två motsatta uppfattningar om vad historia är och vem den tillhör.

DET ÄR EN KAMP mellan två synsätt. På den ena sidan står en universalistisk upplysning som ser kulturer och historia som något som tillhör hela mänskligheten och vill att museer verkar för detta. På andra sidan står en postkolonial relativism som i Johann Gottfried Herders anda ser varje kultur som en unik ö. Anhängare av den senare uppfattningen anser att återlämningar kan läka den genuina pre-koloniala kulturen som de menar att kolonialismen förstörde.

Inom Unesco, som har som uppgift att bevara världsarv, trängs båda synerna, men den senare har länge haft mer inflytande. I rapporten *Our Creative Diversity* (1995) understryks det grundläggande i att kulturella grupper behöver åtnjuta skydd för att individernas rättigheter ska främjas.

Det är tydligt att museer runtom i västvärlden har drabbats av en självförtroendekris som hänger samman med avkolonialiseringen under 1900-talets andra hälft. De stora anrika museerna i London, Paris och Wien är fyllda med skatter från de gamla imperiernas alla kanter.

I samband med att postkoloniala idéer fått allt starkare fäste har även återlämnandet av föremål ökat. Unesco menar att kulturella artefakter hör hemma där de en gång skapades, oavsett hur långesedan det

var. En ny typ av identitetsmuseer har börjat framträda i polemik mot de äldre universella. Det nationella museet för den amerikanska indianen i Washington är ett tydligt exempel. Där har man kastat ut västerländsk vetenskap och forskning och upprättat en egen historieskrivning. En stam berättar till exempel följande om tidernas begynnelse: "Fåglar lärde människor att kalla på regn." En berättelse som fyller en mytologisk funktion men inte ersätter evolutionen och Big Bang.

Den här typen av konflikter dyker nu upp på många håll i världen. För några år sedan hittade amerikanska armén ett gammalt människoskelett, kallat Kennewickmannen, på en bas i delstaten Washington. Först trodde man att man hittat en europeisk nybyggare från 1800-talet med tanke på hur proportionerna såg ut, men i höften satt en nio tusen år gammal spjutspets. Antropologer såg en ovärderlig chans att lära sig mer om de ursprungliga invandrarna till den Nya världen och var ifrån de kom. Antropologerna ville undersöka benen för att lära sig mer om den förindustriella människans hälsa och sjukdomar, vilket kunde utveckla dagens medicin.

Men indianstammarna som hade reserivat i närheten krävde att lämningarna skulle överlämnas till dem, med motiveringen att deras muntliga traditioner gick tillbaka 10 000 år och att de därför visste att det var en av deras förfäder som hittats. Ingen forskning fick ske.

Vetenskapsmännen protesterade och menade att fyndet var en del av mänsklighetens historia och att det inte var säkert att skelettet var en förfader till de nordamerikanska indianerna. Därför vore det bra att säkerställa ursprunget.

Indianernas representanter svarade att vetenskapen var rasistisk och syftade till att underminera indiansk kultur. Att det bara var en logisk fortsättning på det förtryck indianerna utsatts för under de vitas erövring av kontinenten.

Här stod alltså upplysningssynen att kunskap tillhör hela mänskligheten mot en partikulär uppfattning, där varje kulturell gruppering ska ha rätt att diktera villkoren för historia, kunskap och sanning. De amerikanska indianerna har förvisso lidit mycket,

men det innebär inte att den herderska kultursynen är rätt.

VÄSTEUROPA FÖRSÖKER nu göra upp med sitt koloniala arv och museer har blivit ett av de viktigaste slagfälten. När "hottentottkvinnan Venus" togs till Paris 1815 var hon kedjad som ett djur och visades upp på scen för betalande åskådare som med skräckblandad förtjusning såg på denna "halvtama neger". När hon dog ställde man ut hennes ben, genitalier och hjärna på Musée de l'Homme (vilka togs bort efter protester 1972). Enligt tidens syn hörde ursprungsfolk naturen till och skulle alltså ställas ut på naturhistoriska museer. Själva termen "naturfolk" uppkom just för att man ville avgränsa dem från den gamla världens kulturfolk. Fram till andra världskrigets slut var det en självklarhet att dela in människor enligt raser som även ansågs hänga samman med olika beteenden och attribut. I denna kontext fanns bilden av "övermänniskan" som levde helt och hållet i naturen och evolutionen.

Av förklarliga skäl gjorde man efter krigsslutet upp med den rasindelade synen på människan och ersatte ras med kultur – Unesco gick i täten för detta. Med rätta utmanades den koloniala hybris och den evolutionära rasism som hade lett till behandlingen av Venus. Variationer människor emellan kom att tolkas som ett uttryck för olika uppväxtmiljöer samt seder och bruk, snarare än skillnader i ras. Den så kallade Unesco-människan var biologiskt likadan som alla andra. Ändå är de ursprungsbefolkningar Unesco värnar om identiska med de gamla naturfolken och man håller på att, bit för bit, återinföra den gamla herderska synen på etniska grupper som öar av stabila kulturer. Dessa kallas även autentiska kulturer, som enligt Unesco måste skyddas från att förorenas av andra kulturer som globaliseringen sammanför dem med.

SAMTIDIGT VINNER nationalistiska partier insteg i europeiska parlament med en retorik om att bevara och förstärka majoritetsbefolkningens kultur, med udden mot en pågående immigration. Här på hemmaplan har Sverigedemokraterna mötts med hård kritik för sin uppfattning att det finns en ursvenskhet som opåverkad av andra uppstått >>

just här. Unesco-människan tycks alltså bo även här. Många kritiska röster har påvisat den svenska kulturens föränderlighet genom att visa hur många maträtter, högtider och traditioner som har sitt ursprung i andra länder. Vi uppfattar oss själva som en civilisation där en mångfald av uttryck får plats medan andra anses styrda av sin mycket mer "genuina" och "äka" kultur. En tanke som ärvt sin logik från en tid då vi delade in människor i raser.

Museikonflikten återspeglar en djup motsättning. Ursprungskulturer finner sin motsvarighet i dagens europeiska minoritetskulturer som anses vara i behov av bevarande. Unesco har föreslagit att varje ursprungsbefolkning ska ha permanent kontroll över *alla* beståndsdelar i sitt arv, vilket innefattar sånger, bildkonst, historier, vetenskaplig kunskap. Man menar vidare att mångfald av kulturer är något positivt i sig. Vad säger detta om en upplysningsinstitution som museet? Kanske bör varje etnisk grupp ha sitt eget museum, sin egen historia, sitt eget Skansen? I denna nya historieskrivning kan Sverige förslagsvis visas upp som Atlantis eftersom det var en vanlig tanke under 1800-talet. Kanske ska Sverige begära copyrightavgift när någon i världen spelar Abba, äter köttbullar eller läser Astrid Lindgren? Det är givetvis en befängd idé, men inte långt ifrån tongångarna när Kennewick-mannen debatterades i USA. Romantisk relativism undergräver vetenskapens position eftersom varje grupp anses ha sin egen sanning.

DET FINNS EN POÄNG med ägarskap av kulturella objekt som man själv har tillverkat, formgivit eller köpt. Men att hävda ägandeskap på grund av ett påstått släktskap till personer i ett avlägset förflutet är bisarrt. Då har man glömt hur mycket lidande kulturella renhetsideal orsakade under förra seklet. Man kan stödja bevarandet av historiska byggnader och lokal konst utan att mystifiera det till något slags "autentisk folkkultur". De senaste trettio åren har antalet utställningar om kultur ökat drastiskt men främst kommit den rika delen av världen till del. Universella museer med ambitionen att visa upp mänsklighetens historia borde öppnas även i andra delar av världen. Det är ett problem att så mycket av världens kulturarv finns i europeiska museer. För att flera ska kunna ta del av det gemensamma arvet krävs satsningar i fler länder för att minska risken för förstörelse av unika kulturobjekt. Men kultur i sig tillhör hela mänskligheten. Den är inte privat egendom – vare sig för enskilda individer eller kulturella grupper. ✨

Moln som nått varierande grad av acceptans: Christopher Rådlund. Peter Frie, prins Eugen, Stockholm.

KONST

Konstkritiken

Samma personer som påpekar pluralismen inom samtidskonsten är snara att ta avstånd sig från allt som skulle kunna kallas kulturkonservatism. Dagens konstvärld distanserar sig alltmer från den konstintresserade allmänheten, anser **Anna Brodow Inzaina**.

DET VAR INTE DET till intet förpliktigande temat "Tanke och känsla" som väckte mitt intresse för förra årets sista nummer av *Konstperspektiv*, utan tidskriftens försök att hantera den romantiska och nyfigurativa strömningen i svensk samtidskonst. Hur förhåller sig kritiker och andra företrädare för samtidskonsten till det faktum att det över populärkulturen sköljer en våg av romantik med en vurm för 1800-talet som även tar sig uttryck i konsten? Hur bemöter *Konstperspektiv* den kritik som riktats mot den konceptuella konsten av retrogardister och kulturkonservativa, utan att behöva erkänna att den har haft sina poänger och även träffat något i samtiden?

DEN DEBATT KRING Kalmar konstmuseum som nyligen blossade upp i tidningen *Barometern-OT* ger en annan vinkling åt problematiken. I början av februari publicerade författaren Tomas Arvidsson en artikel där han förutspådde konstmuseets snara haveri. Orsaken är vikande publiksiffror efter invigningsåret 2008 och ett ras av medlemmar i konstföreningen. Arvidsson menar att chefen för Kalmar konstmuseum, Bengt Olof Johansson, ängsligt sneglar på rådande konsttrender, "underskattar pro-

blemen" och "tar på sig rollen som folkets uppfostrare i god konsts smak".

Konstperspektiv och Kalmar konstmuseum har en bred bas och vänder sig till landsortspubliken. *Konstperspektiv*, som har konstföreningarna som sin främsta målgrupp, har en ambition att vara folkbildande. Kalmar konstmuseum är ett länsmuseum med regionansvar. Samtidigt vill båda göra sig gällande inom den del av konstvärlden som räknas, alltså den internationella samtidskonsten som ofta utgörs av video och fotografi och sägs behandla för samtiden angelägna ämnen.

MAN ANAR REDAN i förordet av *Konstperspektiv* att det tycks krävas en positionering: redaktören Anders Olofsson skriver att de konstnärer som presenteras i numret "står med bägge fötterna stadigt i nuet, och att de eviga teman våra konstnärer tar sig an är lika angelägna för nutidsmänniskan som för hennes förfäder". Nuet är mycket viktigt i samtidskonsten, även när det rör sig om det eviga.

Flera av artiklarna är nyanserade och prövande. Anders Olofssons artikel om Martin Ålund utmanar den postkoloniala feminismens slagord: manlig, vit, heterosexuell.

FOTO: ANDREJ MASLENNIKOV/BILD BYRÅ

uppe i det blå

"En vit, västerländsk, heterosexuell man i 40-årsåldern som målar landskap med romantiska preferenser – kan det bli värre?"

Texten kretsar kring landskapet i konsten med referenser till Caspar David Friedrich, William Turner och filmaren Roy Andersson. Martin Ålunds egna inspirationskällor är regissören Andrej Tarkovskij, filmaren Michelangelo Antonioni och Miles Davies. Ulf Linde nämns som en betydelsefull person. Det talas om tron på konsten och den stora drabbande konstupplevelsen.

I Frida Cornells artikel om fyra samtidskonstnärer – Stefan Otto, Anna Camner, Cecilia Ömalm Krajcikova och Martin Jacobson – finns i markeringar gentemot ett "dem" som aldrig definieras.

"DET BLÅSER kulturkonservativa vindar kring museiknuten dessa tider. Konsten skall tuktas till att vara objektiv och motståndslös, fri från ideologier och teoribildning. Men var finns den konst som är obefflat ren, fri från konnotationer?"

Cornell beskriver sedan en pluralistisk samtidskonst med parallella konstuttryck och roller, "till exempel den som forskaren med arkiv som specialitet, bara det en nagel i ögat på nyliberalerna". Vilka liberaler det är som inte vill se forskningskonst förblir osagt. I liberalismens idéarv ingår ju att vara tolerant och bejaka mångfald – till skillnad från samtidskonstens väktare som noga gör skillnad på det ena och det andra – men med tillägget "ny-" före antyds en marknadsliberal motståndare.

"Hand i hand går idén om känslorna och romantikens pånyttfödelse. Kanske något

skenbart trösterikt för den som längtar efter bildskön och okomplicerad konst, men ack vad de bedrar sig."

Här kan vi återigen ställa frågan vilka "de" är? Det krävs uppenbart en motståndare för att hävda att romantik och historiska tillbakablickanden i samtidskonsten är acceptabla, men till skillnad från vad? Och på vilka grunder?

Bakom Stefan Ottos bilder, skriver Frida Cornell, finns en komplicerad process som handlar om att överföra fotografi till måleri och sedan till fotografi igen. Här i skiljer sig Otto genom sin konceptuella twist från den klassiskt skolade målaren som inspireras av landskapet och gör naturstudier på plats för att sedan fullfölja arbetet i ateljén. För den som längtar efter en bildskön och okomplicerad konst kan nog konstnärens arbetsprocess göra detsamma.

INOM DEN DEL AV konstlivet som räknas har vi idag ett kvalitetsbegrepp som följer den institutionella konsteorins logik: kvalitet är vad konstvärlden anser är kvalitet. Utifrån den måttstocken blir också konstvärldens reaktioner i form av uppmärksamhet i media helt avgörande för om ett museum har lyckats eller ej.

Bengt Olof Johansson har därför helt rätt utifrån ett samtidskonstperspektiv när han försvarar sig med att Kalmar konstmuseum har höjt kvaliteten på utställningarna: "Kvalitet kan man alltid diskutera, men ett mått är att man får bekräftelse och ett erkännande i konstvärlden." Och bekräftelse har de fått. Även Kulturrådet tillstyrker museets satsningar på samtidskonsten och belönar

dem med en större budget. Så vad är problemet?

Problemet är att folk inte tycks gilla konsten och följaktligen inte besöker museet, vars utväg då blir att försöka uppfost-ra. "Vi har ett pedagogiskt problem, att beskriva vad samtida konst handlar om för en publik som inte är van vid sådan", erkänner Bengt Olof Johansson.

DET ÄR SVÅRT ATT kritisera samtidskonsten eftersom den befinner sig i en position där den är onåbar för kritik. Kritikern avfärdas som reaktionär, populistisk och oförstående eller som någon som bara behöver vänja sig. En djup klyfta har uppstått mellan konstvärldens kvalitetsuppfattning och den breda allmänhetens, vilket blir problematiskt för en offentligfinansierad konsthall.

Den institutionella konsteorins logik går även hand i hand med regionpolitiska intressen. *Barometern-OT*:s politiske redaktör Ulf Wickbom vill sätta Kalmar på kartan och talar mer utifrån regionens intressen när han hävdar att det är bra att konstmuseet väcker beundran och respekt utanför kommunen. Han har föga förståelse för den kritik som framförs mot konsten.

Jag uppskattar Tomas Arvidssons djärva kritik, trots att jag själv är en av representanterna för konstvärlden och även till stora delar omfattar dess kvalitetsbegrepp. Arvidsson har haft modet att kritisera makten och vågat kalla en spade för en spade, och för det missförstår han – helt enligt spelreglerna – som reaktionär, oförstående och obildad. ✿

TV

Missade kvaliteter

SVT:s serie *Bibliotekstjuven* har kritiserats på många håll för sin bristande realism. **Kjell Häglund** ser i den ett medvetet överdrivet och förtätat drama i BBC-tradition.

UNDER NÅGRA VECKOR i januari gestaltade skådespelaren Gustaf Skarsgård, i rollen som vinglig klassresenär i SVT:s dramaserie *Bibliotekstjuven*, en av de mest underhållande och förskräckande dramasociopaternas vi sett i svensk tv. Han spelade inte verklighetens "bibliotekstjuv" – mannen som manipulerade sina kolleger på Kungliga Biblioteket, systematiskt stal historiskt värdefulla bokutgåvor och, sedan han suttit häktad, sprängde sig till döds i sin Stockholmslägenhet – utan en konstnärligt grovhuggen karikatyr där alla avvikande drag var effektivt förstärkta: narcissismen och naiviteten, skammen och skamlösheten, den bristande impulskontrollen och den sociala inkompetensen.

Redan efter det första avsnittet stod det klart att bristerna och inkompetensen var lika stora inom kritikerkåren. Martin Aagård i *Aftonbladet* klagade på tempot och att KB var fel arena för klassproblematik, Jonas Holmberg i *Expressen* fördjupade sig i gentlemannatjuvar genom historien och Per Svensson i *Sydsvenskan* tyckte att "Bibliotekstjuven har problem med sin dramatiska logik".

Och redan det ivrigt livekommenterande Twitterflödet under seriens första sändningstimme avslöjade samma kulturella fattigdom hos tv-tittarna. Enigheten var total, hos både kritiker och tv-tittare, om att serien var misslyckad därför att den var "överklig". Folk klagade, och fortsatte klaga på bloggar, Twitter och i kulturkrönikor under tre veckor, på detaljer i storyn och dialogen. Man syntes vilja överträffa varandra i att peka ut scener som särskilt pinsamt konstlade och övertydliga.

Men *Bibliotekstjuven* är full av detaljer laddade med psykologisk skärpa: Gustaf Skarsgårds ständiga små fysiska gestaltningar av att ha en halvbriserad bombklump i magen (ett vinglas som skakar i hans hand), hur han på hemmaplan befinner sig hjälplöst långt utanför familjevardagen (som när ett av barnen blandar O'Boy så att det rinner över, utan att Skarsgård ingriper). Och scenen där hans hundälskande radhusförortshustru med många ringar i ena örat för första gången presenterades för Skarsgårds akademiske nemesis: man ser hennes örhängen med Skarsgårds ögon, som ett orosmoment i hans klumpiga, socialt

Bibliotekstjuven spelad av Gustaf Skarsgård.

handikappade försök att nå etappmålen på sin klassresa.

Detta är bara tre sekundkorta exempel ur en tre timmar lång parad. Lika lite som *Bibliotekstjuven* gestaltade verklighetens "KB-mannen", handlade någon av kulturartiklarna om serien om dramatelevision. Vad kritikernas texter visade var att tv-konst

alltjämt behandlas som om den bara var en teknologisk container för den enklaste formen av populärhistorieberättande. Kritikerna kommenterade historien istället för konstformen – som att recensera litteratur utan att behandla författarsubjekt och uttrycksform – och hade inga instrument att identifiera universalnycklar som att Gustaf Skarsgård modellerat sin rolltolkning efter Christian Bales i den närbesläktade filmatiseringen av Bret Easton Ellis *American Psycho*.

VAD FÖRSKRÄCKANDE få ville förstå var att *Bibliotekstjuven* medvetet författats och regisserats i form av naivistiskt överdrivna tablåer och symbolscener. Malin Lagerlöf och Daniel Lind Lagerlöf hade skapat en teatraliskt förtätad miniserie i en BBC-tradition som många svenska kritiker inte längre vill göra sig besväret att avkoda.

De bör ta chansen till fortbildning när SVT senare i vår sänder genremästaren Jimmy McGoverns nya storverk *Accused*, bestående av sex fristående moraliska historier som liksom *Bibliotekstjuven* berättas med skoningslös kyla; där varenda scen är en länk i en oroskapande framåtrörelse med defaitistisk underton. McGovern är dock en unik konstnär i en genre som allt oftare bygger på anonymt hantverk. Bättre exempel på denna brittiska "tv noir"-tradition, och därmed också riktigare jämförelser med *Bibliotekstjuven*, är de många BBC-miniserier från det senaste decenniet som satt reliefkanter kring ofta verklighetsbaserade, komplexa och klassematiska moraliska problem – serier om brottsoffer, suicidala depressioner, alkoholism.

TOM HARDY, KANSKE min största brittiska favoritskådespelare de senaste åren, har gjort ett par storartade sådana här serier. *Stuart: A Life Backwards* för BBC 2007, om hur ett handikapp i skolåldern ledde till mobbning och vidare till vuxen kriminalitet och hemlöshet, och så en av 2009 års bästa miniserier, *The Take for Sky One*, om en East End-psykopats uppgång och fall från huligan till brottssyndikatkung och sedan in i nedåtspiralen.

Även om dessa serier ofta är verklighetsbaserade är realismen kraftigt reducerad och formen medvetet schematisk och

schablonmättad, men ingen brittisk kritiker skulle invända mot att berättartekniken i sig gör serierna "överkliga". Det överordnade formspråket, som sipprar ner i varje led av manus, regi och dramaturgi, är skulpturhugget i sten, eller kanske snarare marmor, och skapar det svartvita skuggspel som skådespelarna behöver för att leverera de verkliga finesserna – subtiliteterna mitt i klichéerna. Storyn i dessa är – precis som i *Bibliotekstjuven* – i regel en purgatorisk process och operamässig tragedi där skådespelarna hämtar näring ur det arketypiskt överdådiga och övertydliga.

När amerikansk drama-tv fick sitt stora kreativa lyft kring *Six Feet Under* och *Sopranos* uppstod en debatt i Storbritannien om huruvida deras skådespelare var alltför akademiskt tyngda av teatertraditionen. Men det är teatertyngden som ger själva BBC-seriestrukturen – den som också alltjämt ekar genom SVT:s dramaproduktion – dess styrka. I USA är de bästa dramaserierna ofta 60, 70, 100 timmar längre än brittiska och svenska, vilket lett till en utveckling

Svenska tv-tittare älskar Solsidan för dess psykologiska skärpa, och Bibliotekstjuven är en spegelvänd lösning av samma ekvation.

av det direkt realistiska, vardagsskildrade, naturalistiska. Amerikansk tv har inte vårdat film noir-epokens förtätade treaktarberättartradition men istället utvecklat en psykologisk vardagsrealism som det senaste decenniet tagit "long arc"-berättandet, "långkörartraditionen", förbi 1900-talsklassiker som danska *Matador* och tyska *Heimat*. Och i Sverige har vi tappat sensibiliteten för det kortare, grövre berättandet i takt med att vår egen dramaproduktion trubbats av och vi istället fördjupat oss i *Sopranos* och *Mad Men*. När vi ser *Bibliotekstjuven* uppfattar vi dess förtjänster som svagheter, på samma sätt som om vi gått på opera och suckat och fnissat över att regissören och sångarna inte lyckas "göra det verkligt" – samtidigt som både det omvälvande stora och de finkorniga konstdetaljerna susar förbi otolkningsbara.

Å andra sidan älskar svenska tv-tittare *Solsidan* för dess psykologiska skärpa, och *Bibliotekstjuven* är en spegelvänd lösning av samma ekvation – med kyla istället för värme, ödesmättad teatersymbolik istället för vardagssatir. Båda ger utrymme för insikter och njutning. ✿

LITTERATUR

Kontakt för boklärda

Nyligen utkom en bok med de bästa kontaktannonserna från *London Review of Books*. **Fay Schopen** fascinerar av deras välformulerade cynism.

I OKTOBER 1998, NÄR MATCH.COM BARA VAR TRE ÅR GAMMALT, när *speed dating*, Facebook och Twitter låg långt bortom även de ivrigaste dejtarnas vildaste drömmar, introducerade *London Review of Books* sin första kolumn för kontaktannonser.

Medan kontaktannonser i andra tidningar oftast är baserade på gemensamma intressen, förstärkning av positiva drag och en nödvändig, om än något forcerad optimism inför processen, så är annonsörerna i *LRB* en smula annorlunda. Det är en plats där ärlighet och självföröringande härskar, och där intressen och hobbies, om de alls nämns, inte är av typen "skogspromenader".

David Rose, redaktör för boken *Sexually, I'm More of a Switzerland. Personal Ads from the London Review of Books*, är även *LRB*'s annonsredaktör. Till sin förvåning upptäckte han när han påbörjade sin tjänst att de kontaktsökande annonsörerna in spe ofta bad honom om råd. Varje förfrågan slutade med att den uppringande frågade Rose vad han tyckte. "Det är bra", sa Rose. "Kör på." Hans engelska tafatthet spelade sin roll, medger han, men för det mesta roades han uppriktigt av annonsörerna. Varför inte låta dem säga sanningen?

Resultatet är kontaktannonser som är konsekvent roande och hjärtnipande, skrivna och uppskattade av en säregt brittisk mix av intellektuella, humoristiska kufar och människor som inte står ut med tanken på att dejta på nätet. Att sätta in en kontaktannons i *LRB* är som att vara medlem av en mycket speciell, extremt tävlingsinriktad, litterär klubb. Annonserna är omsorgsfullt utformade, med referenser till allt från Abercrombie & Fitch till Slavoj Žižek. Det är ibland svårt att veta var de romantiska in-

viterna slutar och det litterära övertrumfandet tar vid. Men reaktionerna på annonserna från andra i branschen, säger Rose, är alltid desamma: förfärande. "Det här är förskräckligt", säger en kvinna, och erbjuder sig sedan att ta över kolumnen. "Man kan inte låta folk säga sådana här saker om sig själva."

David Rose framkastar tanken att annonsernas lockelse kanske är besläktad med Scheherazade-effekten – en term myntad av evolutionspsykologen Geoffrey Miller, med hänvisning till den persiska drottningen och historieberätterskan i *Tusen och en natt*: vi läser annonserna inställda på att skratta och vifta bort dem, men inser istället att vi fångas av deras uppfinningsrikedom. Annonserna är, som Rose uttrycker det, "små uppträdanden": dramer i miniatyr, svarta enreplikskommedier. "Vad kommer att hända härnäst?", frågar vi oss. Man kan lätt föreställa sig, påpekar Rose, hur upplysande – och skrämmande! – en volym med svar skulle vara.

I intervjuer har David Rose sagt att kontaktannonserna har varit en "blygsam framgång", med rapporter om "romanser, kurtiser, äktenskap och barn". Det är en fångslande – och underbar – tanke att även människor som utan vidare beskriver sig själva som "cantankerous dipshits" (grälsjuka idioter) också kan finna kärleken.

Översättning: Jim Jakobsson

I am Mr Right! You are Miss Distinct Possibility. Your parents are Mr and Mrs Obscenely Rich. Your uncle is Mr Expert Tax Lawyer. Your cousin is Ms Spare Apartment On A Caribbean Hideaway That She Rarely Uses. Your brother is Mr Can Fix You Up with A Fake Passport For A Small Fee. Man, 51. Box no.1407

Beard. Real ale. A load of bollocks about Marx. Short-lived sexual intercourse. You have to admire my honesty. Now get the drinks in. Man, 43, Camden. Box no.9219.

This advert originally contained a 300-word paragraph about cats but I edited it out. Woman, 36. Box no. 5637

My hobbies include crying and hating men. F, 29. Box no. 8620

Ryktet om fotots död ...

I en tid där massproduktion och digital teknik dominerar får det långsamma, hantverksbetonade och analoga ett helt nytt värde, skriver **Iggy Drougge**.

TIO ÅR HAR GÅTT SEDAN DIGITALKAMERAN gick från tekniskt kuriosum till överkomlig både för proffsfotografer och glada amatörer. Samtidigt gick proppen ur en hel industri. Både internationella storföretag som Agfa och den lilla fotohandlaren som sålde film och framkallning konkurrerades ut av asiatiska elektronikföretag och stora hemelektronikkedjor. Å andra sidan ledde det till ett nyväckt intresse för fotografi som inte varit större på 30 år. Genom mobilkameran finns en kamera i var mans ficka, och antalet bilder som delas på sajter som Flickr räknas i tiotusental i minuten.

Men det visade sig att de som spått den fotografiska filmens nära förestående död fick fel. Kodak och Fuji tuffar på, Agfas och Ilfords gamla fabriker har ställts om i ny regi för att klara mindre volymer. Det finns säkert ett hundratal olika filmemulsioner från Kroatien, Kina, Belgien och en rad andra länder, och som så ofta visar det sig att nischmarknader är vinstmarknader.

OM MAN SKA TRENDSPANA idag utgår man enklast från de moderiktiga kvarteren på Södermalm. Vid kaféborden kan man se ungdomar i utvalda second hand-plagg försedda med en Olympus tillverkad innan de ens var födda. Andra har plastkameror med plastoptik konstruerade i Sovjetunionen som säljs genom den populära modekedjan American Apparel. Bara en accessoar? Kanske i fallet med märken som Lomo, Smena och Holga, som lyckats förvandla aberrationer, vinjettering och oskärpa till en så stor trend att en av de populäraste "apparna" på Iphone är ett program för att införa samma bildfel i mobilkameran, för de som inte orkar med omvägen via fotolabbet.

Second hand-marknaden är idag ett sätt att få tag på välstylda plagg istället för kedjornas snabbstylda och snabbslitna kläder – eller att köpa välbyggd proffsutrustning utan att betala den månadslön som en ny Nikon D3 kostar. Marknaden är väl lämpad för att tillgodose grundläggande behov för massorna, men individualitet är svår att köpa för pengar.

Det kan förstås invän-

das att individualitet uttryckt genom kläder och varor också är en accessoar, men det är hårdvaluta på Söder och i andra trendmedvetna enklaver världen över. Där duger det inte med kläder från H&M, *Absolute Music* i hörlurarna och latte från Wayne's om man ska hävda sig. Föga förvånande frodas också de i övrigt utrotningshotade skivaffärerna i just dessa områden, och liksom i fallet med den fotografiska filmen går en nischprodukt som lp-skivan rakt emot den nedåtgående trenden för skivindustrin. Plattvänder har varit mycket tröga att ta till sig den digitala tekniken, och efter ett glapp på en generation har lp:n "återupptäckts" av 80-talisterna, både av kostnads- och livsstilsmässiga skäl.

EN SKIVSAMLING på vinyl kostar bråkdelen av nyinköp på cd, och bland dess förespråkare brukar lp-skivans kroppsliga egenskaper framhåvas. Skivan är "verkligare" än ett or och nollar, och konvolutet är ett konstföremål i sig, stort nog att sättas upp på väggen som prydnad. Mediet påverkar uttrycksformen, och om digitala musikformat uppmuntrar till uppstyckning – på en Ipod kan en hel skivsamling spelas upp i total ordning medan man hoppar från låt till låt – är lp-skivan linjär och sammanhållen: man lyssnar på ett helt album, som en 70 minuter lång upplevelse som blir mer än summan av de fristående spåren.

Just egenskapen av artefakt delas av vinylskivor och filmrullar, och såväl grammfonen som kameran har en inbyggd sensualitet i sin totala inriktning på att spela in eller spela upp i en tid när andra apparater snarare försöker klara av allt och litet till utan särskild inriktning. Detsamma gäller materialet; både vinylskivor och film är känsliga för damm och repor, något som kan vara nog så störande men av vissa rent av ses som en fördel, något som gör materialet mer "äkta". Här finns en li-

ten återstod av konstverkets förlorade aura i den digitala reproduktionens tidsålder – ett foto kan mångfaldigas i all oändlighet, men det finns ändå bara ett originalnegativ.

FÖR ATT CITERA EN amatör som egentligen är för ung för sin enorma trähandsförsedda spegelreflexkamera:

"Men det är inte främst [för bildkvaliteten] jag använder kameran. Det är hela konceptet som tilltalar. Den irrationella känslan; påtagligheten, kanske just i att allt är så stort. När man väl hittat sitt motiv så gäller det att sakta ner. Knalla lite fram och tillbaka, välja vinkel, ställa in tid och bländare utifrån hur man kommer att framkalla filmen och vilket skärpedjup man

vill ha. Tänka efter en gång till. Och så ännu en gång. Ta ett litet steg åt sidan för att justera utsnittet. Fokusera. Och så till sist, under koncentration, ta bilden. [...] Poängen är att det kändes att fotografera." (citerat från Fotosidan.se)

Det är *känslan* som räknas, "äktheten". Att ta sig tid att mäta ljuset, ställa fokus själv och visualisera bilden utan att kunna granska den på skärmen i samma ögonblick som man trycker av. Förväntan att efter fixering och sköljning få fram en bild uppbyggd av påtagliga silverkristaller istället för abstrakta pixlar, bävan att kanske bara få ut tomma rutor.

Lockelsen i det långsamma, det doftande och det "äkta", hur omständligt det än kan te sig, återkommer i många sammanhang idag, som ett tyst motstånd i en tid som lägger tonvikten på korta omsättningstider och massproduktion. *Slow food* istället för snabbmat, surdegar som värdas ömt istället för *bake-up* från 7-Eleven, och liksom det kemiska fotografiet återupptäcks av en yngre generation uppväxt med digitalteknik återuppväcks det traditionella måleri- et av en ny generation konstnärer.

Visst finns det en lika naiv som irrationell tendens i att ty sig till gångna tiders tekniker, ett slöseri med den resurs vi lider störst brist på: *tid*. I gengäld är tid något vi måste ta oss.

Man måste helt enkelt stanna upp och fokusera ett slag. ✨

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Svansjön på Marinskijteatern
St Petersburg

Fästningen Olofsborg

Johan Strauss i Wiens stadspark

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

Vår och sommar 2011

OPERA - BALETT - FILHARMONI

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 3/5-8/5 2011

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusopovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska Museet

Opera och balett – Marinskijoperan, Musorgskijoperan och Eremitageteatern
Kultursightseeing med svenskspråkig lokalguide

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: 8/6-11/6 och 17/6-20/6 2011

Riga – kulturstad med Jugendarkitektur, dramatisk historia och mångårig musikkultur. Elegant operahus och internationellt uppmärksammat operaföreställningar.

OPEROR – 8/6-11/6 *Aida*, *Turandot*, *Madama Butterfly*

17/6-20/6 *Eugene Onegin*, *Don Giovanni*, *Il Trittico*:

Il Tabarro, *Suor Angelica*, *Gianni Schocchi*

Utflykter – Barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA/NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 10/7-13/7 2011

Helsingfors – stor kultursightseeing, utmärkt boende och gourmémiddag

Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg

Retretti – internationellt omtalat konstcentrum

Operorna uppföres på fästningen OLOFSBORG

"Tosca" och "Lohengrin"

OPERAFFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 26/7-31/7 2011

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvecchio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala

Ravenna – Mosaikernas stad! Dante Alighieris stad!

Venedig – kanalernas, kyrkornas, musikens och konstens stad

OPERA på arenan i Verona: AIDA och Nabucco

Kultursightseeing

ENESCUFFESTIVALEN I BUKAREST

Reguljärflyg: september 2011

Opera! Filharmonik! Köruppföranden!

Recital! Jazz!

UPPLEVELSERESOR

I PILGRIMERNAS FOTSPÅR

Reguljärflyg/buss: 18/4-26/4 2011

Bilbao – pilgrimstrappa och Guggenheim museum.

Burgos och Leon – enorma påskprocessioner, magnifika katedraler och kloster.

Astorga – Gaudis biskopspalats.

Ponferrada – enorm tempelriddarborg.

Castrojeriz – Pilgrimsbyn, en gång med sju pilgrimskyrkor.

Santiago de Compostela – slutmålet med mäktig pilgrimskatedral.

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: 3/6-12/6 2011

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrade svensksbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin Chersonesus, Livadiapalatset – platsen för **Jaltakonferensen 1945**, och tatarcolonin i **Baktiseraj**.

Odessa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i *"Eugene Onegin"*.

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovvagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår! Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 20/8-28/8 2011

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transsylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och berglandskap

Donau-deltat – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stör

Sinaia – "Karpaternas pärla", Pelés slott och 1600-tals kloster.

Licensierad engelskspråkig lokalguide.

Svensk färdledning

KULTURHISTORISK ODYSSE I DET KÄNDA OCH OKÄNDA GREKLAND

Reguljärflyg/buss: maj månad

Athen - Korint - Mykene - Epidauros - Tripolis - Sparta - Mistra - Kalamata - Olympia - Delphi - Meteora - Thermopyle

Svenska Kulturresor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturresor.se info@kulturresor.se

Sjukt i sjukvården

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik och verksam vid FOI

I februari kunde man läsa en artikel i *Dagens Medicin* (på nätet) med rubriken "Sjuksköterskor i Kalmar län utbildas kring mångkultur". Citat:

"Landstinget i Kalmar län satsar 150 000 kronor för att överbrygga kulturskillnader. Patienter som har svårt att passa tiden och patienter som inte vill betala förrän de träffat en läkare är exempel på problem, som kan förklaras med kulturella skillnader, som vårdpersonal möter i sin vardag, rapporterar Sveriges Radio Kalmar. För att öka kunskapen om andra kulturer startar nu Landstinget i Kalmar län ett pilotprojekt där personalen på hälsocentralerna i Blomstermåla, Högsby och Hultsfred ska utbildas under tre års tid.

– Det fick oss alla att tänka efter. Det är olika på hur man ser på sjukdomar, hur man ser på tider, att det inte alltid är man själv som har rätt, säger distriktssköterskan Gunnel Johansson på Blomstermåla hälsocentral, till Sveriges Radio Kalmar."

Alltså: under tre år (!) ska personalen "utbildas", det vill säga medvetandegöras om att man i olika kulturer kan ha olika syn på vad det innebär att "komma i tid". Detta kan man problematisera under tre år, även om jag har svårt att se hur man ska fylla ut tiden. Kanske hyr man in tidigare patientgrupper som kommit för sent respektive i tid, för att sedan med läkare, kuratorer och mångkulturer experter prata om hur det kändes att komma i tid och att komma för sent, för läkaren, patienten och den administrativa personalen. Kanske man kan få in ett genusperspektiv också? Alla ska få ge sin syn på saken i en anda av förståelse för "den andres" syn på tidsbegreppet. Vad innebär det egentligen att säga "klockan 15.00"? Kanske kommer man här att gå in på relativitetsbegreppet och dra Einsteins tidsdilatation med tillhörande formel och räkna på några olika fall. Vad är det annars som tar tre år? Det svarar ju mot just den tid det i normalfallet tar att skaffa sig en kandidatexamen i fysik.

Sedan har vi betalningen. Lösningen kan ju inte vara dialog med tydlig information om att det är så här svensk sjukvård fungerar – man betalar före besöket, utan vårdpersonalen måste bredda sig i sin kulturella kompetens. Den bakomliggande komplexa problematiken kring betalningsmotviljan måste analyseras ur ett mångkulturperspektiv – här behövs etnologer, beteendevetare och mångfaldscoacher! Genom att läsa på om andra kulturer och hyra in mångfaldsexperter kanske personalen kan förstå och vara ödmjuk inför det faktum att alla inte vill betala. Precis som man borde hålla kurser för politiker så att de kan förstå att svenska skattebetalare inte vill finansiera vare sig genusvansinne eller mångkulturell breddning för var och varannan yrkeskategori. Men den idén är det fortfarande ingen som förverkligat, trots det stora behovet.

Att det är ett "pilotprojekt" antyder att det handlar om en förstudie där man testar och utvärderar utbildningen innan den implementeras i full skala, vilket kan tyckas vara en tröst. Men i sådana här fall brukar det ju oftast vara en fråga när, och inte om, det blir en fullskalig rikstäckande implementering, ungefär som med genusutbildningar. Och som med "Livskunskapen" i skolan där samtliga välkända program nyligen dömdes ut av Skolverket. Men experter, konsulter och coacher tjänar ju pengar på den här fördumningsindustrin där man idiotförklarar medborgarna och håller långa utbildningar i "medvetandegörande". Att man går ut öppet i media med sin mångkulturella utbildning i tidpassning och betalning visar tyvärr att fördumningsindustrin gett resultat. ✖

I korthet

VIKBODAGBOK DEL 3

DET VIKTIGA FINSTILTA

Vikbolandet, vecka 7. Jag pratar med Ann i dagistamburen. Hennes dotter har haft akalasi och genomgått samma operation. Jag lovar hälsa G så mycket. Kvart över två ringer Lasse igen. Jag satt med en text – erfär en viss irritation när jag svarar. Vad säger han? Makheba hade ett kolikanfall ... måste avlivas. Veterinären gav henne

sprutan för mindre än en timme sedan. När jag svänger upp med bilen ligger hon vid vedboden på stallbackspan; en siluett. Marie-Louise har stallkläderna

på sig, står i köket och talar i telefon. Jag lägger bältet om B och går dit för att titta. Öppen ögonspringa. Magen stinn och svullen under vinterpälsten. I snön en gulskiftande fläck: urinen sipprar sakta ur henne. Från hagen hörs en gnäggning – Makheba var Leahs mamma. Gjöjemånad. Licensjakten avslutad: 19 av 20 tilldelade vargar skjutna. Jag läser i en annans dagbok. 15 februari 1981 antecknar Joyce Carol Oates: "Vad menas med ambition? Hur mäter man det?" Torsdag. Gröna bensindunken halvfull. Tillräckligt med tvåtaktsolja finns också. Jag dröjer kvar i garaget. Passar på att skärpa kedjans skärtänder; justera underställningen. Det viktiga finstilla: från insidan och utåt i rätt vinkel. Emellanåt mumlar jag svordomar men känner mig lugn. Asparna vid jordkällarn ska fällas, vilket kommer att ge ved och mera ljus i festlokalen.

Ola Klippvik

Moderniteten är det övergående, det flyktiga, det tillfälliga, hälften av konsten vars andra hälft är det eviga och oföränderliga.

Charles Baudelaire, Konstkritik

Lexikon över vedertagna åsikter

egalitär, av fr. égalité, likhetskännetecken, m fokus på jämlikhet. Pos term anv om kritik av auktoritet på basis av bildning. Neg term anv om folkligt förankrade åsikter som utmanar antielitistisk elit. Se även Schlagerfestivalen, tabloidpressen, Sverigedemokrater, Flashback, meritokrati, nyliberalism, Anders Borg.

egoism vedervärdig politisk ideologi av typ nylib. Dock positiv egenskap i ungdomskultur. Att ej tillmäta auktoriteter ngn betydelse: "Jag tar ingen skit." Se även narcissist, narcissism, nyliberal, Anders Borg.

Egypten, republik i östra Nordafrika, vid Medelhavet och Röda havet. Numera demokratiskt mönsterland nr 1 i Mellanöstern. Se även Israelkritik, Muslimska brödraskapet, militärdiktatur.

ekonomi, bör styras av staten och är av vikt i kultur men ej i företag. Se även Anders Borg, Spanien, Irland, statsfinanser, konstnärsskandier.

ekvilibrist, Problematiske egenskap i kultur-

sammanhang, dock ej i ny-cirkus lr sport/fotboll. Se även fascism, elitism, elit, lindans, cabaret, Zlatan.

elev, Linné 1746, från fra. élève, till elever, uppfostra; under inflytande av ital. allievo, till allevare, uppfostra- lat. allevare, upplyfta (till ad- o. levis, lätt), I betyd uppfostra numera emblem f destruktiv skol- och utb politik där man förordrar kunskap ist f pers-utv. Jfr egoism, major Björklund, Klass 9A, kadaverdisciplin.

elit, från fra. élite. Positiv term i betyd tilltro till en antielitistisk e av pol korrekt tyckande. Negativt i bemärkelsen att försöka skapa en e av högt ut experter. Se Aftonbladet, Jan Guillou, Twitter, Platon, Sokrates, Jan Björklund, major, Big Brother.

emancipera, av fra. émanciper, från lat. eman-

cipäre, avsäga sig sin.egendomsrätt. Om kvinnans emancipation användes dessa uttryck väl först på 1840- o. 1850-talen, i sht av Fr. Bremer samt om den bekanta mamsell Säger. Numera statlig angelägenhet som regleras via lag för skapandet av idealsamhälle med 50-50-representation av män och kvinnor överallt. Se även Bolagsstyrelser, feminism, statsfeminism.

erotik, efter f ra. éro-tique, av grek. erōtikōs, till érōs (genit. érōtos), kärlek; av dunkelt urspr.

Numera anv hdvsklgn om kärlek av icke-dunkelt urspr i kontrast till kärlek av dunkelt urspr. Se även pornografi, sexualitet, hbt.

essens, Jfr kvintessens. Mkt probl term i samband med kön, etnicitet och sexualitet. Ofta anv i kontrast till konstruktionism, enl vilket ngn ej står att finna. Dock positiv term betr viss form av etnicitet såsom palestinsk, samisk osv.

Han fångar landskapet

Fredrik Landergren förs i sina målningar gestalta känslor av trygghet, sammanhang och överblick – utan rädsla för att uppfattas som naiv och godtrogen. Och han vågar likaledes anknyta till ungefär 100 år gamla, svenska konstnärskap som har närmast sig samma sorts upplevelser: målningar som utforskar föräldraskapets känslor av stabilitet, lugn och kontinuitet. Eller som fångar landskapet före eller efter den dagliga tillvarons hets och kaos – för att inte tala om den bohusländska semesterstillheten. Inte sällan handlar det om ett slags existentiella grundupplevelser, där allt tycks stå och vänta: mellan död och liv; mellan konstverkets livlösa materialitet och den organiska naturen eller den varmt pulserande människokroppen.

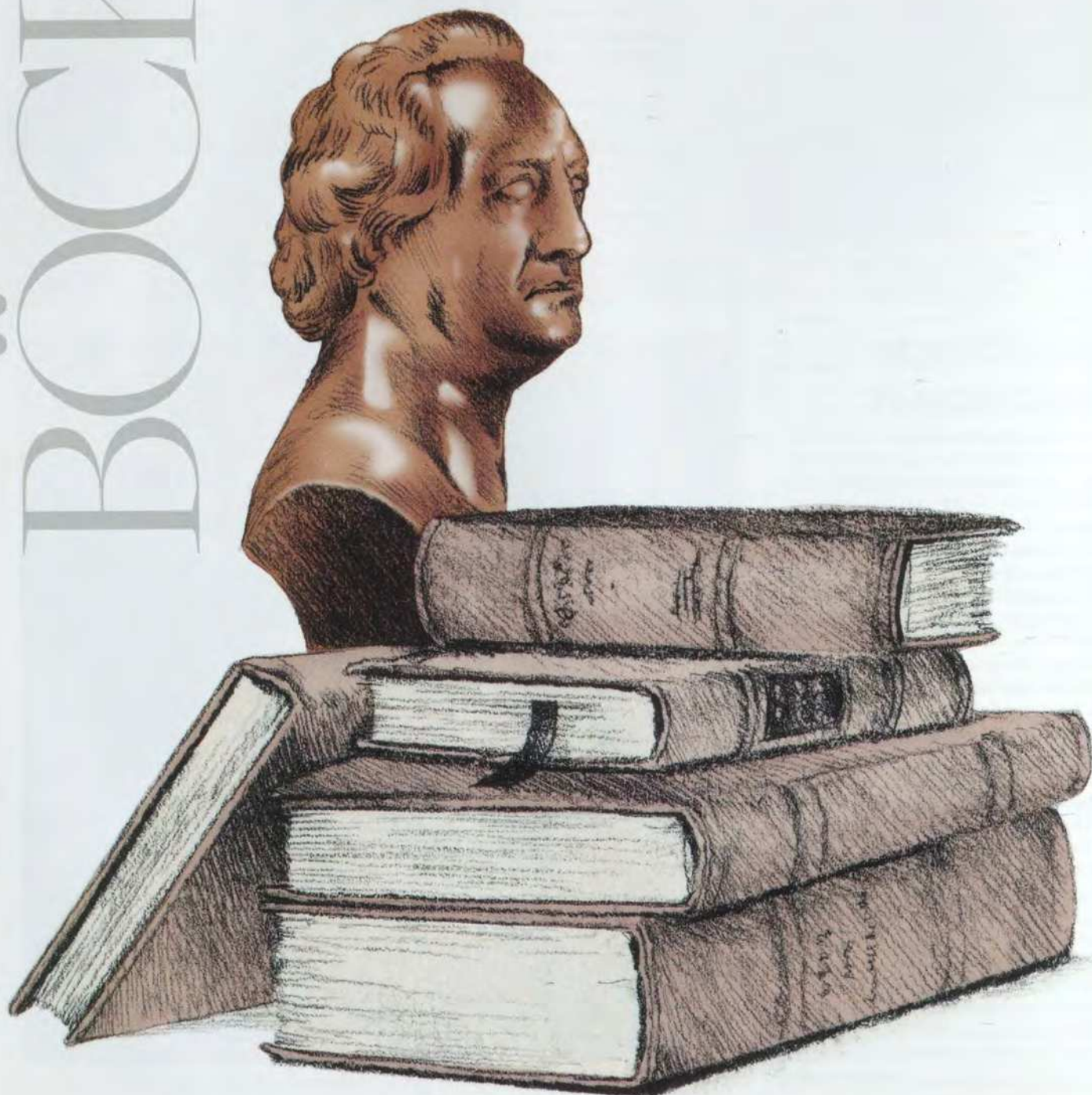
Nu erbjuds, för första gången på åtta år, en möjlighet att i Stockholm ta del av Fredrik Landergrens måleri, i en stor separatutställning på Konstmuseet (Smålandsgatan 7). Där visas mellan den 2 och den 27 april (tisd-sönd, eftermiddagar) ett fyrtiotal verk. De spänner mellan gigantiska landskapsmålningar och intima porträtt. Allt skapat i en figurativ tradition som sträcker sig från Carl Wilhelmson, prins Eugen och Eugène Jansson till Ola Billgren och Gerhard Richter.

Johan Lundberg

Fredrik Landergren, Solnedgång över Stocksundsbron.

Bland detta nummers recensioner: Torbjörn Elensky diskuterar Egyptens muslimska brödraskap; Lorenzo Cassini träffar barockens libertiner; Martin Lagerholm hittar litteraturen som förändrade världen; Olle Häggström sätter ned foten om vetenskaplighet; och Anna-Lena Laurén ser maktens förgänglighet i Ryssland.

Tahrirtorgförd demokrati.

FOTO: CORENTIN FOLLEN/SPAIN/SCAMP

Brödraskapet är inga demokrater

Muslimska brödraskapet har hamnat i fokus genom den senaste tidens händelser i Egypten. Vad har rörelsen för mål och hur kan den komma att påverka Egypten och västvärlden? Två nya böcker kastar ljus över frågan.

POLITIK

Egyptierna har nyss lyckats stöta sin hatade diktator. Protesterna på Tahrirtorget fångade hela världens uppmärksamhet. Vi var många som satt klistrade framför skärmarna och följde revolutionen i direktsändning. Feststämningen i Kairo den 11 februari när Mubarak äntligen gav upp kändes hela vägen till Stockholm! Oavsett utgången nu då ett nytt system ska byggas på resterna av det gamla kommer utgången av den egyptiska revolutionen att påverka politiken och människornas liv i landet, liksom de omgivande både islamiska och andra staterna i många år framöver.

Det var en kamp mot en diktator, och i högsta grad för demokrati, även om inte alla som krävde demokratiska val på Tahrirtorget är demokrater i västerländsk mening.

Muslimska brödraskapet deklarerar öppet att den demokrati de är intresserade av enbart är en valteknisk procedur, inte några "västerländska demokratiska värderingar". Men kanske är en arabisk variation på demokrati, med inslag av islam, och rentav islamism, bättre än den gamla sortens kleptokratiska despoti? Skam den som baserar sin egen trygghet på någon annans förtryck. Diktaturers stabilitet är högst illusorisk: äts de inte upp inifrån av korruption gör deras rigiditet ändå det omöjligt för dem att förändras och växa med de växlande tiderna.

Samtidigt med händelserna i Egypten pågår en debatt här hos oss som rör multikulturalismen som politisk doktrin, det vill säga tanken att olika kulturer ska leva sida vid sida i samma land, och att man föds in i en kulturell gemenskap som sedan blir del av ens livsöde. Och alltid när det gäller multikulturalismen är det islam som tycks erbjuda de största problemen.

Ingen klagar på att det finns chinatowns i de flesta storstäder, ingen har problem med indiska restauranter (fast de flesta, åtminstone i Stockholm, lär drivas av muslimska pakistanier) men förekomsten av muslimer och moskéer i innerstaden tycks ännu vara ett problem för många. Somliga går å andra sidan så långt som att påstå att muslimerna är vår tids judar, och att "islamofobi" är en typ av fördom som är lika allvarlig som antisemitismen. Ett är säkert: ingen annan grupp betraktas i så hög grad som särskild, som extra problematisk och extra utsatt, och ingen annan grupp av medborgare bemöts heller med sådan nervös välvilja från offentligt håll.

Muslimerna har, till skillnad från så gott som alla andra invandrargrupper, särskilda talesmän. Personer med kulturmuslimsk bakgrund, oavsett vad de själva tror eller hur de ser på världen, an- »

ses behöva företrädas av särskilda religiösa representanter. Dessa representanter sitter i kommittéer, konfererar med makt-havarna, talar ut i pressen och för ideligen ordet för "muslimernas" räkning, utan att det någonsin tycks bli riktigt klargjort vem som har valt dem eller hur många de egentligen representerar. Det hela är gåtfullt, och det är ett läge som utnyttjats skickligt av avläggare till Muslimska brödraskapet (MB), samma organisation som av en del bedömare antas kunna hota övergången till demokrati i Egypten. Våra problem hänger ytterst samman, och därför är det viktigt att vi sätter oss in i vad de islamistiska rörelserna står för, och benar upp problemets sanna natur.

Det finns all anledning att vara mycket noggrann med distinktioner när man diskuterar så känsliga ämnen som detta. Att en oppositionsrörelse som Muslimska brödraskapet kan ha en plats i Egyptens framtida demokrati verkar ofrånkomligt. Men de ska naturligtvis inta sin plats som ett parti bland andra, i en demokrati baserad på ett minimum av rätts-säkerhet, självständiga domstolar, föreningsfrihet, mänskliga rättigheter och så vidare. Risker är att MB försöker underminera själva demokratibygget, och i sin politiserade religions intresse ointetgör skapandet av de självständiga institutioner som är minst lika viktiga som de återkommande, fria och hemliga valen – och som, vågar jag påstå, bygger på principer som fungerar var som helst i världen. Men varför ska MB ha en plats i Europas poli-

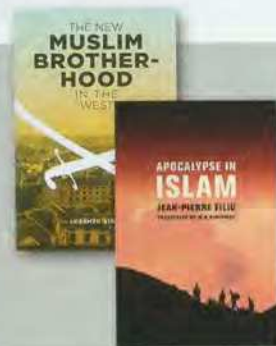
Och jo, Muslimska brödraskapet vill faktiskt att hela världen ska underkastas islam, och de vill att sharia ska vara grunden för all lagstiftning. Men också vi kritiker måste ifrågasätta realismen i detta mål.

tik? Vad vill de egentligen här? Vad har de för mål? Hur arbetar de? Och hur bemöts de av våra politiker och media?

I den svenska offentligheten uppträder både apologeter och vedersakare av MB. Den ena sidan vitmenar dem, urskuldar alla extrema yttranden och menar att de sedan länge tagit avstånd från våldet, medan den andra framställer dem som en ren ondskans kraft, med sikte inställt på att erövra hela västvärlden, återinföra kalifatet och göra sharia till global grundlag. Extra svårt att skaffa sig en riktig uppfattning om MB:s egna intentioner blir det genom att de dels använder en mängd andra organisationer som fronter, dels att de, enligt återkommande uppgifter, framför ett budskap inför en västerländsk publik, och ett

THE NEW MUSLIM BROTHERHOOD IN THE WEST
LORENZO VIDINO
Columbia University Press 2010

APOCALYPSE IN ISLAM
JEAN-PIERRE FILIU
ÖVERS. M.B. DEBEVOISE
University of California Press
2011

annat inför de införstådda. Men det är en ganska osäker taktik. Många araber, muslimer liksom ateister, liberaler och socialister, kan utan förhinder läsa och förstå även MB:s arabiska uttalanden och bulletiner. Och kritikerna i arabvärlden skräder inte orden.

Det är inte frågan om något sofistikerat hemlighetsmakeri, och det krävs inga avancerade läckor för att sanningen om MB:s uppfattningar i olika frågor ska komma till allmänhetens kännedom. Och jo, de vill faktiskt att hela världen ska underkastas islam, och de vill att sharia ska vara grunden för all lagstiftning. Men också vi kritiker måste ifrågasätta realismen i detta mål. Det verkar mer som storhetsvansinniga fantasier. Och i praktiken är väl MB också tvungna att vara realistiska, arbeta utifrån de förutsättningar som finns och kompromissa och jämka sig fram i den politiska verkligheten? Visst är det så. De har också uppträtt som fulländade pragmatiker, både i Egypten och i västvärlden. Betyder det att vi inte ska ta deras egna uttalande mål på allvar?

för oss över till det riktigt stora problemet i samtidens politik: Vad är det som gör att denna minoritetsgrupp, dessa extremister som utnyttjar religionen som politiskt verktyg fått sådant oproportionerligt inflytande?

Den italienske forskaren Lorenzo Vidino, verksam vid Harvard, och författare till vad som sägs vara den första boken om al-Qaida i Europa, *Al Qaeda in Europe: The New Battleground of Global Jihad* (2005), har nu skrivit vad som lär bli ett standardverk om MB i väst: *The New Muslim Brotherhood in the West*. Lorenzo Vidino kallar Muslimska brödraskapets europeiska och nordamerikanska avläggare för "The New Western Brothers" (NWB). Han förklarar deras historia såväl som deras samtida strategier på ett mycket tydligt och övertygande sätt, som dessutom kompletterar och bekräftar Kenan Malikis tes om hur en omsvängning under 80-talet förflyttade fokus från "invandrare" i stort, till olika etniska och religiösa minoriteter, där just de muslimska grupperna intagit en särskilt framträdande position, som accentuerats i extremt hög grad sedan Rushdieaffären 1989. Enligt Vidino åtnjuter NWB egentligen inte något stöd av majoriteten av muslimer i något europeiskt land, men de har sedan starten här varit skickliga på att organisera sig på de lokala samhällenas villkor.

De första islamistiska organisationerna i Europa var studentorganisationer, sedermera har också otaliga kommittéer och intressegrupper av olika slag skapats, där emellertid inte sällan samma medlemmar arbetar i flera av grupperna vilka i sin tur samverkar i olika paraplyorganisationer. Medlemskapet i MB är inte heller formellt, det finns inte registrerat i form av partiböcker och liknande, utan bygger på affinitet i åsikter. Yussuf Nada, som var en av de tusentals bröder som fängslades av Nasser 1954, och som sedermera bosatt sig i Schweiz och spelat en viktig roll för MB:s inträde på den europeiska scenen, menar att det över huvud taget inte rör sig om någon formell organisation, utan om "a common way of thinking". Och en annan egypt-

tier, Mohammed Akef, som varit ledande i egyptiska MB fram till januari 2010, karaktäriserar rörelsen som "En global rörelse vars medlemmar samarbetar med varandra över nationsgränserna, grundad i samma religiösa världsbild – att islam ska spridas, till dess att den styr världen". Detta gör det svårt att veta vilka som kan sägas vara sympatisörer. Rörelsen har dåligt rykte och kopplas ofta till både terror och en extremt reaktionär syn på religion och samhälle – till exempel med upprepade yttranden av en ledande MB-associerad predikant som Yussuf Qaradawi om dödsstraff för konvertiter från islam liksom för homosexuella, liksom återkommande uttryck för ett judehat som går långt utanför den pågående konflikten i Mellanöstern. Det mesta av detta inte bara olämpligt utan direkt olagligt i Europa. En av rörelsens viktigaste ingångar till den europeiska offentligheten är deras medvetna strävan att

våld som kampmetod, åtminstone utåt och tills vidare, så frågan är vilken roll de kan spela när det gäller att stoppa ytterligare radikaliserings av unga muslimer i Europa. Pessimisterna menar att man genom att samarbeta med dem legitimerar islamismen i samhället, och att NWB såväl som MB kan vara inkörsportar till våldsam jihadism, medan optimisterna pekar på exempel som IRA/Sinn Féin, och menar att vi måste tala med de "moderata muslimerna" för att hålla de extremistiska stängda. Själv menar jag att om man från västerländskt håll ända från början betraktat religion som en privatsak och inte sett muslimer som ett annat slags människor, vars talan måste föras av religiösa talesmän utan som medborgare vilka som helst, med åtföljande rättigheter och skyldigheter, skulle vi aldrig ha bidragit till att "pumpa upp" NWB. Vi behöver lika lite imamer som för muslimska medborgares talan

” Den växande tron på apokalypsen i den muslimska världen ... är många gånger fascinerande läsning, och full av oväntade vändningar, som till exempel den att Jesus väntas återvända för att härskas i islams namn.

göra Palestinafrågan till sin. Redan innan Hamas, som är MB:s palestinska gren, grundades i slutet av 80-talet fanns planer på att "islamisera" den tidigare nationella frågan och skaffa sig sympatier i både arabvärlden och Europa via Palestina.

Vidino skildrar ingående den enorma skicklighet med vilken ett litet antal tongivande islamister från 50-talet och framåt byggt upp europeiska nätverk, och han beskriver ingående deras mycket pragmatiska förhållande till politiken i de samhällen där de verkar. De har också gått från att vara beroende av mäktiga finansärer i främst Förenade arabemiraten, till att ha skapat egna ekonomiska system, som ger dem ett stort mått av oberoende. Nyligen har Storbritanniens premiärminister David Cameron, såväl som Tysklands förbundskansler Angela Merkel och Frankrikes president Sarkozy, i uppmärksammande tagit avstånd från multikulturalismen och det stöd man från offentligt håll givit till inte minst islamistiska grupper. Det är välkommet i princip – det verkar som hans rådgivare äntligen har läst Kenan Malik, och kanske Lorenzo Vidino med, men allt handlar om hur frågan behandlas framöver. Man kan inte under decennier bygga upp ett samarbete med dessa organisationer, bara för att sedan från en dag till en annan säga tack och adjö.

NWB har liksom MB tagit avstånd från

som vi behöver präster som för katolikers eller guruer som för hinduerna.

Givetvis kommer det aldrig att helt gå att utesluta religiösa känslor och uppfattningar ur offentligheten eller ens den politiska diskursen. Hur gärna man än skulle vilja ha en helt ren liberal demokrati, uteslutande baserad på förnuftet, är det bara att inse att denna förblir en utopi – eller kanske i vissa fall rentav en dystopi. Det som gäller är åtminstone att så mycket som möjligt av det som påverkar beslutsfattare skall vara medvetet och redovisas öppet. Hemlighetsmakeriet bakom NWB i alla dess former, de upprepade anklagelserna för *double talk* bildar grogrund för konspirationsteorier.

Med tanke på den polarisering som har kommit att prägla det offentliga samtalet kring dessa frågor, med alla dessa anklagelser och motanklagelser – för planer på islamistiskt maktovertagande respektive islamofobi – är det helt nödvändigt att alla som har ett djupare intresse för samhällsfrågor läser på mera själva. Experterna uppträder alltför ofta som ensidiga försvare, och belackarna är alltför intellektuellt slöa och ivriga att tillskriva kollektivt skuld. Nu är det upp till medborgaren att själv ta tag i sitt medborgarskap och skaffa sig de kunskaper den behöver för att få en riktig uppfattning om sakernas läge. Ingen annan gör jobbet åt oss.

En annan nyutkommen bok, som är mycket läsvärd för den som vill skaffa sig större grundkunskaper, är Jean-Pierre Filiu *Apocalypse in Islam*. Filiu är professor vid Sciences Politiques i Paris, tidigare också diplomat i Mellanöstern, med djupa kunskaper i både språk och kultur i området. Det är ett mycket extremt område han behandlar: den växande tron på apokalypsen i den muslimska världen, förväntningarna på en stor kosmisk slutstrid och den yttersta domen. Filiu är nog med att påpeka att det rör sig om en extrem form av tro, som inte alls omfattas av muslimer i allmänhet, men som likväl sprids via storsäljande böcker och internet sajter med jihadistisk propaganda. Särskilt stark är tron i den shiitiska traditionen, där den av flera bedömare anses vara ett viktigt inslag i Ahmedinejads världsbild – vilket onekligen gör att det är ganska svårt att räkna honom till de rationella politiker med vilka man kan föra konstruktiva samtal baserade på verkliga förhållanden. I korthet går det ut på att det kommer att stå en sista strid, i vilken Mahdin skall besegra den enögde Antikrist såväl som Sufyani, varefter Jesus kommer att upprätta ett islamiskt världsherravälde och de sista otrogna alla kommer att omvändas till islam. Det finns såklart oerhört många fler varianter och fina teologiska subtiliteter, såväl som rena folksagorna, knutna till denna mytologi. Filiu utreder den historiska bakgrunden med stor kunnskap, via den klassiska islamiska lärdomen och tänkare som exempelvis Ibn Khaldun, fram till våra dagars sensationistiska pamphlettförfattare.

Det är många gånger fascinerande läsning, och fullt av oväntade vändningar, som till exempel den att Jesus väntas återvända för att härskas i islams namn – vilket rimligen troende kristna måste uppfatta som ett hädiskt påstående, om de nu bryr sig om detta. Men bortsett från de otäcka politiska implikationerna och risken för eskatologisk irrationalitet hos Irans politiska och religiösa ledare är det en annan sak i boken som är verkligt fascinerande, nämligen den oväntade roll som amerikanska predikanter spelar i förnyelsen av dessa islamiska traditioner. Muslimiska domedagspredikanter har i allt högre grad kommit att fästa tonvikten vid Jesus, vilket dels underlättar tron för västerländska konvertiter med kristen bakgrund, dels skapar helt nya trådar till högerkristna i USA.

Återkommande i dessa kretsar är både konspirationsteorierna, med frimurare och judar i centrum, samt uppfattningen att platser och områden kring våra dagars Israel och Palestina är centrala i den sista striden. En av de viktigaste propagandis-

>>

terna för denna de religiösa extremismernas konvergens är den turkiske Harun Yahya. Han propagerar för en muslimsk form av den ursprungligen amerikanska kreationismen, och kombinerar det med konspirationsteorier om judar, frimurare och homosexuella, förnekande av Förintelsen och apokalyptiska fantasier som glatt drar in amerikanska högerkristnas idéer och anpassar dem till en islamisk kontext.

Mycket av detta skulle man väl kunna skratta åt. Det är idéer som är så främmande för den absoluta majoriteten av oss, i Sverige, liksom övriga Europa – men även för majoriteten av troende kristna såväl som muslimer. Men skrattet fastnar i halsen när man ser vilka enorma resurser som finns bakom exempelvis en man som Harun Yahya. Det produceras praktfulla böcker, internetsajter och filmer som ska sprida budskapet. Dessa religiösa och politiska extremister jobbar för högtryck – och en del har uppenbarligen kanaler rakt in i de politiska beslutsfattarnas kretsar. Bland annat har den turkiska staten blockerat internetsajter på Harun Yahyas begäran, exempelvis förbjöds Richard Dawkins hemsida 2008, vilket kanske ger en fingervisning om hur pass modern och demokratisk den turkiska islamismen är när det kommer till kritan.

Vi människor har en tendens att tro att andra tänker som vi och att de värderar samma saker som vi. Därför är det mycket svårt att ta in att det faktiskt kan finnas helt andra sätt att se på saken än dem vi tar för givna. Sätt som också kan verka helt galna eller rentav ondskefulla för de flesta av oss. Ett vanligt misstag i det läget är att vi börjar rationalisera, och förklara att den eller den – Muslimska brödraskapet, kristna eller muslimska apokalyptiker och så vidare – egentligen tror eller menar något annat än vad de själva säger. Vi kan anse oss veta att deras idéer är helt verklighetsfrämmande, och vi rationaliserar gärna åt dem – till exempel att Muslimska brödraskapet visst vill ha demokrati, fast de själva klart och tydligt säger att de bara vill ha demokrati för att kunna ta makten via den och sedan införa islamiskt styre. Självt tror jag att det är viktigt att vi håller huvudet kallt, och inte drar förhastade slutsatser. Men vi bör se över våra egna värderingar, och inse att alla faktiskt inte tänker som vi, och vi bör vara beredda att bemöta dem, oavsett var de kommer ifrån, när de försöker utnyttja vår tolerans och våra öppna samhällen till att sprida intolerans, lögn och vidskepelser.

Den ordning vi har här är inte naturligt, utan skapad av oss människor genom århundradens strider och debatter, och den är värd att försvara. Det är fortfarande så att folk flyr hit, inte härifrån.

Torbjörn Elensky

Romaner som

LITTERATUR

Hur ser förhållandet ut mellan litteraturens autonoma sfär och dess historiska och politiska inflytande? Går det att föreställa sig ett estetiskens rum frikopplat från den övriga tillvaron, helt befriat från världsliga angelägenheter? Visst finns det en tydlig ideologisk diskrepans mellan uppfattningen att litteraturen i första hand bör ägna sig åt universella och "intresselösa" frågor, och synen på litteraturen som ett instrument för olika politiska eller sociala intentioner. Men många av världslitteraturens stora författarskap är lysande exempel på att det oftast inte är särskilt täta skott mellan formmedvetenhet och engagemang, mellan text och tendens, och att den raffinerade konstprosan myck-

et väl går att förena med ett intresse för samtidsfrågorna.

Problematiskt blir det först när vi på olika vis försöker mäta litteraturens inverkan på den faktiska historien eller på samhället i stort. Att Dante och Shakespeare, Goethe och Dostojevskij starkt influerat människans syn på sig själv och sin värld går förstås inte att förneka, men att rent konkret leda i bevis när, var och hur i den historiska och politiska verkligheten som effekterna av deras litterära verk blivit påvisbara, vore en desto knepigare uppgift. Och en högst tvivelaktig sådan, eftersom man därmed vore böjd att reducera såväl litteraturens som den mänskliga andens värden till det mätbara och evidenta.

Men dessa risker har inte skrämt den tyske idéhistorikern Dirk van Laak, redaktör för den nyligen utkomna antologin *Literatur, die Geschichte schrieb* ("Lit-

Illustration från Lord Byrons *Don Juan*.
KOPPEL/GETTY IMAGES/REX

förändrat världen

teratur som skrev historia”), som helt enkelt presenterar ett antal litterära verk som man menar har uppnått konkreta politiska, samhälleliga eller kulturella förändringar i sin samtid. Dirk van Laak är naturligtvis inte omedveten om vanskligheterna med antologins metoder och syften, varför han i ett kritiskt förord inte bara argumenterar för antagandet att gränsmärkena mellan den ”engagerade” och den ”rena” litteraturen de senaste hundra åren gradvis suddats ut, utan också

skärper kraven på sina egna urvalsprinciper. Så tar antologin exempelvis inte upp de klassiska verk ur litteraturhistoriens kanon som haft en mer allmän och varaktig inverkan på vår kulturhistoria och på den mänskliga anden, och inte heller tongivande eller revolutionerande vetenskapliga och filosofiska skrifter. Istället ägnar sig texterna uteslutande åt skönlitterära verk som inte bara fångat in tidsandan i största allmänhet eller som går att avfärda som

momentana skandalböcker, utan vars effekter bevisligen lett till konkreta historiska, politiska, sociala eller juridiska förändringar. Av praktiska skäl har man här också begränsat sig till de senaste två seklerna, och under denna period reducerat det stränga urvalet till sjutton titlar.

Artikelförfattarna är liksom redaktören verksamma litteraturvetare och historiker vid Justus-Liebig-universitetet i Gießen, och texterna ett resultat av en föredragsserie som arrangerades häromåret på universitetets Zentrum für Medien und Interaktivität. Antologin börjar dock inte särskilt övertygande, ty Rainer Liedtkes inledande text om Lord Byrons medverkan i grekernas frihetskrig mot turkarna på 1820-talet behandlar i själva verket inte något specifikt litterärt verk utan snarare den lyskraftige diktarens famösa personlighet och överdriver dessutom Lord

**LITERATUR,
DIE GESCHICHTE SCHRIEB**
DIRK VAN LAAK (RED.)
Vandenhoeck & Ruprecht 2010

Byrons betydelse för utgången av grekernas kamp för självstyre. Att den engelske äventyrarens penna fick hjärtan att brinna och att hans verspos *Don Juan* påverkade den tidens filhelleniska rörelser i Europa står förvisso bortom allt tvivel. Men kopplingen mellan detta och de europeiska stormakternas intervention i den grekisk-turkiska konflikten tycks inte ha varit särskilt stark, trots grekernas många resta monument till "Lordos Byrons" ära.

Lika långsökt är exempelvis Raimund Borgmeiers artikel om H. G. Wells roman *Den första färden till månen* (1901), som i sin tekniska detaljrikedom skall ha fungerat som ett slags fiktiv förlaga till 1969 års resa till månen med Apollo 11. Också här förväxlar man litteraturens förmåga att inspirera med dess konkreta roll i händelsernas utveckling. Så är också fallet i Winfried Speitkamp's text om Joseph Conrads *Mörkrets hjärta*, även med hänsyn till att den berömda romanen under sin samtid lyckades initiera offentliga debatter på hög politisk nivå om kolonialismens ofta brutala metoder i Afrika.

De litterära verk som faktiskt motsvarar syftet med antologin är här lika lästräknade som de förvisso är väl valda. Det handlar dels om Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms stuga* (1851), vars omedelbara och enorma succé (två miljoner sålda exemplar i USA de första tio åren och snabba översättningar till en rad europeiska språk) gjorde att den fick en oerhörd resonans i samtiden och politiska återverkningar på 1850-talets bittra kontroverser om "slavfrågan". Enligt legenden skall president Lincoln en gång ha träffat Beecher Stowe och hälsat henne med orden: "Så, ni är alltså den lilla damen som utlöste det stora kriget."

Ett politiskt krig lyckades också en ung "wallraffande" Upton Sinclair uppnå med sin *Vildmarken* (*The Jungle*, 1905), en dokumentärt baserad roman om de vidriga arbetsförhållandena för immigrantarbetare i ett slakthus i Chicago. I likhet med *Onkel Toms stuga* fick boken enorma konsekvenser långt utanför den litterära världen. Romanen diskuterades i pressen, strejker bröt ut i Chicago, president Theodore Roosevelt bjöd in Sinclair till Vita huset, en regeringskommission prövade sanninghalten i boken och representanthuset fick som en direkt följd av detta sätta sig i förhandlingar om nya reformer vad gäller arbetsmiljöskydd och livsmedelslagar. Dessutom begränsade sig debatten inte bara till USA, utan det brännande stoffet togs upp som ett diskussionsämne i såväl det brittiska parlamentet som i den tyska riksdagen, som rentav hotade USA med handelsbojkott.

Vad sistnämnda två litterära verk – och i viss mån också sionisten Theodor Herzls roman *Altneuland* och Erich Maria Remarques *På västfronten intet nytt*; i något mindre grad dramat *Heldenplatz* av Thomas Bernhard och *Satansverserna* av Salman Rushdie – lyckas påvisa, är att litteraturen visst kan gripa in i den faktiska sociala och politiska verkligheten och utgöra en maktfaktor i samhället. Vad man däremot inte alls diskuterar i antologin är att litteraturen, och kons-ten överlag, inte skall behöva genomgå detta slags instrumentella lämplighetstest för att tillåtas hävda sin autonomi.

Att många av de här upptagna verken i slutändan måste betecknas som tveksamma fall vad gäller deras mätbara betydelser i "verkligheten" säger inte ett dyft om deras litterära kvaliteter eller förmåga att påverka och influera människors sätt att uppfatta världen. Sätillvida är denna antologi ett klagörande debacle.

Martin Lagerholm

JURIDIK

Makt är inte rätt

Uppfattningen att "makt är rätt" har varit dominerande i Sverige allt sedan Axel Hägerström och den så kallade Uppsalskolan tog kommandet över det rättsliga tänkandet i harnesk mot metafysik och naturrätt. Ett sådant synsätt innebär konkret uttryckt att lagen ska följas. Det har lett till att domstolarna i Sverige inte haft till uppgift att kontrollera de bägge andra statsmakernas beslut, till exempel lagarnas förenlighet med grundläggande fri- och rättigheter. Bara om besluten var uppenbart felaktiga har domstolarna kunnat ingripa, något som har skett mycket sällan. Folkstyret har varit överordnat maktkontroll och minoritetsskydd.

Men nu randas en ny tid. I vart fall anar rätthistorieprofessorn Kjell Å Modéer konturerna av en ordning som har idealistiska förtecken. Det gör han i *Juristernas nära förflutna*, där han tecknar utvecklingen av juridiken under 1900-talet i Sverige, Tyskland och USA.

Modéer menar att det länge rådde en spänning inom juristkåren i Sverige mellan ett idealistiskt läger å ena sidan och å den andra ett positivistiskt och reforminriktat, vilket delvis stod det statsbärande partiet nära. Men de idealistiska föreställningarna tapade mark och "lidbommeriet" (efter statsrådet Carl Lidbom) bredde ut sig: lagstiftningen sågs endast som ett politiskt styrmedel och juristerna blev följ-samma "sociala ingenjörer". Lidbom, på sin tid en kontroversiell tjänstemannapolitiker, fick mycket spott och spe men var bara en frontfigur som fullföljde socialdemokratins rättspolitik.

Europakonventionen var länge en styggelse för partiet. Östen Undén, utrikesminister till 1962, motsatte sig att svenska medborgare skulle kunna föra talan i Europadomstolen mot svenska staten för brott mot konventionen. Och så sent som i början av 1980-talet

kallade Olof Palme Europadomstolen för "Gustaf Petréns lekstuga".

Men finns det skäl för krafterna till vänster i politiken att motsätta sig att mänskliga rättigheter åberopas av domstolar? Ja, för en socialism – liksom för den delen fascism – som ställer staten över individen är ett sådant avståndstagande en naturlig beståndsdel av ideologin.

Men för socialdemokratien: folkstyrets tillskyndare och bålverk i Sverige? Ja, det är just partiets värn om folksuveräniteten som varit främsta skälet att motsätta sig en "juristmakt", till exempel i form av en rätt för domstolar att sätta sig över politiska beslut. Är lagen "det okränkbara uttrycket för den allmänna viljan" – för att

tala med Rousseau – saknas det skäl att ha korrektiv mot de folkvaldas lagar. Även partiets statsbärande roll har varit av betydelse på så vis att ökad domstolsmakt definitions-

mässigt skulle träda just socialdemokratiens politik för när. Kanske har här också funnits ett mått av opportunism? 68-vänstern gav inte mycket för mänskliga rättigheter. Jan Myrdal har till exempel haft litet till övers för sådana rättigheter utom när det gällt de egna. Socialdemokratien ville inte gärna stöta sig med denna opinion.

Men socialdemokraterna har steg för steg ändrat uppfattning och samhälls-

JURISTERNAS NÄRA FÖRFLUTNA RÄTTSKULTUR I FÖRÄNDRING KJELL Å MODÉER Santérus förlag 2009

mokratins farhågor för effek-

terna av en ökad juristmakt? Svaret är ja så till vida som utvecklingen kan innebära ett rättsliggörande av i grund och botten politiska frågor. Men den bristen botas i någon mån av att juridiska argument inte kan väljas godtyckligt utan måste vara förenliga med rättsprinciper som kommer till uttryck i de bägge europeiska domstolarnas praxis. Det kan dock inte förnekas att riksdagens makt har eroderats till förmån för svenska domares makt till förmån för europeiska domares, vilka i sin tur beskurit politikens primat på den europeiska nivån.

Till bokens förtjänster hör att Modéer uppmärksammar kvinnans svaga ställning i svenskt rättsväsende. Redan 1865 pläderade rådmannen Nils Herman Quiding för total jämställdhet mellan könen. Tidens anda var dock sådan att hans arbete fick ges ut under pseudonym (Nils Nilsson, arbetskarl). Kvinnans tillträde till domartjänster kom att dröja. Särskilt hovrätterna motsatte sig att domarkarriären skulle öppnas för kvinnor, bland annat med motiveringen att kvinnor var "väsentligt mera beroende av tillfälliga och oberäknliga impulser från känslolivets område". Först 1945 fick kvinnor bli domare.

Det skall också sägas att jurister på inget vis framställs som renhjärtade hjältar av Modéer, som visar hur tyska jurister, med professorn Carl Schmitt i spetsen, bidrog till att legitimera den nazistiska orättstatsstaten. Medborgaren reducerades till att vara ett medel för statlig makt. "Rätt är det som är till nytta för folket", var Hitlers och Schmitts mörkläggande sätt att uttrycka saken, en sensens som också kommunistiska regimer har gjort till sin. Den är en påminnelse om att positivism gärna slår över i en rent instrumentell syn på individen.

Claes Sandgren

klimatet har svängt under senare år. Modéer hävdar nu att juristerna återvänt till den tro på värden, rättvisa och rättigheter som präglade juristernas kunskapssyn under 1800-talet: "1800-talet var idealistiskt och metafysiskt [...] 1900-talsstrukturen var rättspositivistisk, rättsrealistisk och pragmatisk [...] Det är nu dags för en syntes för dagens senmodernitet". Så är det. Det är framför allt inflytandet från Europakonventionen och EU-

rätten som har skapat nya förutsättningar. Modéer berör denna "europisering" men tillmäter den, enligt min mening, alltför begränsad vikt.

Högsta domstolen är inte längre den högsta domstolen så till vida som Europadomstolen (i Strasbourg) och EU-domstolen (i Luxemburg) är överordnade. Det har lett till att lägre domstolar i Sverige inte nödvändigtvis accepterar vare sig svensk lag eller Högsta domstolens tolkning av denna.

Besannar nu inte utvecklingen socialde-

Ett smörgåsbord av dumheter

VETENSKAPSHISTORIA

Vetenskapshistorikern Patricia Fara berömmar sig om att med sin bok *Science. A Four Thousand Year History* ha åstadkommit något riktigt omstörtande – ett verk som en gång för alla gör upp med föreställningen om att naturvetenskapen har utvecklats rätlinjigt genom manliga geniernas heroiska insatser. Särskilt provocerande tycker hon sig vara när hon framhåller att naturvetenskapens historia inte börjar med Galilei, Kepler och Newton utan går tusentals år tillbaka i tiden, att såväl kinesisk som muslimsk kultur utövat stort inflytande på europeiskt tankegods, och att minsann självaste Isaac Newton ägnade sig åt alkemi och religiösa grubblerier.

Inget av dessa välkända förhållanden gör mig dock särskilt upprörd. Däremot tar jag mig för pannan när Fara vägrar döma ut lysenkoismen som pseudovetenskap och som argument anför att motståndarsidan minsann höll på med rashygen och annat otrevligt, liksom när hon försöker framställa kvantmekanikens osäkerhetsrelationer och Freuds teori om det omedvetna som två sidor av samma mynt. Vad jag rentav blir lite provocerad av är den djupa okunskap om naturvetenskap hon demonstrerar, sida upp och sida ned, allt ifrån hur hon hävdar att de babylonska astronomernas problem med att antalet månvarv inte går

jämnt upp på ett år senare löstes genom införande av skottår, till påståendet att dagens kosmologer skulle betrakta svarta hål som fysikaliskt orimliga. Fara påstås ha en universitetsexamen i fysik, och måhända är det sant, men i så fall är det en indikation på ett utbildningssystem i förfall.

sifierbarhetskriterium för vetenskaplighet påstår hon att Einsteins relativitetsteori uppfyller detta kriterium i och med att "mätningarna [från Arthur Eddingtons solförmörkelseexpedition 1919] falsifierade den newtonska mekaniken".

Här skulle jag kunna sätta punkt med konstaterandet att författaren saknar kompetens för den uppgift hon förtagit sig, och att boken således är värdelös. Emellertid finns det – eller har i alla fall funnits – en del postmoderna vetenskapssociologer som anser att naturvetenskapens historia bör skrivas av personer som inte behärskar naturvetenskap.

Endast dessa, kan det heta, förmår undvika fällan att skriva segrarens historia med cirkelresonemang av typen "jorden-är-rundteorin vann till slut över jorden-är-plattteorin till följd av att jorden är, som vi ju vet, rund". Bland andra Bruno Latour har varnat för sådana cirkelresonemang. För att anklagelsen om cirkelresonemang skall fungera måste vi emellertid sätta likhetstecken mellan å ena sidan det faktum att jorden är rund, och å andra sidan vår kunskap om detsamma. I förlängningen innebär en sådan hållning ett förnekande av existensen av en objektiv fysisk verklighet oberoende av våra beskrivningar, något som i sin tur undergräver vetenskapens unika legitimitet och dess uppdrag, vilket ju består i att söka efter och så gott det går beskriva sanningen om hur världen faktiskt är beskaffad.

Som läsaren inser så underkänner jag alltså vad vi kan kalla det postmoderna argumentet för naturvetenskaplig okunskap i naturvetenskapens historieskrivning. Jag vill därtill mena att sådan okun-

Rund för att den är rund?

Men kanske hennes brister i naturvetenskaplig bildning vägs upp av desto större kunskaper i vetenskapsteori? Icke. I en sällsynt förvirrad diskussion om Karl Poppers fal-

SCIENCE
A FOUR THOUSAND YEAR HISTORY
PATRICIA FARA
Oxford university Press 2010

skap omöjliggör verklig förståelse av de vetenskapshistoriska förloppen. Låt oss igen betrakta frågan om varför jorden-är-rund-teorin vann över jorden-är-platt-teorin. En historiker som följer Latours förhållningsregel kan inte tillåta att det faktum att jorden är rund kommer med i förklaringsmodellerna, utan tvingas söka sig till mer sociologiska tolkningar, typiskt i termer av de ledande tänkarnas kön, etnicitet och religiösa bakgrund.

Enligt min mening är det emellertid orimligt att tänka sig att jordens faktiska form inte på något vis påverkade var den vetenskapliga mainstreamuppfattningen till slut hamnade i frågan. En tillräckligt naturvetenskapligt okunnig eller Latourtrogen vetenskapshistoriker kommer därför att ge en skev bild av vad som hände.

Detta är inte harmlöst. Särskilt tydligt blir det när Fara mot slutet av sin bok diskuterar modern klimatvetenskap. I god postmodern anda beskriver hon mediebilden av det förestående klimathotet som frukten av forskarnas insikt att apokalyptiska visioner lönar sig i deras egenlystiga jakt på rampljus och forskningsanslag. Men om vi tar den postmoderna logiken på allvar, och betraktar klimatforskarnas larm blott som manifestationer av forskarvärldens sociologiska strukturer, då finns ju ingen anledning att reagera på larmen med någon klimatpolitik. Vi som bor på nordiska breddgrader har anledning att känna tacksamhet över att den sortens relativism inte kom att dominera reaktionerna på 80-talets ozonhålsalarm.

Härmed inte sagt att Fara är konsekvent i tillämpningen av Latours regel. Snarare väljer hon att stödja sig på modern naturvetenskap när det passar henne och att inta en radikalrelativistisk hållning i fall där det känns bättre.

Finns det då inget positivt alls att säga om Faras bok? Inför den frågan blir jag en smula ställd. Om bokens innehåll hittar jag inget förmildrande att anföra. Däremot, om en bok är svag till sitt innehåll kan ju en författare försöka kompensera detta med en desto elegantare form. I det aktuella fallet har författaren valt att dela upp boken i sju avdelningar om vardera sju kapitel som vart och ett rubriceras med ett ensamt substantiv. Denna till synes elegant symmetriska disposition är dock varken strikt kronologisk eller tydligt tematisk – låt vara lite av vardera, men mest av allt vimsig. Följden blir att boken ibland framstår mindre som en sammanhållen helhet än som en essäsamling och som ett smörgåsbord av dumheter. **Olle Häggström**

Michail Chodorkovskij som frihetssymbol.

FOTO: ALEXEY SAZONOV/SCANPIX

Bokslut över oligarkernas Ryssland

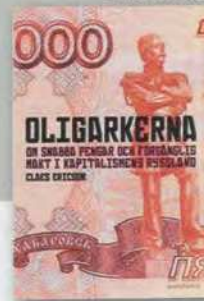
RYSSLAND

Det ska sägas med en gång: *Oligarkerna* är en bok som jag länge har väntat på att få läsa. På engelska finns det ett antal böcker om Rysslands oligarkvälde och det turbulenta nittiotial som utgjorde dess vagga, däremot är dylika verk på svenska lätt räknade.

Ämnet är inte litet. Det handlar om den kanske största stölden i världshistorien och ett skeende som på ett oåterkallligt sätt har präglat dagens Ryssland. Den statskorporativism som Putin införde är i grund och botten ett projekt för att avveckla oligarkväldet. Det är över huvud taget omöjligt att förstå den politik som Putin har fört – i synnerhet då han kastade Michail Chodorkovskij i fängelse och i praktiken återförstatligade oljebolaget Jukos – utan att känna till vad som skedde i Ryssland på nittio-talet och oligarkernas roll.

Claes Ericson är civilekonom och hans ekonomiska kunnande är gediget. Dessutom präglas boken av en tydlig vilja att greppa de historiska sammanhang som ligger bakom oligarkernas uppkomst i Ryssland. Till stora delar lyckas författaren.

**OLIGARKERNA
OM SNABBA PENGAR
OCH FÖRGÄNGLIG MAKT
I KAPITALISMENS
RYSSLAND
CLAES ERICSON
Norstedts 2011**

Historien är gastkramande. När Sovjetunionen dödförklades

och det självständiga Ryssland uppstod 1991 var landet fullt av i botten körda statliga företag. Många av dem var mycket värdefulla, men de saknade kapital, investeringar, know-how. Det fanns inga som helst möjligheter för den utfattiga och sönderfallande staten att behålla företag som just då bara genererade skenande förluster. Ryssland befann sig i själva verket på randen till svält. Statsförvaltningen lev- >>

de ur hand i mun. Man gjorde sig tacksamt av med allt som gick att avyttra.

Ett antal personer utnyttjade målmedvetet situationen. De hade skiftande bakgrund och samhällspositioner, men målet var detsamma: att så snabbt som möjligt samla på sig så stora rikedomar som möjligt.

Några år senare lånade ryska staten pengar av dessa oligarker; pengar som de hade tjänat på de statliga företagen som de hade köpt till vrakpris. Ironin kunde inte illustreras tydligare.

Oligarki är grekiska. *Oligos* betyder få, *archo* att härska. Ur den synvinkeln täcker inte ordet oligark den egentliga betydelse av alla de affärsmän/banditer som gjorde sig stormrika i Ryssland. Det handlade strängt taget inte om ett välde där få härskade, utan om ett laglöst samhälle där en mängd olika falanger opererade, ofta i konkurrens med varandra. Metoderna var hårda och det var ingen ovanlighet att oligarkerna gjorde upp med varandra i väpnade sammandrabbningar. Både den ryska ekonomin, politiken och medievärlden var slagfält där vem som helst med tillräckligt mycket pengar kunde bygga en position – och lika snabbt förlora den igen.

Claes Ericson delar in oligarkerna i två grupper: nomenklaturaoligarkerna och entreprenörsoligarkerna. De förstnämnda var personer med förankring i den sovjetiska partieliten som hade turen att sitta på strategiska poster då Sovjetunionen föll samman. I praktiken var de byråkrater som snabbt insåg att här fanns en möjlighet att tjäna grova pengar. Det mest framstående exemplet är Viktor Tjornomyrdin, som styrde omvandlandet av den sovjetiska gasindustrin till ett enda enormt företag, Gazprom. Samtidigt passade han på att bli stormrik.

Entreprenörsoligarkerna var av en annan sort, *self-made*, men ofta med akademisk utbildning. Michail Friedman började med att organisera diskotek, Vladimir Gusinskij körde svarttaxi, Roman Abramovitj sålde leksaker. Författaren beskriver på ett livfullt sätt alla de absurda möjligheter som det klumpiga kommunistsystemet gav att tjäna pengar, möjligheter som vidgades många gånger om när det stelbenta sovjet-samhället övertogs av 1990-talets kaotiska och laglösa råkapitalism. Att bli rik förutsatte en enorm kreativitet och ibland nästan osannolik skrupelfrihet. Spännande är till exempel historien om hur Boris Berezovskij närmast köksvägen övertog stora delar av den statsägda bilindustrin Avtovaz.

Ericsons detaljerade beskrivningar av hur det i skarven av två samhällssystem var möjligt att göra så mycket pengar så snabbt är bokens stora behållning. Hans livfulla personporträtt på oligarkerna är

ett praktiskt uppslagsverk för den som vill hålla reda på persongalleriet i den ekonomiska och politiska eliten i Ryssland. Dessutom består galleriet inte bara av oligarkerna. Här kan man läsa om övriga kända personligheter med anknytning till oligarkerna, som till exempel modeikoner-na Ksenija Sobtjak, Darja Zjukova och Kira Plastinina.

Den nyanserade skildringen av Michail Chodorkovskij är en av de mest insiktsfulla jag läst av en västlig författare. Ericson redogör nyktert för hur denna person som först bara var intresserad av att tjäna pengar småningom fick ett socialt samvete. Slutsatsen, att Chodorkovskij varken kan placeras i facket förbrytare eller hjäl-tar, är balanserad. Chodorkovskij är i själva verket ett typiskt exempel på de motsägelsefulla personligheter som är mycket vanliga i den ryska eliten.

Idagens Ryssland spelar oligarkerna en Lundanskynd roll jämfört med för tjugo år sedan. Deras sorti efter att Putin kom till makten var snabb. Somliga förstod att dra sig ur i tid (Berezovskij), andra missbedömde Putin och fick plikta dyrt (Chodorkovskij). Dessutom har den ekonomiska krisen som slog till 2008 ätit upp en stor del av rikedomarna och på det hela taget gjort oligarkerna betydligt diskretare. Satsningar på konst och välgörenhet blir allt vanligare, och med få några undantag är det ingen som längre försöker lägga sig i politiken. Oligarkernas guldålder verkar vara över.

Allt detta beskriver Claes Ericson med liv och lust, på en i allmänhet välformulerad och ledig svenska. Några skönhetsfel irriterar dock. Författaren gillar att svänga sig med ryska ord och uttryck, men över-sätter dem ofta felaktigt. *Tjinovnik* betyder inte "statstjänsteman med inflytande" utan är ett allmänt, pejorativt uttryck för en rysk byråkrat. *Kompromat* betyder inte smutskastning utan komprometterande material som används för att smutskasta. Hälften av Ukrainas befolkning är inte rysk – majoriteten är födda i Ukraina och många av dem ser sig som rysktalande ukrainare.

Det mest irriterande är de ständiga citaten som saknar källangivelser. Författaren citerar vad Boris Berezovskij har fräst åt Tjubajs, kommentarer som Putin har fällt under privata middagar och uttalanden av arbetare på Avtovaz utan en enda källhänvisning. Varifrån kommer citaten inifrån Kreml och vem har talat med Avtovazarbetarna? Författaren själv? Större noggrannhet på det här planet hade varit önskvärd.

Detta förtar emellertid inte värdet av den här boken. Jag rekommenderar den för alla som vill förstå den ryska närhistorien.

Anna-Lena Laurén

Går nyheter att sälja?

THE CHANGING BUSINESS OF JOURNALISM AND ITS IMPLICATIONS FOR DEMOCRACY

RED. DAVID A. L. LEVY & RASMUS KLEIS NIELSEN

Reuters Institute 2010

Under de senaste åren har pressen självupptaget ägnat åtskilliga spaltmeter åt den egna branschens kris, åt papperstidningens död och internetns förödande inverkan på den affärsmodell som länge varit en, har det hävdats, förutsättning för kvalitetsjournalistiken.

Inom medieforskningen var man inte heller sen med att beskriva mediernas finansiella situation som ödesdiger och som ett reellt hot mot demokrati och medborgerligt deltagande. Ja, även forskare som byggt karriärer på att kritisera medierna för deras manipulerade världsbild ryckte plötsligt ut till dagspressens försvar.

Med tanke på graden av spekulatio och oro som präglat diskussionen i västvärlden om medieutvecklingen är *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy* en välkommen studie. Förutsättningslöst diskuterar elva forskare ur ett internationellt perspektiv mediebranschens kris – en kris som ofta beskrivs i singularis men som i realiteten är lika skiftande och mångfacetterad som de länder och de företag den berör.

Men frågan som fortfarande håller medieägare på alla marknader vakna om natten är hur man ska kunna få nyhetsskonsumenter att vilja betala för nyheter igen. Hur blir nyheter som produkt ekonomiskt gångbar i gratisinformationens tidsålder? Medieekonomen Robert G. Picard svarar krasst, i antologins kanske intressantaste bidrag, att "nyheter aldrig har varit en kommersiellt gångbar produkt"; nyheters värde har alltid varit kopplad till andra värden.

Picard visar att diskussionen om journalistik tjänar på att skiljas från diskussionen om företagande. En gynnsam konjunktur och ett effektivt ledarskap kan fortfarande leda till att man som *Aftonbladet* under 2010 gjorde en rekordvinst på 310 miljoner. Men mycket tyder på att det kommer att krävas slimmade redaktioner och smidiga organisationer för att medierna ska klara framtida kriser. Hur sådana förändringar kommer att påverka kvalitetsjournalistiken återstår att se. Säkert är dock att svaret på frågan om vad som skapar god journalistik inte står att finna i medieföretagens resultatböcker.

Mattias Hessérus

Följa John – eller vara John?

SAMHÄLLE

Lever i grupp – det gör mängder av djurarter, permanent eller tidvis. Somliga arters flockar är anonyma och lösliga, i andra finns långvarig sammanhållning och personliga relationer mellan medlemmarna. Det senare finner vi inte minst bland primaterna, den däggdjursordning som vår egen art har äran att tillhöra. Människan är en extremt social art, och så har den (vi) sannolikt varit alltsedan debuten på den afrikanska scenen för ett par hundra tusen år sedan. Dessutom hade utan tvivel våra föregångarter redan utvecklat en avancerad socialitet som ytterligare kom att fördjupas i vår art. En eremit ses som en kuf och ensamcell i fångelset som ett bokstavligen omänskligt straff.

Ända till nyligen (i evolutionärt perspektiv) levde alla människor som jägare/samlare, det vill säga ur hand i mun. Men för ungefär 12 000 år sedan inleddes den viktigaste kulturrevolutionen i vår arts historia. Uppfinningsrika individer kom på idén att tämja och slakta djur, först getter och får, och att odla ätliga växter som korn och vete. Plötsligt kunde familjer eller stammar äga mark och lägga upp förråd av förnödenheter. Därmed var det bäddat för konflikter, vilket väckte behov av försvarsförmåga. Detta i sin tur krävde befäl. Alla mänskliga grupperingar – nationer, religioner, företag, gangsterligor – har sedan den tiden alltid en ledare.

Icke så att ledarskap tidigare helt hade saknats. Men det hade varit mer lösligt, och om ledaren inte fungerade till gruppens belåtenhet blev han avsatt, utstött eller ihjälslagen och ersatt med en ny ledare. Ungefär så går det i alla fall till i nutida jägar/samlar-stammar, som vanligen omfattar högst ett par hundra individer, något som stämmer, säger psykologerna, med vår hjärnas sociala kapacitet.

Men så uppfanns de areella näringarna, och vips blev vi så många fler och bodde i

byar och samhällen – ett stort steg för en art som i evinnerlig tid hade levt ett kringströvande liv.

Vilka var det som blev ledare i denna nya situation? Det var personer med genetiska anlag som gav dem vissa personliga egenskaper. Det hävdar Mark van Vugt och Anjana Ahuja i sin bok *Selected. Why Some People Lead, Why Others Follow, and Why It Matters*. Ahuja är professionell vetenskapsskribent, medan van Vugt är professor i psykologi vid ett av universiteten i Amsterdam. Tillsammans har de åstadkommit en bok som är synnerligen läsvärd, även om inslaget av amerikansk slang gör deras språk en smula påfrestande.

Ahuja och van Vugt argumenterar för vad de kallar sin "evolutionära ledarskapsteori". Den bygger på den darwinska insikten att arvsanlag som skapar individer med högre fortplantningsframgång ökar i frekvens i beståndet jämfört med al-

re, flertalet blev följare. Bäst gick det för de stammar som hade en lagom blandning av ledar- och följartyper.

Vissa fysiska och psykiska egenskaper tycks förekomma i utpräglad grad hos dugliga chefer. Ett antal studier antyder att god verbal förmåga är en av de viktigaste av dessa egenskaper, liksom empati och lagkänsla. Begreppet karisma dyker också upp: "svårt att definiera, men man känner igen det när man upplever det". USA:s nuvarande president nämns som exempel på en utpräglad karismatisk person, hans närmaste föregångare som motsatsen.

Ledarskap betalar sig i form av tre s: se-
Lkiner, status och sex. Det finns blott alltför många ledare som haft, minst sagt, god utdelning i samtliga dessa hänseenden. Författarna talar om narcissism, machiavellianism och psykopati som den "fruktansvärda tripplet" som återfinns hos åtskilliga superframgångsrika ledare. Men de diskuterar också en rad olika metoder

För personer som föds med vissa anlagsuppsättningar är en eller annan typ av chefsposition ett nästan oundvikligt och dessutom gynnsamt levnadsöde.

ternativa anlag, alltså naturligt urval. Det är på det som bokens titel anspelar: *selected* = framsälad. I vår evolutionära linje har genom hundratusentals eller miljontals år olika gruppssammanhållande anlag gynnats.

Sedan flocken blivit den viktigaste faktorn för individens framgång, blev det sociala livet alltmer komplext. Individer med olika arvsanlag följde olika strategier, som maximerade just deras framgång. Den aldrig sinande genetiska variationen byggde individer med skilda reaktionsnormer och beteendesyndrom. Olika ärftliga anlag och egenskaper ledde till olika livsstilar hos olika individer. Några blev leda-

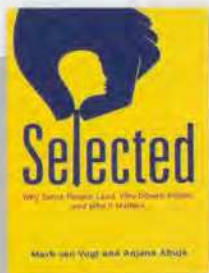
som använts för att bli kvitt ledare som alltför gravt missbrukat sin position.

Vår uppsättning av medfödda anlag har sällats fram under helt andra ekologiska omständigheter än dem som råder idag. Mark van Vugt har ägnat en hel del forskning åt att analysera och begrunda den diskrepans han menar finns mellan våra urgamla genetiska program (vår "natur") och den framväxande civilisationens krav. Den förklarar varför dagens ledare ofta utses på kriterier som var viktiga i forna dagar men är irrelevanta idag.

För personer som föds med vissa anlagsuppsättningar är en eller annan typ av chefsposition ett nästan oundvikligt och dessutom gynnsamt levnadsöde. Andra fungerar bäst genom att följa John och dra nytta av och samtidigt bidra till ledarens förmåga att till allmän bättnad styra landet, företaget eller ligan. Ledare spelar ett djävult spel, följare helgarderar sig. Ibland lönar sig det ena, ibland det andra. Därför finns i varje mänskligt samhälle hela skalan från diktatorer till vindföljare.

Staffan Ulfstrand

SELECTED
WHY SOME PEOPLE LEAD,
WHY OTHERS FOLLOW, AND
WHY IT MATTERS
MARK VAN VUGT
OCH ANJANA AHUJA
Profile Books 2010

Monumentet väckt

HISTORIA

I västvärlden tar vi idag våra demokratier för givna. Men vi glömmer att människans historia har varit en nästan oavbruten kavalkad av tyrannier – tills ett våghalsigt experiment sattes i verket under sent 1700-tal: USA. Amerikanernas revolution var dömd att misslyckas, enligt de flesta. Men upprorsmakarna triumferade, både i frihetskriget och i sitt statsbygge, tack vare en man. Idag misstror vi föreställningen att individer avgör historien. Men när revolten bröt ut fanns varken någon armé eller några politiska institutioner. För att besegra britterna och grunda den första moderna republiken skulle det krävas en ledare av en exempellös kaliber. Förenta staterna hade tur. Fram trädde en mästerlig anförare av både trupper och regering, men som aldrig – till världens häpnad – gjorde sig till härskare på livstid.

George Washington, revolutionsgene-

ral och USA:s förste president, var redan under sin livstid en mytisk gestalt. I döden kom han att vördas som en gud. Men Ralph Waldo Emerson fick rätt: "Varje hjälte blir till slut en träkmåns." Eftervärldens alla hyllningar polerade bort Washingtons skavanker. Han har tett sig slätstruken och oåtkomlig, mer som ett monument än en människa.

” Washington själv ägde flera hundra afrikaner. Han uppfattade länge slaveriet som en rättvis transaktion: mat och tak över huvudet i utbyte mot ett rejält dagsverke.

I en nyutkommen biografi, *Washington*, lyckas dock Ron Chernow väcka marmorn till liv. Med hjälp av tidigare opublicerat material tecknar han ett fullödigt porträtt av en människa i all hans prakt och skröplighet.

Bakom Washingtons omvittnade stelhet

doldes en temperamentsfull och känslös man, som förvånansvärt ofta rördes till tårar. Som ung var han föga sympatisk. Han drevs av en brinnande ärelystnad och stod efter pengar, status och mark. Sin lycka gjorde han genom giftermål med en förmögen änka – det var inte tal om kärlek, bara hennes egendomar. I sina tidiga affärer kunde han vara hänsynslös, rentav småsint. Men

den unge Washingtons lumpenhet kastar ingen skugga över hans senare bragder. Tvärtom framstår hans storhet i ett förklarar sken: epokens monumentala utmaningar nobiliserade honom och väckte en grandios offervilja och principfasthet.

ttill liv

FOTO: GETTY IMAGES/CORBIS SYGMA/PIX

När kriget bröt ut 1775 utkorade representanter för de 13 kolonierna Washington till överbefälhavare. Han hade varit en av förgrundsgestalterna i protesterna mot britternas koloniala skattepolitik. Dessutom var han en av få amerikaner med militär erfarenhet (från sjuårskriget mot fransmännen). Men utslagsgivande var hans värdiga och tillbakadragna sätt. Koloniernas största fruktan var att deras härförare, som så många andra i historien, inte bara skulle strida mot fienden, utan också bana väg för sin egen diktatur. Washington – medveten om denna nervositet – hade försökt spela likgiltig inför utnämningen. I själva verket åträdde han det ärofulla uppdraget, inte av maktlystnad, utan för det unika tillfället att vinna historisk ryktbarhet. Dock var Washington, liksom de flesta upprorsledare, pessimistisk. Han förutsåg rentav att revolutionen skulle kväsas, och han själv hängas som förrädare.

Washington begrep att amerikanerna inte skulle kunna besegra britternas väl-

drillade yrkesarmé. Hans strategi blev därför att försöka stå emot anstormningen av 1700-talets största expeditiionskår tills London tröttnade. Det skulle ta åtta år. Som general förlorade Washington fler slag än han vann. Hans bedrift var att hålla ihop den brokiga armén av statliga militser, frivilliga rekryter, fria svarta, gamla och unga. Truppernas antal varierade efter årstiden, från cirka 2 000 till 15 000. Umbärandena var obeskrivliga, särskilt under vintermånaderna. Bristen på vapen, ammunition, mat och kläder var skriande – de flesta kämpade barfota. Soldaterna avgudade Washington som aldrig vek från deras sida, vare sig i stridens hetta eller i de usla och hungerplågade vinterkvarteren. Nyckeln till segern var hans ledaregenskaper, men också alliansen med Frankrike. Utan dess flotta hade amerikanerna inte triumferat vid Yorktown 1781, frihetskampens avgörande slag.

När kriget var slut infann sig Washingtons kanske största stund. Med all makt i sin hand och landet för sina fötter tog han avsked som överbefälhavare och drog sig tillbaka till sitt gods. För hans samtida var det ett sensationellt ädelt dåd, vars like inte skådats sedan diktatorn Cincinnatus avgick 458 f Kr efter att ha kuvat Roms fiender. Washington blev världsberömd, inte för att ha betvingat britterna, utan för att ha haft den moraliska styrkan att stå emot enväldets sirensång.

Fyra år senare valdes Washington enhälligt till ordförande för det konstitutionella konventet, och ett år senare – också enhälligt – till USA:s förste president. Washington övergav ytterst motvilligt sitt lantliv i Virginia. Men unionen var hotad, och därmed hans livsverk. Redan under kriget hade han insett att samarbetet mellan staterna skulle haverera utan en stark centralmakt. Men många amerikaner befarade att konstitutionen var en monarkistisk komplott mot staternas nyvunna frihet. Utan Washington, och hans republikanska trovärdighet och hjältestatus, skulle den federala regeringen inte ha vunnit legitimitet.

Hans avsikt var att uthärda ett par år i ämbetet, tills de nya politiska institutionerna hade etablerats. Men kriserna avlöste varandra och till slut gick han med på att väljas om för en andra mandatperiod. Splittringen mellan centralmaktens försvarare och belackare var avgrundsdjup. Utan Washington som sammanhållande figur hade landet troligen splittrats. Hans åtta år vid makten är svåra att överskatta: de gav den federala regeringen livsviktigt andrum.

Den förste presidenten kunde inte bygga vidare på någon föregångares arbete – alla departement och myndigheter fick skapas från grunden. Hans finger-

**WASHINGTON
A LIFE**
RON CHERNOW
Penguin Press 2010

avtryck kan än idag upptäckas överallt i amerikansk politik. Det var tack vare Washingtons prestige som presidenten tilläts bli den drivande kraften i inrikes- och utrikespolitiken. Kongressen, trots dess särställning i konstitutionen, fick nöja sig med en mer kontrollerande funktion. Högsta domstolen nämndes knappt i författningen, men Washington fastställde och värnade dess oberoende som ett omistligt fundament i statsbygget.

Amerikanerna hade gjort uppror i frihetens namn, men samtidigt försmäktade hundratusentals slavar på söderns plantager. Washington själv ägde flera hundra afrikaner. Han uppfattade länge slaveriet som en rättvis transaktion: mat och tak över huvudet i utbyte mot ett rejält dagsverke. Men under intryck av revolutionens ideal började han fyllas med avsky inför sitt och andras hyckleri. Han yttrade dock aldrig sitt motstånd offentligt, bara privat. Feghet var en orsak – han skulle ha stött bort familj, grannar och vänner. Men han skulle heller aldrig ha åtnjutit sydstaternas förtroende, konstitutionen därmed aldrig ha skapats och unionen slitits i stycken. I sitt testamente kände han sig till sist fri att följa sitt samvete: han frigav sina slavar. Ingen annan av grundlagsfäderna skulle följa hans exempel.

Washington avled 1799, blott två år efter det att han frivilligt lämnat presidentämbetet (han kunde ha stannat livet ut). I 25 år hade han varit sitt lands odiskutable ledare, vunnit ett på förhand förlorat krig, och etablerat ett republikanskt statsskick som saknade motstycke i samtiden. Men hans mest epokgörande arv var beredskapen att ge upp all makt. Washingtons verkliga styrka var inte hans handlingskraft eller politiska instinkt, utan hans karaktär. Det är tunnsätt med sådana omdömen i Ron Chernows biografiska mästerverk. Författaren vet att Washingtons storhet inte behöver förkunnas, hans liv blott berättas. Som Abigail Adams sade vid hans död: "Den enkla sanningen är hans bästa, hans största lovtal." **Andreas Danielsen**

En elegant mikrohistoria

HISTORIA

Det hör till livets njutningar att läsa klassikerna. För några år sedan började jag exciperera Skånes historia. Så småningom vidgade jag läsningen utöver de historiska avhandlingarna i snäv mening, och skaffade Börje Hanssens *Österlen* från 1952 över nätet.

Under en sommar satt jag på Brantevik utanför Simrishamn och lät Hanssen bena upp landskapet. Han tog mig in i ett 1600- och 1700-tal med andra nyanser och rörelser än den gängse historieskrivningen lyckats upptäcka. Han beskrev grannarnas beroende av varandra, byalagets rationalitet före enskiftet och bysprängningen; samspelet mellan bönderna och staden; de urbana prästerna, godsägarna och hantverkarna mitt på landet; och kärnfamiljen som något som först det sena 1800-talet tvingade på historien. Det var en stor lycka, ända in i knappologins detaljer – för hur drängar bytte knappar med varandra för att markera status, det var också en av Hanssens insikter.

Hanssen lyckades aldrig hamna riktigt rätt i den akademiska hönsgården. Han var för intresserad av byarnas inre liv för de mer grandiosa historikerna och alldeles för historisk och för lite kvantitativ för so-

**ÅTER TILL ÖSTERLEN
EN TIDIG MIKROHISTORIA.
AGRAR- OCH
SOCIALHISTORISKA
TEXTER MED EN
INLEDANDE BIOGRAFI AV
ANDERS PERLING
BÖRJE HANSSSEN**

Skogs- och lantbrukshistoriska
meddelanden nr 51,
Kungl. Skogs- och
Lantbruksakademien 2010

ciologerna. Då socialantropologin började få tjänster skaffade han sig en gård i Sörmland och födde upp broilers under större delen av 1960- och in på 1970-talet. När han kom tillbaka var det mesta redan besatt och då det äntligen fanns en ny professur att söka tog cancern honom i november 1979, sextiotvå år gammal.

Så småningom har *Österlen* fått allt fler läsare, inte minst sedan den kommit i nytryck 1977. Den har också fått betydelse för den sentida forskningen. Häromåret skrev Anders Perlinge *Sockenbankirerna*, en uppslagsrik genomgång av bouppteckningar och genom dem de ekonomiska transaktionerna i en annan skånsk socken,

och nu har Perlinge samlat några av Hanssens efterlämnade texter och skrivit hans biografi.

En viktig del av utgåvan är ett par artikelsviter i Ystadtidningen *Aurora* 1949 och bondeförbundets ungdomsförbunds *Politisk Tidskrift* 1950–53, eleganta skisser av teman som han skulle utveckla i *Österlen*. Det är breda rundmålningar av hur byarna fungerade och hur utbytet mellan stad och land gick till, men också inträngande beskrivningar av hur herrskap och allmog levde och utvecklades. Han går från de tämligen jämlika byarna och "boolaghen" på 1600- och 1700-talet till folkökningens 1800-tal, då de många människorna gjorde det möjligt att spränga byarna och flytta ut gårdarna, men då också skillnaden mellan de burgna bönderna och det utarmade gatufolket blev tydliga.

Hanssen blev inte profet i sitt hemland, men kunde kanske ha blivit det på annat håll. Han knöt många kontakter under ett forskarår vid Stanford i slutet av 1950-talet. I Perlinges urval finns ett par intressanta artiklar för en internationell publik, där Hanssen går igenom sitt material och sina metoder, och slår ett slag för den inträngande historiska analysen istället för de kvantitativa sociologernas letande efter universella lagar. Det är fortfarande en tänkvärd polemik. **Gunnar Wetterberg**

Kipling
under
arbete.

FOTO: MARY EVANS/IBL BILDBYRÅ

Kipling som resenär

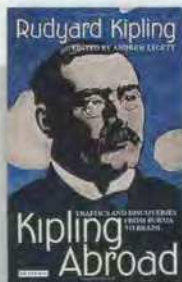
LITTERATUR

Rudyard Kipling (1865–1936) förknippas väl idag mest med *Djungelboken* och det brittiska imperiets glansdagar. Som en *stiff upper-lip* av modell "Right or Wrong my Country" är han den arketypiske imperialisten. Kanske för hans namn även tankarna till orden "East is East and West is West and never the twain shall meet" från en ballad han skrev.

Vad som numera vanligen är mindre känt är att Kipling var – och förblir – en lysande reseskildrare. Själv talade han ofta om sin "go-fever", ett slags permanent inre drivkraft att ge sig ut på resor och han

tycks för övrigt vara den som har skapat begreppet *globetrotter*. Tidigt mycket aktiv som rapporterande journalist – under en epok när järnvägar och rederilinjer öppnade världen – njöt han av att spegla det han såg med hjälp av sin penna. Ofta skedde detta genom att fokusera på till synes oväsentliga detaljer med vilkas stöd han fick läsaren att se världen ur nya perspektiv.

Den fullmatade antologin *Kipling Abroad* är sammanställd av Andrew Lycett, författare till en rosad biografi över Kipling. Som undertiteln anger innehåller antologin texter från en rad miljöer Kipling besökt. Urvalet tillåter läsaren att röra sig obehindrat mellan till exempel en av kolonialmakten noggrant kontrollerad opiefabrik vid Ganges strand, fartygsskrov

KIPLING ABROAD
TRAFFICS AND DISCOVERIES
FROM BURMA TO BRAZIL
ANDREW LYCETT (RED)
I.B.Tauris & Co Ltd 2010

i Singapores hamn, tågresor i Canada, effektiva slakterifabriker i Chicago (i USA förfasar han sig över de frekventa och ofta utnyttjade spottkopparna!) eller förnämliga vägsystem på den franska landsbygden. Särskilt de oceangående passage-rångarna verkar för Kipling ha blivit nära nog en lidelse. Tyvärr figurerar Sverige bara sparsamt i boken. Intressant hade förvisso varit att läsa hans intryck av Stockholm under vår oscarianska eras avslutande år – när han rekordung mottog Nobelpriset 1907!

Uppvuxen dels i dåvarande Bombay, dels från sex års ålder på internat i England, framstår Kipling som utpräglat rotlös, en tidig världsmedborgare. Själv hävdade han att Allah givit honom ett huvud med två delar; "two sides to my head". Ändå förblev alltså Kipling trogen det brittiska imperiet; han har rentav emellanåt omnämnts med hederstiteln *Poeta Laureatus*. I mångt och mycket en typisk produkt av sin tid framhöll han ständigt självbehärsningen som den främsta bland manliga dygder. En närläsning visar att *Djungelboken* (1894) står för en ytterst primitiv maktordning: läran om den starkares rätt. I *Stalky & Co* (1899) – som på svenska fick den märkliga titeln *Fiffikus & Co* – skildrade han sina uppväxtår på internatskolan där en hårdhänt pennalism från äldre elevers sida utgjorde vardagen. Sensmoralen är att en sådan uppfostran var en förutsättning för att skapa de män som behövs för att grundlägga och vidmakthålla det imperium, där som bekant solen aldrig går ner.

Samtidigt intog Kipling en förvånansvärt öppen hållning gentemot främmande folkslag. Ett respektfullt intryck av islam förmedlas ofta i bokens texter, i vilka resonemangen långt ifrån alltid utfaller till kristendomens fördel. Ett besök i Al Azhar-moskén i Kairo 1914 medförde ett antal reflektioner om vart islam var på väg, vilka lika gärna kunde ha skrivits idag. Denna föga ortodoxa attityd framgår för övrigt tydligt av slutorden i den tidigare nämnda balladen. De summerar att på do-medagen "there is neither East nor West, Border, nor Breed, nor Birth". Man undrar vart de högtidliga argumenten om den vite mannens börda – ett annat av Kipling 1899 myntat begrepp – tog vägen?

In summa illustrerar texterna i Lycetts antologi att Nobelpriset ingalunda var oförtjänt. Kiplings spänstiga prosa förmedlar färger, dofter och ljud från världens fyra hörn – ja, alla kontinenterna finns faktiskt med; Sydamerika dock sparsammast – för drygt etthundra år sedan. Lägg så till en karakteristisk, brittisk torr humor och läsarens behållning blir stundtals storartad.

Bo G Hall

En rastlös korrespondent

LITTERATUR

Är det intressant att läsa en främmande människas brev till andra obekanta människor? Frågan infin- ner sig då jag plöjer *Under the Sun*, en mer än 500-sidig sammanställning av Bruce Chatwins brev och vykort till nära, kära, vänner och bekanta från 1948 till hans död i aids 1989.

Då var han 48 år och författare till sex böcker. Sanningen om vilken sjukdom som tog hans liv dolde Chatwin för alla utom för hustrun Elisabeth; ett hemlighetsmakeri orsakat av en stark önskan att skydda föräldrarna från vetskap om hans smak för sex också med män. På 80-talet var hiv bögnas sjukdom och homosexu- aliteten skamstämplad. Folkliga Pridefes- tivaler och samkönade äktenskap låg ännu en bit in i framtiden.

Chatwin föddes 1940 som son till Bir- minghamadvokaten Charles Chatwin och hans fru Margaritha. Hans första uppväxt- år präglades av andra världskriget. Pappan gjorde tjänst i flottan och mamman flacka- de runt med sonen bland släktingar på lan- det för att undgå de tyska bomberna mot brittiska industristäder som Birmingham.

När han var sju sattes han, enligt seden i brittiska familjer med pengar och tradi- tioner, i internatskola. I hans uppföstran ingick också ett par utlandsvistelser. Som 13-åring skickades han till Sverige där han tillbringade sommaren 1953 på en gård i Sörmland och 1957 reste han tillsammans med en skolkamrat till Rom vid påsktid.

Efter examen från Marlborough Colle- ge 1958 fick han, genom sin fars kontakter, jobb som vaktmästare på auktionsfirman Sotheby's i London. Efter några år hade den begåvade unge mannen blivit avdel- ningschef och firmans främste expert på impressionistisk konst. På Sotheby's träf- fade han också sin blivande fru, amerikanskan Elisabeth Chanler, även hon från en rik familj. Hon började som sekreterare på firman 1961 och de gifte sig 1965.

Året därpå sa Chatwin upp sig från Sotheby's. Han var trött på konstvärlden och bestämde sig för att studera arkeolo- gi i Edinburgh men hade efter två år även tröttnat på den akademiska världen och lämnade Edinburgh utan examen. Istället började han skriva på en bok om nomader.

Han hade tidigare skrivit en essä om "nomadismen". Ämnet berörde orsaker- na till människans rastlöshet, vilket var en fråga som intresserade Chatwin. Han ar-

betade i flera år med nomadboken men manuset refuserades gång på gång och blev aldrig publicerat.

1972 fick han jobb som specialist på konst och arkitektur på *Sunday Times*. Denna anställning upphörde 1974 då Chatwin, enligt legenden, sände ett telegram från New York där han befann sig på upp- drag, till tidningens chefredaktör med be- skedet: Har rest till Patagonien på fyra må- nader.

Han blev där i ett halvår. Två år senare, på hösten 1977, förelåg resultatet av resan, Chatwins debutbok *I Patagonien*. Då ha- de han redan påbörjat ett nytt bokprojekt, *The Viceroy of Ouidah* (Djävulen är vit), en roman om slavhandeln i Afrika som gavs ut 1980.

Två år senare kom romanen *On the Black Hill* (De oskiljaktiga) och 1987 *The Songlines* (Drömspår). 1988, året inn- an Chatwin dog, publicerades ytterligare två av hans böcker, romanen *Utz*, om en tjeckoslovakisk konsthandlare, och essä- samlingen *What Am I Doing Here?* (Vad gör jag här?).

Efter hans död har ytterligare tre titlar givits ut, alla under 1990-talet; *Photographs and Notebooks* (Fotografier och dagboks- blad), 1993, *Anatomy of Restlessness* (Rast- löshetens anatomi), 1997, en samling tidi- gare opublicerade essäer, noveller och re- seberättelser, samt *Winding Paths*, 1997, en fotosamling från Chatwins olika resor.

Dessutom kom Chatwins gode vän, för- fattaren Nicolas Shakespeare, ut med en gigantisk biografi om Chatwin 1999. Man kunde med andra ord inte tala om nå- gon brist på böcker av, om och med Bruce Chatwin ens innan den nu utgivna brev- samlingen publicerades.

Att det inte råder brist på Chatwinlit- tertur i absolut mening betyder inte nödvändigtvis att marknaden är mättad. Som reseskildrare fick Chatwin efter sin död lite ikonstatus och *I Patagonien* ställ- ning som riksläkare för hur modernt re- seskildrande bör göras. Han var brett bil-

dad och en stor stilist och iakttagare och det visar han prov på även i brevsamlingen *Under the Sun*.

Sammanställningen består av stora de- lar av Chatwins korrespondens i form av brev och vykort från 1948 till kort före hans död. Urvalet är gjort av Chatwins fru Elisabeth och hans levnadstecknare Ni- colas Shakespeare. De har försett den feta volymen med varsitt förord, ett antal sam- manhangsskapande texter mellan breven och talrika förklarande fotnoter.

De första breven är från skolpojken Bruce Chatwin till hans föräldrar. Det är främst brev från internatskolan och läm- nar intrycket att han var en välartad, väl- anpassad, nyfiken, bekymmerslös och re- dan välskrivande ung man. Ett av breven beskriver hans sommarvistelse 1954 hos familjen Bratt på Lundby gård i Sörmland (där han bland annat lärde känna den bli- vande IB-avslöjaren Peter Bratt, som inte förekommer i breven men väl i en fotnot).

Under the Sun består av de sista hittills opublicerade texter som flutit ur Chat- wins penna och för den som vill komma honom något närmare in på livet än han släpper läsarna i sin övriga produktion, finns lite grand att hämta i brevsamlingen.

När Chatwin 1986 fick klart för sig att han drabbats av aids höll han masken och dukade upp en historia i breven som idag, när man känner till sanningen, ter sig av- slöjande på flera sätt. Dels visar den på en väl utvecklad förmåga att fritt fantise- ra ihop en bra story, dels avslöjar den hans absoluta vilja att avvika från det gängse och genomsnittliga.

Med olika variationer berättar han sam- ma historia i brev efter brev; hur han blir sjuk i Schweiz och söker upp en specialist på tropisk medicin i tron att han drabbats av amöbadysenteri i Indien. Läkaren tar ett blodprov och förklarar påföljande dag: Jag förstår inte hur ni fortfarande kan vara vid liv. Ni har inga röda blodkroppar kvar.

Läkaren kunde dock inte ställa någon diagnos och Chatwin fraktades i ambu- lansplan hem till England där han togs un- der intensivvård. Man

UNDER THE SUN
THE LETTERS OF BRUCE
CHATWIN
RED. ELIZABETH CHATWIN
& NICHOLAS
SHAKESPEARE
Jonathan Cape 2010

Chatwin på drift.

FOTO: ULF ANDERSEN/GETTY IMAGES

kunde inte förklara vad som drabbat honom, inte förrän en ung immunolog kastade fram misstanken att han fallit offer för ett angrepp på benmärgen av en svamporganism som hade sitt ursprung i fladdermusspillning. Hade han möjligen besökt fladdermusgrottor?

Ja, det hade han, såväl i Australien som på Java, men senare när odling gjordes på svampen och den examinerades av amerikanska svampexperter, visade sig teorin om svamp från fladdermusspillning felaktig. I själva verket handlade det om svamp av en typ som hade dödat tio kinesiska bönder och som även återfunnits i kadavret av en späckhuggare som strandat och dött på Arabiens kust.

Frågan var nu inte om han varit i en fladdermusgrotta utan om han haft något med kinesiska bönder att göra. Svaret på den frågan var också ja. Han hade levt med kinesiska bönder i västra Yunnan. I hela världen fanns det bara tio kineser och en späckhuggare som drabbats av samma åkomma som han. Det var något annat det, än att dela sjukdom med en mängd homosexuella västerlänningar.

Bakom den uppdiktade sjukdomshistorien låg också en desperat beslutsamhet att dölja sin homoerotiska böjelse för sina föräldrar. Det gällde dock inte hustrun. Hon blev införstådd med Chatwins bisexuella läggning tidigt i deras förhållande och hade inga invändningar.

Numera, när de flesta människor inte skriver brev utan epostar, twitrar och fläcker ut sig på Facebook, har en brevsamling av *Under the Sun*s typ ett värde som dokument över en döende kommunikationsform. Som läsupplevelse är dess värde mer tvivelaktigt.

Brevsamlingar, särskilt som de bara innehåller brev som skickats av brevskrivaren och inte svarsbrev på dem eller de brev som de utgör svar på, kan vara rätt påfrestande att ta sig igenom.

De gör sig bäst som källmaterial och referensverk. Det gäller även *Under the Sun*. Svaret på den inledande frågan är alltså nej, det är inte så intressant. Man får plöja mycket trivalt för att hitta russin.

Axel Odelberg

Konsten att hålla

HISTORIA

Till de mera kända profilerna bland amerikanska strategiska tänkare och konsulter hör Washington-baserade Edward N. Luttwak, knuten till Center for Strategic and International Affairs. Den ungerskfödde Luttwak, som växte upp i Rumänien, Italien och England och tog sin doktorsgrad vid Johns Hopkinsuniversitetet i Baltimore, har genom sin bredd, sin produktivitet, sina språkfärdigheter och sin självständighet skapat sig ett internationellt namn. Ofta brukar han kopplas ihop med de neokonservativa krafter som stött Ronald Reagan och sedermera George W. Bush. Men även om det är korrekt att han i säkerhetspolitiska frågor ofta hamnar i den hårda skolan är han på intet sätt förutsägbar. Tidigt kritiserade han till exempel det amerikansk-brittiska kriget i Irak och förordade ett snart tillbakadragande.

Till bilden av Luttwak hör också hans omfattande lärdom i skilda ämnen. År 1976 publicerade han en bok om det romerska

rikets *grand strategy*, en volym som väckte åtskillig uppmärksamhet bland dem som till vardags sysslar med Romarriket. Den fråga som sysselsatte Luttwak var hur det var möjligt för de romerska kejsarna att i närmare 400 år hålla sina fiender i schack.

Luttwaks nya bok *The Grand Strategy of the Byzantine Empire* kan ses som en pendang till hans arbete om romerska riket. Det glöms ofta bort att den östra delen av Romarriket efter den faktiska delningen år 395 kom att överleva sin västliga granne med närmare 800 år.

Rom erövrades ju av vandalerna 476, medan Konstantinopel efter att framgångsrikt ha motstått otaliga belägringar föll först 1204 inför korsfararnas anstormning. Östroms fall brukar dateras till 1453 och den ottomanska erövringen. Men Luttwak erinrar om att den redan i mitten av 1200-talet återupprättade regimen mera var en grekisk statsstat än ett imperium – det bestod huvudsakligen av Konstantinopel med omnejd.

Att Bysans varade så länge är mycket remarkabelt – och en fråga som inte ba-

ra är av historiskt intresse. Luttwak konstaterar inledningsvis att Bysans strategiska situation var mycket annorlunda än Västoms. Östrom saknade i det stora hela de naturliga gränser – bortsett från Donau – som det västliga imperiet hade i form av floder, berg och stora skogar. Östroms viktigaste fiender var i nordost stäppfolk som från de ryska slätterna trängde fram mot imperiets hjärtland i Anatolien och östra Balkan. En mera organiserad fiende hade man i öster i Persien som dock besegrades på 600-talet, då den arabiska invasionen från söder började. Författaren hävdar för övrigt, apropå de många ryttarfolken från nordöst, att åtskilliga av dessa egentligen inte var vad vi skulle kalla "folk", utan mera stambaserade följen, som när det gick bra utökades av nya stammar. Först senare skulle hunner, avarer, bulgharer, magyarer med flera, börja konstituera nationer eller folkslag.

Bysans strategiska tillgångar var egentligen två; en effektiv skatteuppbörd samt att man, trots en begränsad militär styrka, kunde tillämpa ett djupförsvar.

ett imperium

Kring Konstantinopel, även mot havssidan, byggdes ett omfattande befästningsverk i flera cirklar: om fienden lyckades erövra en befästningslinje hade man ytterligare flera att besegra. Det lyckades ingen angripare med före 1204. Att belägra ett sådant fästningssystem, tog även med de nya ofta mycket sofistikerade belägringsvapen man uppfann, alltför lång tid. Åtskilliga attacker fick under århundraden avbrytas på grund av att resurserna tog slut.

Djupförsvarsstrategin omsattes på flera olika plan. När de alltför få men välutbildade legionerna inte kunde hejda fienden, drog man sig tillbaka och nyttjade andra strategier: diplomatiska missioner, underrättelseverksamhet, mutor, äktenskap mellan kejsarens och stamhövdarnas familjer, missionsverksamhet etcetera. Medan det romerska riket under sina glansdagar tillämpade krig med stora arméer ("wars of attrition") för att i grunden besegra sina fiender, ägnade sig de östromerska befälhavarna åt rörlig krigföring. Dagens fiende kunde bli morgondagens allierade. De egna legionerna var därtill alltför få för att tillåta förintelsekrig i la ro-

marna eller till exempel Hitlers östfrontsstrategi.

Under seklernas gång reducerades imperiet i olika stadier. Medan det i sin största geografiska utsträckning under 600-talet omfattade Nordafrika, Mellanöstern, Anatolien, Balkan och delar av Italien kom det att med tiden, särskilt efter de arabiska segertågen på 600- och 700-talen, mestadels att bestå av nuvarande Grekland och delar av dagens Turkiet. Likafullt kunde man alltså med den väl befästa huvudstaden mycket länge hålla stånd mot tiden.

Finns det i den bysantinska historien några lärdomar för dagens amerikanska im-

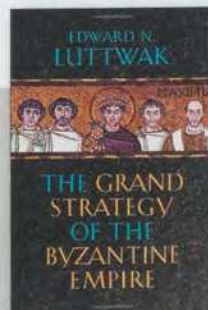
perium? Den frågan ställer sig inte Luttwak explicit. Men nog anar man hans tanke: om USA skall förbli det internationella systemets dominerande makt under mera än något århundrade måste man lära av historien. Luttwak påpekar till exempel att de tyska arméernas ofta operativa överlägsenhet under det andra världskriget i längden hjälpte föga eftersom den övergripande strategin att med hjälp av egna resurser samt Italien och Japan ta sig an USA, Sovjet och Storbritannien, var ohållbar. Men med en konsekvent övergripande strategi, likt den bysantinska, kan det räcka med rimlig kapacitet på de operativa och taktiska nivåerna.

Mats Bergquist

THE GRAND STRATEGY OF THE BYZANTINE EMPIRE

EDWARD N. LUTTWAK

Belknap Harvard University Press 2009

Njutningsmänniskornas filosofihistoria

FILOSOFI

Barockens libertiner är den tredje delen av den franske filosofen Michel Onfrays filosofiska mothistoria. Onfray, som betecknar sig själv som ateist och prisar såväl materialism som hedonism, driver tesen att filosofins historia präglas av två motstridiga och tydligt identifierbara kraftlinjer, men att dess historiografi domineras av idealism och kristendom på hedonistiska, materialistiska och ateistiska tankeströmningars bekostnad. I denna volym avhandlas den period som i Frankrike kallas för *Le Grand Siècle*, "det stora seklet". Enligt Onfray är föreställningen om 1600-talets storhet en fiktion som skapades av Voltaire i det monumentala *Le Siècle de Louis XIV* (1751) och som alltjämt lever kvar inom historieskrivningen.

Mot Voltaires bild av ett katolskt och monarkiskt sekel präglad av symmetri, ordning och konformism lyfter Onfray fram en konstellation av fritänkare vars sekel är skeptiskt, hedonistiskt och materialistiskt. Det rör sig om en brokig skara till vilken han räknar filosoferna Pierre Charon och Baruch de Spinoza, författaren La Mothe Le Vayer, dramatikern Cyrano de Bergerac, "den filosofiske krigsherren" Charles de Saint-Évremond, samt Pierre Gassendi, som var katolsk präst, filosof och naturforskare.

Dessa "barockens libertiner" står enligt honom för ett genuint subversivt tänkande som utgör ursprunget till upplysningens kritiska tänkande. Kännetecknande för flera av dem är att de hämtar inspiration hos Montaigne, använder sig av en skeptisk metod och förespråkar en radikalt immanent etik.

Det finns åtskilliga förtjänster med Onfrays skildring av perioden från Montaignes död till publiceringen av Spinozas *Etiken* (1677). En av dem är att man påminns om mekanismerna som bidragit till att konstituera vår kanon och stimuleras till en kritisk omvärdering av den. Charon, vars *De la sagesse* (1601) var vida läst, har till exempel haft ett avsevärt inflytande på den västerländska filosofins historia och utveckling. Detta till trots omgärdas han enligt Onfray av ett vedervärdigt ryk-

BAROCKENS LIBERTINER FILOSOFINS MOTHISTORIA (DEL III)

MICHEL ONFRAY
ÖVERS. JIM JAKOBSSON

Nya Doxa 2010

Michel Onfray
Barockens
libertiner
Nya Doxa

te. Anledningen därtill ska vara den smutskast-

ningskampanj som jesuiten François Garasse utsatte honom för i *La Doctrine curieuse* (1623), ett verk som Onfray beskriver som en "fisksump av illvilligheter". Från detta verk har, menar han, den klassiska historieskrivningen hämtat åtskilligt när det gäller att nedvärdera den libertinska strömningen.

Intressant är också porträttet av Spinoza, som – till skillnad från övriga huvudpersoner i boken – brukar räknas till västerlandets främsta filosofer och är ett nästintill ofrånkomligt inslag i antologier och översikter över filosofins historia. Spinozas filosofi utgör ändpunkten i Onfrays exposé och kommer således i ett annat ljus än vad man är van vid.

Spinoza inrättade sitt liv i enlighet med den epikureiska hedonismen och hans filosofi beskrivs som ett exempel på den mest klassiska eudaimonism, där det högsta goda består i att skapa glädje och uppnå salighet. I fjärde boken av *Etiken*, som enligt Onfray "kristalliserar den barocka libertinismen i ett radikalt alternativt tänkande", skriver Spinoza att det är "utmärkande för en vis man att vederkvicka sig och förströ sig med måttlig och smaklig mat och dryck, liksom med parfym, grönskande växters behag, smycken, musik, kroppsövningar, skådespel och annat av detta slag, som var och en kan åtnjuta utan någon skada för någon annan".

Denna starka betoning på livsglädjen, som enligt Spinoza är den känsla genom vilken själen övergår till större perfektion

och därmed är helt central i hans etik, hamnar vanligtvis i skuggan av analysen av ontologiska begrepp som substans, attribut och modus. Här kommer den till sin fulla rätt och bidrar till att Spinozas filosofi framstår som betydligt mer lockande än vad den brukar göra.

Onfrays framställning är långt ifrån akademisk. Källhänvisningar saknas helt och citaten är anmärkningsvärt få. Hans språk – utmärkt överfört till svenska av Jim Jakobsson – är mustigt och medryckande, men inte alltid klart och precist. Den libertinske filosofen "bringar ljus till en tid omvärd av mörker", men ägnar sig samtidigt åt "att lägga dimridåer, att för- mörka horisonten och fördunkla framställningen".

Hos barockens libertiner finner vi "en klart uttalad förkärlek för 'den vänskapliga kammarens dunkel' framför 'det of- fentliga ljusets starka sken och öppna da- ger'", men det är också så att "dunklet du- ger gott åt folket, låt dem ha det; ljuset pas- sar för hemliga, diskreta och försiktiga för- samlingar". Man kan inte låta bli att undra om det är barockfilosofen som trivs med klärobskyren eller om det möjligtvis är så att det är Onfray själv som föredrar att le- ka med skuggor och ljus ...

Ett annat problem med Onfrays fram- ställning är att man tyvärr aldrig kom- mer dessa barockens libertiner tillräckligt nära. Detta beror delvis på att mycket av Onfrays energi upptas av liderliga angrepp på de förmåta arkitekterna bakom den gängse historieskrivningen.

Det är därför en smula komiskt att han klandrar Gassendi för att ha "ägnat van- sinnigt mycket tid åt negativitet" och "en enormt stor del av hans krafter [...] åt att rasera, attackera och destruera snarare än att konstruera".

Onfray liknar Gassendi vid "en teater- man, som iscensätter dramer på samma sätt som en buktalande marionettspelare", men man kan inte låta bli att misstänka att det är Onfray själv som uppträder som marionet- tist genom att dölja sig bakom dessa tänka- re och använda dem i sina utfall. Därvidlag är *Barockens libertiner* minst lika tendenti- ös som Voltaires *Le Siècle de Louis XIV*, men det är måhända precis vad ett kraftfullt bo- temedel bör vara.

Lorenzo Casini

SHEN YUN

PERFORMING ARTS

神韻晚會

“En visuellt bländande resa
genom 5000 år av kinesisk
historia och kultur.”

— San Francisco Chronicle

“Strålande koreografi...
överdådigt vackert.”

— BroadwayWorld.com

24 - 25 APRIL KL 15:00

26 - 27 APRIL KL 19:00

CIRKUS, STOCKHOLM

HELT NYTT PROGRAM 2011
MED STOR ORKESTER

BILJETTER: Cirkus: 08 - 660 10 20, Ticnet: 077-170 70 70
Ticnet-ombud t ex Vasagatan 14, Sthlm, www.ticnet.se
Priser: 1200 kr, 800 kr, 700 kr, 500 kr (inkl. avgift)
INFORMATION: 08-22 81 21, info@stockholm-show.se

Arrangörer: Svenska föreningen för Falun Dafa &
Sales Competence AB

En oförglömlig föreställning – femtusen år tar form

EN FÖRESTÄLLNING AV Shen Yun är traditionell kinesisk kultur som den var ämnad att vara - en djupgående studie i barmhärtighet och visdom som förädlats fram under 5000 år av civilisation.

Shen Yun presenterar en av de mest uttrycksfulla, och även en av de mest krävande konstformerna i världen: klassisk kinesisk dans. Det är ett komplett danssystem som förfinats genom årtusendena. De klassiskt skolade dansarna, musikerna och sångarna i Shen Yun har

dedicerat sig till att återuppväcka essensen i människans gudainspirerade kultur. De menar att för att kunna skapa sann konst, så måste det först finnas inre renhet. Därför är de noga med att inkludera studier och meditation i sitt strikta träningsprogram.

Koreografer finner en outtömlig inspirationskälla i Kinas många dynastier och etniska grupper. De väcker liv i berättelser om välkända legender och tidlösa värderingar - berättelser som speglar godhet och lojalitet, mod och tragik.

Denna vår presenterar Shen Yun än en gång en fantastisk originalproduktion med helt nya danser, dräkter och musik. Stor ensemble med artister i världsklass och en nyskapande stor orkester. Del av en världsturné genom fler än tjugo länder. Världsturnén 2011 omfattar städer som London, Paris, New York, Sydney, Tokyo m fl.

Upplev något helt enastående!

WWW.SHENYUNPERFORMINGARTS.ORG

Internationell politik är ofta en enda röra av udda pusselbitar och just därför är det uppmuntrande när ett par av bitarna för en gångs skull passar ihop.

Revolutionerna i Nordafrika, som har gjort så många svenska korrespondenter lyriska, tycks ha en huvudsaklig orsak: folken i fråga vill till varje pris lägga sig i politiken, men deras ledare vill till varje pris hålla folken därifrån. Här hemma är såvitt jag förstår problemet det motsatta: ledarna vill till varje pris engagera folket i politiken, men vi har viktigare saker för oss och vill till varje pris slippa att bli indragna i deras larvigheter.

Många går visserligen fortfarande och röstar, men det av ren artighet. Partiernas medlemstal sjunker och jag minns inte när jag sist befann mig på en middag där någon diskuterade politik, utan att rodna. Möjligen kan vi känna ett flyktigt intresse för maktkamper av det slag som just nu pågår inom socialdemokraterna, men det är ett intresse av samma art som när man passerar en trafikolycka och det går lika snabbt över.

Lösningen är både uppenbar och enkel: låt Nordafrikas ledare ta med sig sina ihopstulna miljarder till Sverige och överlämna vår stats tömmar till dem. Deportera samtidigt svenska politiker till Nordafrika, där de har alla möjligheter att tjugofyra timmar om dygnet sitta i små kvava samlingslokaler och diskutera socialförsäkringssystem med "folket". Det är möjligt att en och annan av våra exporterade politiker kan komma att lynchas, men demokrati måste få kosta och för de närmast berörda är det ett billigt pris att betala för att äntligen verka i en miljö av engagerade medborgare.

Korrespondenterna kan stanna kvar där de är och förse oss med roande och färgglada skildringar av våra tidigare landsmäns äventyr i sina nya pastorat.

NÄR VI PULSAR GENOM snödrivorna i den utdragna vinter som vetenskapsmännen desperat försöker förklara med "global uppvärmning", är det lätt att glömma att även sommaren är outhärdlig. Det vore engrov överdrift att påstå att människor är vackrare på vintern, men man ser mindre av dem under alla klädlager. Sommaren ger ingen sådan fristad.

Det kanske mest fruktansvärda sommarplagget – valet är inte lätt – är den plasttoffel som under senare år blivit populär.

Det vedervärdiga materialet och den sjukliga färgsättningen gör den till en direkt utmaning av dryga 2 000 år av estetisk kultur. Jag har då och då drivits till randen av fysiskt våld när ett särskilt vämjeligt par korsat min väg under vackra somardagar, men har hittills lyckats lägga band på

mig. Jag skulle inte ha klarat av det, om det inte vore för toffelnas namn.

Det finns ett drag av genialitet i att först formge något så motbjudande och sedan öppet marknadsföra det som en "faux pas-toffel". Upphovsmanen måste ha ett utvecklat sinne för humor och även om hans practical joke har fått en besvärande omfattning, är det svårt att låta bli att le. Hundratusentals människor markerar nu frivilligt inte bara sin totala brist på smak, utan skyltar dessutom öppet med sitt sociala snedsteg och sin bottenlösa obildning. De har ingen aning om vad *faux pas* betyder och lever antagligen i den rörande barnsliga föreställningen att allt som uttrycks på franska är ett tecken på förfining.

Särskilt roande är att höra deras naiva försök att förklara för varandra vad namnet betyder. Det senaste och mest långsökta exemplet hörde jag här-omdagen, när en ishockeyspelare avslutade sin karriär med att gråta i tv. "Han klarar sig nog", sade en person bredvid mig, "Foppa' får säkert några kronor för varje toffel som säljs."

Det krävdes en betydande ansträngning för att inte skratta sagesmannen rakt i ansiktet.

Det finns något oaptitligt över medelklassens plötsliga fixering vid "lycka"

DET FINNS något oaptitligt över medelklassens plötsliga fixering vid "lycka". Boklådorna fylls med titlar som försöker definiera begreppet, varenda tid-

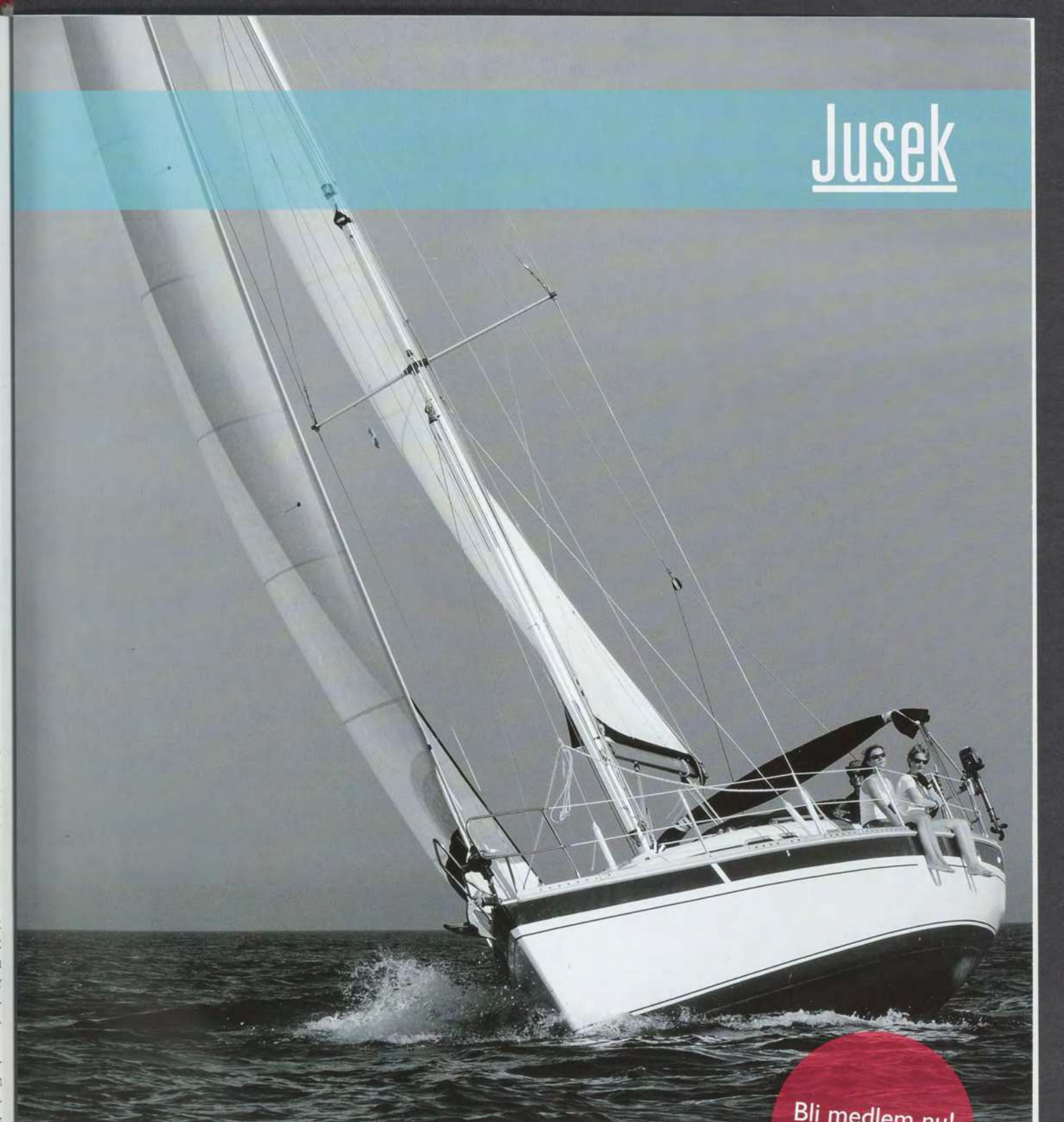
ning innehåller suktande reportage om saken och i tv följer det ena programmet efter det andra i jakt på "lyckan".

Vad är det egentligen dessa människor är ute efter? Drömmer de om att sitta som leende fän livet igenom, ostörda av allt som kan skava? Eller är det bara en form av själslig girighet – ett naturligt nästa steg när alla redan lagt sig till med mobiltelefoner som kan visa film, espressomaskiner som kan spela schack, eller vad det nu är för elektroniskt därskap som gäller denna vecka?

Jag lutar åt det senare och har jag rätt bådär det inte gott. Är det något historien lär oss är det att vägen till ekonomisk ruin kantas av jakten på lycka. Grekerna föll i fällan redan före Kristi födelse med sin eudaimonia och se hur det har gått för dem.

Jag hade en äldre släkting som ofta brukade påpeka att pengar inte gör dig lycklig. Det är sant, men pengar gör dig rik. Vi som har blygsamma krav på livet låter oss nöja med det.

Jusek

Bli medlem nu!
jusek.se/blimedlem

Det går säkert bra

Om du kommer bättre förberedd till löneförhandlingen ökar dina chanser att lyckas. Som medlem i Jusek har du till exempel alltid tillgång till den senaste lönestatistiken. Det ger dig en stadig fak-

tagrund inför lönediskussionen – oavsett om du är ny på jobbet eller om du arbetat ett tag. Du kan också få rådgivning hos vår medlemsjour eller slipade tips från våra experter. Utan kostnad.

Du skulle aldrig ge dig ut på äventyr utan rätt förberedelser eller redskap. Se till att ta hand om din karriär på samma sätt.

Rätt utrustning är A och O

Jusek är förbundet för jurister, systemvetare, ekonomer, personalvetare och samhällsvetare. Vi organiserar idag 80 000 akademiker och är ett av de största förbunden inom Saco.

Kom och se den helt nakna
och ocensurerade utställningen på
Nationalmuseum. Här visas hur
gränserna mellan dygd och synd
skiftat historiskt och kulturellt från
1500-talet fram till idag.
Välkommen att utforska dina gränser
på årets mest avklädda utställning.

Lust & Last

24.3-14.8 2011

NATIONALMUSEUM

- ☐ Jag vill prova två nummer av
Axess magasin för 59 kronor ⁽³¹⁹⁾
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår)
av Axess magasin för 499 kronor ⁽³²⁴⁾

När min beställning är mottagen får jag
mitt första nummer av Axess magasin.

NAMN:.....

ADRESS:.....

POSTADRESS:.....

E-POSTADRESS:.....

TELEFONNUMMER:.....

mottagaren
betalar
portot

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
83118 ÖSTERSUND

*- Att få hem Axess
i brevlådan är
månadens höjdpunkt!*

**Prova
två nummer
av Axess för
endast 59
kronor
eller ett helår
för bara 499 kronor!**

CLASS MAIL